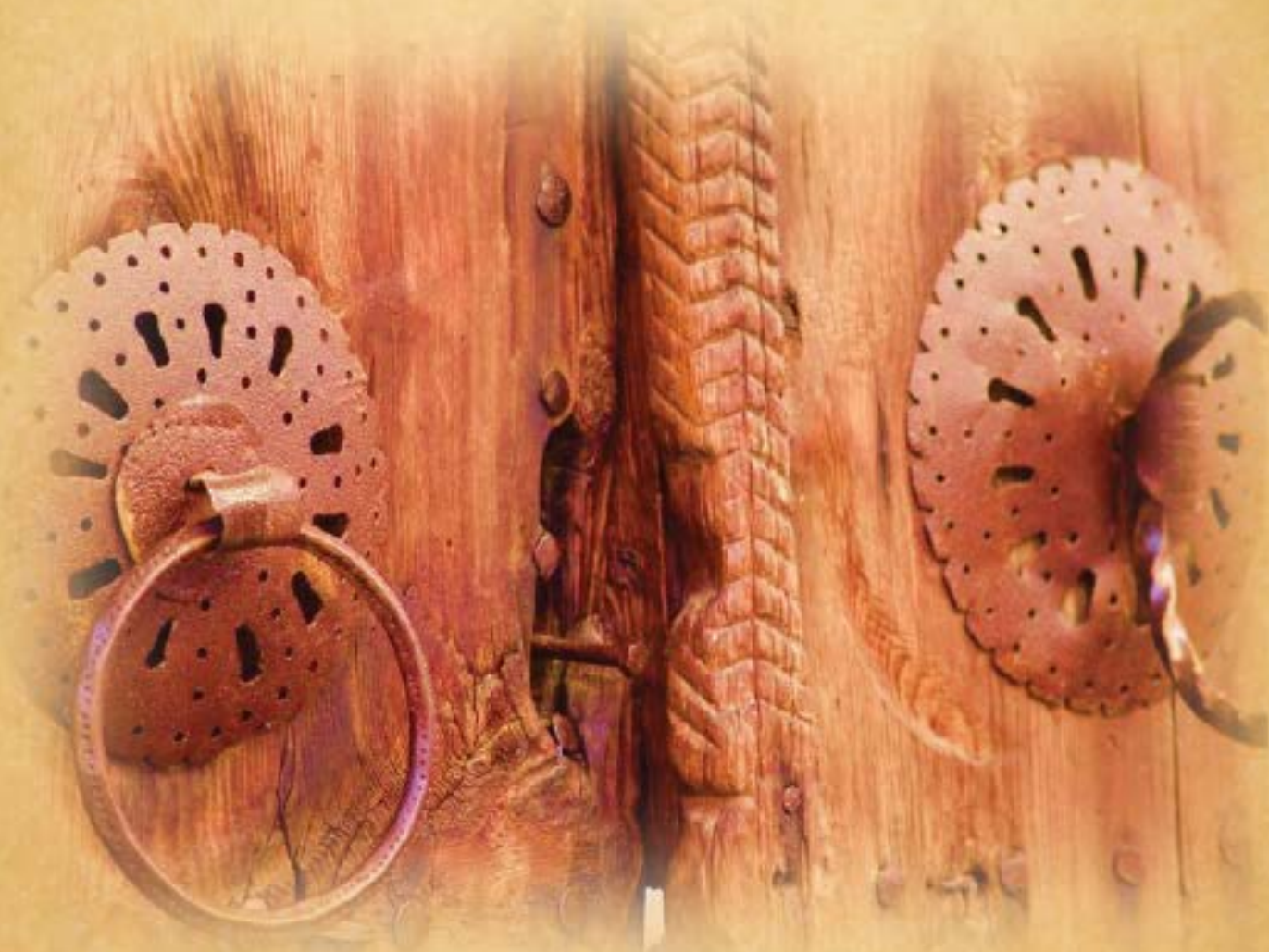

m-r Izeta Babačić-Dazdarević
Ćama Ameti-Kujović
Jusuf Čolović

JEZIK I KULTURA BOŠNJAKA

ZA SEDMI RAZRED
devetogodišnje osnovne škole

2020

Autori:

m-r Izeta Babačić-Dazdarević

Ćama Ameti-Kujović

Jusuf Čolović

Recenzentska komisija:

d-r Fehim Husković, univerzitetski profesor - predsjednik

Zilha Biberović, nastavnik - član

Anisa Trpčevska, nastavnik - član

Lektor:

Mehmed Pargan

Dizajn korice: Zoran Avramovski

Grafičko uređenje: Zoran Avramovski

Izdavač: Ministarstvo obrazovanja i nauke Republike Sjeverne Makedonije

Štampa: Poliesterdej dooel, Skoplje

Tiraž: 104

Odlukom o odobravanju i upotrebi udžbenika iz predmeta Jezik i kultura Bošnjaka za sedmi razred devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja br. 22-1697/1 od 21.12. 2016. godine donesenom od Nacionalne komisije za udžbenike

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

373.3.016:811.163.4(497.6)(075.2)

BABAČIĆ-Dazdarević, Izeta

Jezik i kultura Bošnjaka za sedmi razred devetogodišnje osnovne škole / Izeta Babačić-Dazdarević, Ćama Ameti-Kujović, Jusuf Čolović. - Skoplje : Ministarstvo obrazovanja i nauke Republike Sjeverne Makedonije, 2020. - 194 str. : илустр. ; 30 см

ISBN 978-608-226-840-8

1. Ameti-Kujović, Ćama [автор] 2. Čolović, Jusuf [автор]

COBISS.MK-ID 51644421

PREDGOVOR

Dragi učenici,

Ovaj udžbenik je namijenjen vama, potomcima Bošnjaka koji su se historijskim događajima našli u ovoj lijepoj Sjevernoj Makedoniji zrađen je sa željom da vam koristi u sticanju osnovnih znanja o svom maternjem jeziku. Otkrit ćete kako se razvijao bosanski jezik kroz historiju, koja su osnovna jezička pravila za pismeno i usmeno izražavanje, uživat ćete u jedan dio bogatog književnog fonda bošnjačkih autora i drugih naroda u našem okruženju i sva-kako upoznat ćete se sa obilježjima materijalne i duhovne kulture Bošnjaka. Za prilagođavanje sredine gdje živite, često će se tražiti od vas da uporedite slične i različite elemente u kulturi naroda koji su u vašem svakodnevnom okruženju.

Udžbenik je rađen po Nastavnom planu i programu za izborni predmet *Jezik i kultura Bošnjaka* u obrazovnom sistemu Republike Sjeverne Makedonije. Ima tri poglavlja: Jezik/gramatika, Književnost/kultura, Izražavanje/stvaranje.

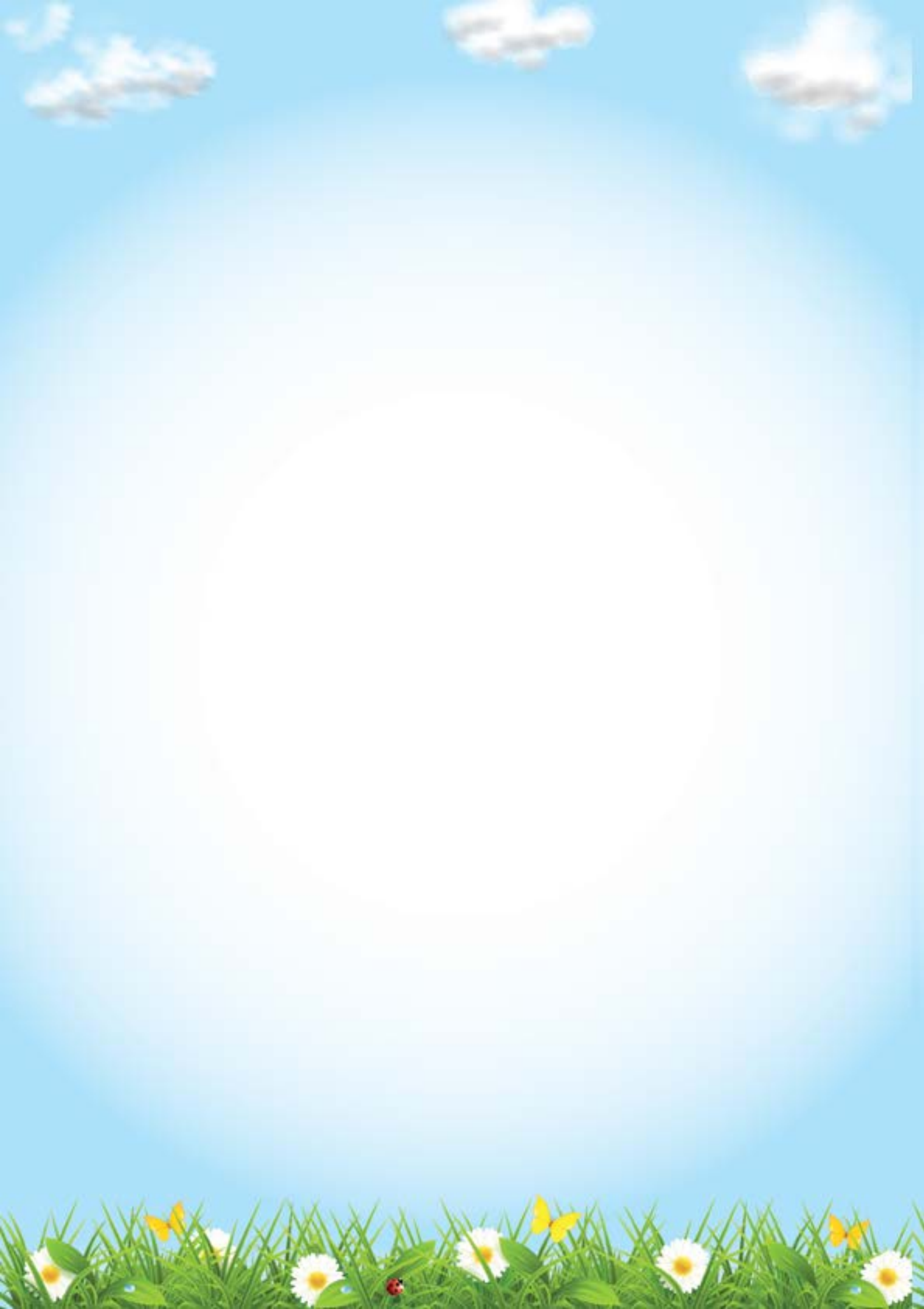
Predviđeno gradivo prilagođeno je ciljevima izbornog predmeta sa ilustracijama, koje bi trebale podstaći vaš interes i želju za novim znanjima.

Svi narodi svijeta imaju svoje ime, državu, vjeru, materijalnu i duhov-nu kulturu stvaranu vjekovima i sve ono po čemu se jedan narod prepoznaje i imenuje od drugih. Kada poznajete sebe i svoj narod, tada govorite o sebi dostojanstveno i tako vas prihvataju drugi. Kada negirate i ne priznajete sebe i svoj narod na osnov nepoznavanja samih sebe, onda vas tako i drugi tretiraju i ne poznaju. To isto važi i za vaš odnos i poštovanje drugih naroda i kultura. Zato u ime svih dostignuća u jeziku i kulturi Bošnjaka, u ime teške historije koja je zadesila Bošnjake, vi budite ti koji će steći i prenositi uspje-he i dostignuća svojeg naroda svojim potomcima, prijateljima, rođacima.

Želim da vam ovaj udžbenik bude kao izvor čiste vode iz kojeg ćete piti da ugasite žeđ za znanjem iz kojeg nisu mogli piti vaši djedovi i nane ali su znali da ga ima.

Nek vam bude sa hairom!

Autori

SADRŽAJ

I JEZIK

Jezik	11
Bosanski jezik	12
Južnoslavenski jezici	13
Historija bosanskog jezika i pisma	14
Staroslavenski jezik	14
Pismenost srednjovjekovne Bosne	15
Gramatika	21
Fonetika - nastanak i podjela glasova	22
Podjela glasova	22
Vokali	23
Sonanti	24
Konsonanti	24
Morfonologija - glasovne promjene	26
Promjena O u E	27
Prijevoj vokala	27
Nepostojano A	27
Asimilacija i disimilacija samoglasnika	28
Jednačenje suglasnika po zvučnosti	30
Jednačenje suglasnika po mjestu i načinu tvorbe	31
Palatalizacija	32
Sibilarizacija	33
Jotovanje (druga palatalizacija).....	34
Promjena L u O	35
Gubljenje suglasnika	37
Leksika - homonimi, sinonimi, antonimi i paronimi	38
Morfologija - imenice.....	40
Padeži i prijedlozi sa padežnim oblicima	42
Glagoli	45
Pridjevi	52
Brojevi	55
Zamjenice	56
Prilozi	58
Prijedlozi	59
Veznici	59
Uzvici	60
Riječce	61

Sintaksa	62
Rečenica i rečnični članovi	62
Rečenice po značenju i sastavu	63
Pravopis - skraćenice	67
Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi	68

II IZRAŽAVANJE I STVARANJE

Izražavanje i stvaranje	71
Pripovijedanje sa opisom lika: Zija Dizdarević, <i>Majka</i>	73
Izražajno čitanje: Sergej Jesenjin, <i>Pismo majci</i>	77
Pričanje: Ćamil Sijarić, <i>Hasan, sin Huseinov</i>	79
Prepričavanje: Branko Ćopić, <i>Bašta sljezove boje</i>	84
Pisanje diktata	87
Pisanje pozivnice	89
Elektronska komunikacija	90
Telefonski razgovor	92
Pisanje izveštaja	93
Intervju	94
Drama: Enes Kišević, <i>Ne ogledalo lice umij</i>	97
Ćamil Sijarić, <i>Priča iz 1001. noći</i>	99

III KNJIŽEVNOST I KULTURA

Književnost	105
Lirska ljubavna pjesma, <i>Ljubavni rastanak</i>	105
Epsko-lirska pjesma, <i>Čamdži Mujo i lijepa Uma</i>	110
Epska pjesma, <i>Đerzelez Alija</i>	111
Ferid Muhić, <i>Zvijezde nad Vracom</i>	116
Lirsko-epska pjesma, <i>Smrt Omera i Merime</i>	120
Kutak za narodno književno blago	123
Izet Sarajlić, <i>Neka nam oproste trave</i>	129
Vanda Mihalj Steriu, <i>Zartsinj/Korijenje</i>	130
Васил Куновски, <i>Зар не е</i>	131
Miroslav Antić, <i>Plavi čuperak</i>	132
Mak Dizdar, <i>Zapis o zemlji</i>	134
Miroslav Krleža, <i>Čovjek je lava</i>	136
Makedonska narodna pjesma, <i>Биљана платно белеше</i>	137
Zija Dizdarević, <i>Naza Vezilja</i>	138
Rizo Džafić, <i>Tri lica mog oca</i>	142
Ahmet Hromadžić, <i>Vodeni cvjetovi</i>	144
Alija Isaković, <i>Niko i ništa</i>	146
Žil Vern, <i>Dvadeset hiljade milja ispod mora</i>	149
Skender Kulenović, <i>Gromovo đule</i>	152
KULTURA BOŠNJAKA	155
Jezik i pismo	156

Nacionalni simboli	156
Historija Bošnjaka	157
Narodna baština	160
Narodna nošnja	161
Bosanska soba - alaturka	162
Bosanski čilim	163
Ramazan i Kurban-bajram	164
Običaji - rođenje djeteta i nadijevanje imena	166
Vežanje zeta	166
Tradicionalne narodne igre	167
Svatovske pjesme, svadba-nikah	168
Tradicionalne dječije igre	168
Tradicionalni muzički instrumenti	170
Bošnjačka kahva	171
 LEKTIRNI KUTAK	 173
 PRIMJERI ZA OBRADU NASTAVNIH JEDINICA	 185
 LITERATURA	 194

JEZIK

„U AMANET JE JEZIK TVOJ,
DA BI OST'O ČOVJEK SVOJ!“

[illegible]

JEZIK

U ovom programskom području možete ponoviti već stečena znanja iz jezika, proširiti ista i upoznati se novim. Prvi dio je posvećen historiji bosanskog jezika i mjestu bosanskog jezika među ostalim jezicima južnoslavenske grupe odnosno srednjojuznoslavenskog dijasistema. Staroslavenski jezik kao osnova jezika južnoslavenske grupe naroda, imao svoju razvojnu varijantu ili takozvanu recenziju od koje se među ostalim recenzijama razvio i bosanski jezik. Možete se upoznati sa srednjovjekovnim bosanskim pismom bosančicom kojom se pisalo na najznačajnijim spomenicima kulture u Bosni - stećcima (nadgrobni spomenici), Povelji Kulina Bana, kao najjačim dokazom postojanja samostalne bosanske države u srednjem vijeku.

Čovjek je društveno biće koje stupa u odnose s drugim ljudima i uspostavlja komunikaciju putem jezika. Dakle, jezik je sredstvo sporazumijevanja, komunikacije. Jezik spada u stečene sposobnosti koje polako vremenom usvajamo. Osnovna funkcija jezika je komunikativna, a može biti i umjetnička.

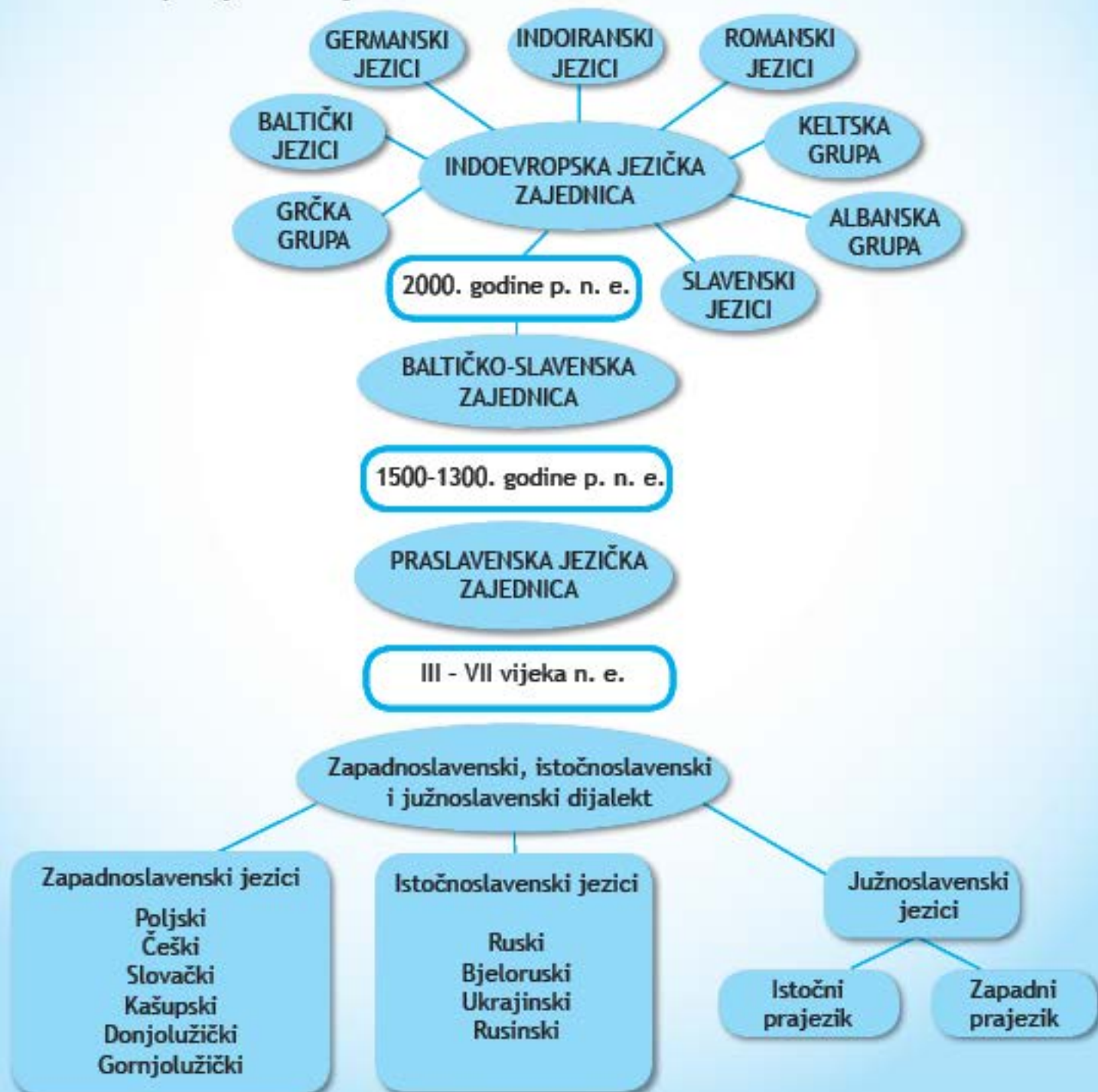
Bosanski standardni ili književni jezik je svjesno odabran sistem iz inventara (govor, dijalekat, narječje), utemeljen na strogo sistemskim pravilima: glasovnim, obličkim, leksičkim i sintaksičkim, kako bi se mogla ostvariti što preciznija komunikacija. Upotreba standardnog jezika regulisana je standardno-jezičkom normom koja je data u gramatici, pravopisu i rječniku. U gramatici su skupljena gramatička pravila, a pravopisom je regulisan način pisanja i utvrđena pravila pretvaranja govora u tekst. Da bismo poznavali jedan jezik moramo poznavati riječi tog jezika, tj. leksiku i pravila po kojima se te riječi udružuju. Gramatika daje tačan opis glasova, akcenata, oblika, tvorbe riječi i rečenica književnog jezika i jasno kazuje šta je (i zbog čega je) u tom jeziku „pravilno“, a šta je „nepravilno“.

Iz jezika dat je pregled dosadašnjih znanja iz svih dijelova jezika, glasovnim promjenama, osobinama promjenljivih i nepromjenljivih riječi, osnovnih pravila iz pravopisa.

BOSANSKI JEZIK

Bosanski jezik spada u južnoslavenske jezike, kao dio šireg srednjojužnoslavenskog dijasistema, koji čini nekoliko većih dijalekatskih grupa. Južnoslavenski jezici pripadaju užoj porodici slavenskih jezika, a slavenski jezici su dio velike indoevropske jezičke zajednice.

JUŽNOSLAVENSKI JEZICI

Južnoslavenski jezici nastaju iz južnoslavenskog prajezika, odnosno iz dva njegova ogranka. Ovim jezikom preci Južnih Slavena govorili su prije nego što su se doselili na Balkan. Taj južnoslavenski prajezik razdvaja se na zapadni i istočni prajezik. Iz zapadnog južnoslavenskog prajezika nastali su slovenski jezik i srednjojužnoslavenski dijasistem, a iz istočnoga južnoslavenskoga prajezika nastali su: makedonski, bugarski i staroslavenski jezik.

HISTORIJA BOSANSKOG JEZIKA I PISMA

STAROSLAVENSKI JEZIK

Bosanski jezik je jezik Bošnjaka koji žive na prostorima Bosne i Hercegovine, oblasti Sandžak (Srbija, Crna Gora i Kosovo) koja je u nekadašnjoj historiji i geografski i kulturno bila jedinstvena sa BiH, Bošnjaka koji žive u Sjevernoj Makedoniji Bošnjaka koji žive u drugim državama širom svijeta.

Kao i svi ostali jezici, bosanski jezik ima svoj historijski razvojni period od tri faze:

1. Prva faza - vrijeme do XIII v.
2. Druga faza - od kraja XIII v. do sredine XV v.
3. Treća faza - od sredine XV v. naovamo

Karta srednjovjekovne Bosne

Karakteristično za prvi period srednjovjekovne Bosne je upotreba staroslavenskog jezika kao pisanog jezika svih Slavena. Staroslavenski jezik ima veliko značenje za sve slavenske jezike. Kao najstariji pisani slavenski jezik, blizak je praslavenskom, koji je nepotvrđen i bez pisanih spomenika, a iz njega su se razvili ne samo staroslavenski jezik već i zapadnojužnoslavenski jezici odnosno i sam bosanski jezik. Književnost je bila poznata Slavenima i prije nego što su došli

na područja Balkana, ali oni tu književnost nisu zapisivali i mnogo toga je izgubljeno. Zapisi iz V i VI vijeka govore o slavenskim pjesnicima i sviračima koji su pjevali i smišljali pjesme. Sredinom IX vijeka na Balkan dolaze braća i učenjaci Ćirilo (Konstantin) i Metodije koji su porijeklom iz Sjeverne Makedonije. Njihovu misiju je zapovijedio bizantski car Mihailo III koji je pokršćavanjem i opismenjavanjem Slavena htio da se bori protiv germanskog utjecaja na Evropu. Pošto su Slaveni bili potpuno nepismeni i nisu imali svoje pismo, Ćirilo je na osnovu grčkih slova napisao glagoljicu koja je postala prvo slavensko pismo i danas se naziva starosla-vensko pismo. Nastalo je na osnovu mjesnog govora stanovništva Soluna (Grčka), bliskog makedonskim govorima. Ćirilo je glagoljicom napisao prvu slavensku knji-gu, koja je sadržavala prijevod Evandolja.

Staroslavenski jezik je služio skoro svim Slavenima i poznat je i kao opće-slavenski književni jezik. Prilagođavajući se jezičkim obilježjima užih sredina, staroslavenski jezik poprima razlike narodnih govora sa prostora na kojima se upotrebljavao. Takav izmijenjen i u usmenoj riječi do izvjesne mjere prilagođeni jezik, zove se redakcija ili recenzija. Postoje različite recenzije iz ovog perio-da razvoja staroslavenskog jezika: hrvatska, srpska, bosansko-humska, bugarska, makedonska, češka i ruska.

PISMENOST SREDNJOVJEKOVNE BOSNE

Prvi pisani oskudni spomenici na bosansko-humačkom tlu koji potječu s kra-ja X ili početka XI v. kazuju nam da su se koristila četiri pisma sa kojima se služilo stanovništvo: grčko pismo, latinsko pismo, glagoljica i ćirilica.

Prije XII v. je u Bosnu stigla glagoljica iz Sjeverne Makedonije. Glagoljica je starosla-vensko pismo nastalo sredinom IX v. Ubrzo nakon što je Ćirilo proširio glagoljicu po slavenskim teritorijama, ona je postala zajednički književni jezik svih Slave-na. Glagoljica je ubrzo postala i standardno pismo svih Slavena. Naziv glagoljica je izveden iz riječi *glagol* što je tada značilo *riječ*. Tačan broj slova u glagoljici nije poznat, ali je procijenjen na 41 slovo specifično za slavenske verzije koje se razlikuju od grčkog jezika. Broj slova se kasnije smanjivao i neka slova su se promijenila, ali se osnova nije mijenjala. Tako je bosanski jezik potekao iz bosan-sko-humske redakcije ili verzije staroslavenskog jezika. Ime „bosanski jezik“ spo-minje se 1300-te godine u djelu *Skazanie iziavlieno o pismenah* (Historija pisa-nih jezika) koju je napisao najpoznatiji vizantijski putopisac, Konstantin Filozof. Slaveni su počeli pisati svoja prva književna djela. Najstariji glagoljski spomenici srednjovjekovne Bosne i Huma su Grškovićev odlomak i Mihanovićev odlomak iz

Najznačajniji spomenici glagoljske pismenosti su: Mihanovićev odlomak i Grškovićev odlomak (XII v.), Hrvojev misal (XV v.) i Splitski odlomak misala (XII v.).

Mihanovićev
odlomak

Grškovićev
odlomak

Splitski odlomak
misala

Ćirilica je bila raširenija u Bosni i u Humu za šta svjedoče mnogi pisani spomenici u obliku: crkvenih rukopisa, zapisa i natpisa na stećcima i građevinama, povelje, pisma, lijepa književnost. Nakon nekog vremena Ćirilovi učenici su stvorili novo pismo i nazvali ga ćirilica po svom učitelju. Ćirilica se ubrzo proširila i potisnula glagoljicu u većini područja. Ćirilica je postala standardna u više zemalja nego glagoljica i tako je nastavila i danas. Postoji par različitih verzija ćirilice u različitim područjima, ali je osnova ista i nepromijenjena od njenog nastanka. Jedina važna razlika je u tome što je u početku ćirilica imala 43 slova da bi nadomjestila veći broj glasova u odnosu na njen izvor, grčki jezik. Ćirilica je bazirana na grčkom unicijalnom jeziku, a konsonantne forme su preuzete iz glagoljice. Ona se razlikovala od istočne (makedonsko-zetske-raške) ćirilice. Poznata je kao zapadna ćirilica - BOSANČICA.

U Bosni je ćirilica dobila neke posebne odlike i nazvali su je bosanska verzija ćirilice, bosančica. Neki od najstarijih spomenika pisanih bosančicom su Humaćka ploča iz X v. i Povelja Kulina bana napisana 29.8.1189.g. Bosančica je kasnije korištena za zapisivanje crkvenih spisa, ugovora, spomenika i nadgrobnih spomenika u Bosni, ali dokaza je ostalo malo zbog različitih ratova i okupacija Bosne od strane mnogih velikih svjetskih sila. Crkva Bosanska je nakon zaostatka u književnom stvaralaštvu zbog križarskih upada u Bosnu, pomogla da se književnost i pismo zadrži i doživi procvat. Bosančica se koristila sve do XIX v. u određenim tekstovima koje su pisali franjevci, a u nekim porodicama u Bosni se i sad čuva tradicija pisanja bosančicom.

Najstariji i najznačajniji spomenici koji govore o upotrebi bosančice su Humačka ploča u obliku natpisa na Crkvi Svetog Mihalja u Humcu kod Ljubuškog u zapadnoj Hercegovini (Hum) i najstariji pisani spomenik na narodnom jeziku svjetovnog karaktera, čuvena Povelja Kulina bana iz 1189. g.

Humačka ploča

Povelja Kulina bana

Prijevod Povelje na standardni bosanski jezik

U ime oca i sina i svetog duha. Ja, ban bosanski Kulin, obećavam Tebi kneže Krvašu i svim građanima Dubrovčanima pravim Vam prijateljem biti od sada i do vijeka. I pravicu držati sa Vama i pravo povjerenje, dokle budem živ.

Svi Dubrovčani koji hode kuda ja vladam, trgujući, gdje god se žele kretati, gdje god koji hoće, s pravim povjerenjem i pravim srcem, bez ikakve zlobe, a šta mi ko da svojom voljom kao poklon. Neće im biti od mojih časnika sile, i dokle u mene budu, davat ću im pomoć kao i sebi, koliko se može, bez ikakve zle primisli. Neka mi Bog pomogne i svo Sveto Evandjelje. Ja Radoje banov pisar pisah ovu knjigu banove povelje od rođenja Kristova tisuću i sto i osamdeset i devet ljeta, mjeseca augusta i dvadeset i deveti dan, (na dan) odrubljenja glave Ivana Krstite.

Posebna vrsta originalnog stvaralaštva o na početku bosanskog književnog stvaralaštva je epigrafika - natpisi na kamenu tj. lapidarnu (kamenu) pismenost. To su prije svega epitafi, natpisi na nadgrobnim spomenicima, čuvenim stećcima, uglavnom bogumilskim. Pisani su bosančicom i rijetko bosanskom glagoljicom. Epitaf u najviše slučajeva obavještava prolaznika, čitaoca, da je pokojnik pokopan na plemenitoj baštini, ponekad se navede i ime lokacije, a često i ime osobe, obično iz uže porodice pokojnika, koja podiže spomenik. Većina natpisa ne spominje pisca epitafa, ali su neki dijaci smatrali da njihovo djelo ne treba da ostane u tami anonimnosti, te su se potpisivali, obično svojim imenom.

Epigrafika

Poznavanje natpisa, dio nauke o starinama koji tumači i rješava antičke natpise urezane u kamen, metal ili drugi trajan materijal.

Epitaf

Nadgrobni natpis koji, kao pjesnički oblik, izražava određen jezgrovit izraz odnosa prema prolaznosti života i ljudskoj sudbini. Često je duhovit i satiričan, ali sadrži i izvanredne primjere koncizne misaone lirike.

Bogumilstvo

Vjersko društveno učenje od X v. na Balkanu sa specifičnim izrazom u Bosni i autonomnoj Bosanskoj crkvi

Dijak

Pisar srednjovjekovnih povelja na bosančici

Misal

Knjiga koja sadrži molitve i pjesme koje se čitaju i pjevaju na bogoslužju

Stećak (mramorje, mramorovi), je vrsta kamenog nadgrobnog spomenika. Naziv mu potječe od prezenta participia glagola *stajati*, tj. *stojeći*. Stećci su nastali u srednjem vijeku i oslikavaju tadašnji život, a većinom se nalaze u Bosni i Hercegovini, ali ima ih i u jugoistočnoj Hrvatskoj, jugozapadnoj Srbiji i sjeverozapadnoj Crnoj Gori. Obično su ukrašeni prizorima iz života, lova, viteških turnira ili natpisima na bosančici. Stećci su se postavljali od druge polovice XIV do sredine XVI v. Dijele se na položene (sanduci, ploče i sljemenjaci), koji su u većini, i uspravne (stubovi, stele i krstače). Obično su ukrašeni srednjovjekovnim simbolima koji su uklesani kao plitki, ili rjeđe ulegnuti reljef. Motivi su vjerski (križ, ljiljan, polumjesec, prsten i sl.) ili svjetovni (ples, lov, viteški turniri i sl.), koji se mijesaju i nadopunjuju. U cijelost, ornamentacija stećaka otkriva svijest i senzibilitet cijelog razdoblja i ljudi koji su bili uključeni u njihovo stvaranje, ali i pokojnika čije su želje često štovane prilikom rezbarjenja, što se otkriva iz nekoliko izvora. Smatra se da su nosioci bogumilskog učenja.

Nekropola stećaka Radimlja
- Stolac, BiH

Stećak iz Zgošće - Kakanj, BiH

Vitko - Široki brijeg, BiH

Dugo na zemlji živjeh ja, osamdeset i osam ljeta,
a ništa ne ponesoh!

Mlad sa ovog svijeta odoh —
A jedan bijah u majke...

„Jezik je živa snaga sa kojom je vezana ne samo kultura, nego i samo postojanje jednog naroda“

Ivo Andrić

GRAMATIKA

*Emina, molim te dodaj mi tetratku!
Mama, idemo sa školom na eskurziju!
Nana je vrabca nahranila mrvicama.*

Ako analizirate rečenice, primjetićete da ima nekoliko grešaka. Popravite ih! Ako ne uspete sami pomoćiće nastavnici i znanje iz jezika u sljedećim lekcijama. Na početku da ponovimo: Šta je jezik, odnosno gramatika?

Gramatika je stara nauka koja je nastala još u staroj Indiji. Mnogo je bila cijenjena i u staroj Grčkoj, a u srednjem vijeku poznavanje ove nauke smatralo se za jednu od sedam vještina uz astronomiju, aritmetiku, geometriju, oratorstvo.

Gramatika je nauka koja proučava pravila koja upravljaju pojedinim jezikom i za svaki se jezik kaže da posjeduje vlastitu gramatiku.

Gramatika je nauka koja proučava strukturu jezika, njegove glasovne, obličke, tvorbene i rečenične osobine.

Gramatiku čine:

1. Fonetika - nauka o glasovima
2. Morfonologija - nauka o glasovnom sastavu riječi
3. Leksika - nauka o osnovnom značenju riječi
4. Morfologija - nauka o oblicima riječi
5. Sintaksa - nauka o rečenici

Fonetika,
sintaksa
dviije morfe, uf!

Pravopis (ortografija) je disciplina koja proučava način kako se grafički znakovi i sredstva (slova, interpunkcije, sastavljanje, rastavljanje itd.) upotrebljavaju za pisanje nekim jezikom odnosno prostije kazano, skup pravila koja određuju kako se ispravno piše nekim jezikom.

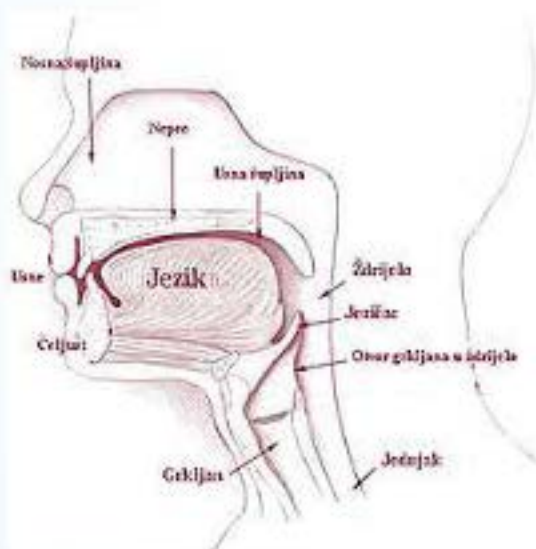
FONETIKA

A, o, m, r, ma, mi, aha, ehe, sada, poslije, Nina

Fonetika je dio nauke o jeziku koji proučava glasove i njihove promjene.
(od grčke riječi *phone* - glas; *phonetikos* - glasovni)

NASTANAK I PODJELA GLASOVA

Glas je najmanja jedinica govora, zvuk koji nastaje treperenjem zraka, pokretanjem glasnih žica i učešćem drugih govornih organa.

Govorni organi

Pri nastanku glasova pluća napunimo zrakom (vazduhom). Kada zrak izlazi iz pluća, prolazi kroz dušnik. Na vrhu dušnika nalazi se grkljan. Na grkljanu se nalaze glasne žice/glasnice. Zatim zračna struja prolazi kroz ždrijelnu šupljinu. Ždrijelna šupljina je resicom odvojena od usne i nosne šupljine. Ako je resica spuštена, zračna struja prolazi kroz nosnu šupljinu, a ako je podignuta, kroz usnu. Samo tri glasa nastaju u nosnoj šupljini: M, N, NJ.

PODJELA GLASOVA

Savremeni bosanski jezik raspolaže sa 30 glasova i istim brojem odgovarajućih znakova za njihovo obilježavanje (slova/grafeme). Od tog broja, samoglasnika (za razliku od ranijih faza u jezičkom razvoju) ima pet: a, e, i, o, u, dok suglasnika ima dvadeset i pet. Izuzetak može biti suglasnik r koji ima dvostruku fonemsku vrijednost. U određenim pozicijama javlja se i u službi vokala - tzv. vokalnog r od tipa: *mrs, prst, omrsiti se, Trst, trgovina, zadržavati, čvrstoća, vrsta, srklet* i slično).

U zavisnosti od toga da li zračna struja prolazi slobodno ili nailazi na prepreke, sve glasove bosanskog jezika dijelimo na:

- vokale/samoglasnike (nema prepreka zračnoj struji);
- sonante/glasnike (zračna struja nailazi na manje prepreke: L, J, LJ, M, N, NJ, R, V);
- konsonante/suglasnike (zračna struja nailazi na veće prepreke).

VOKALI

Podjela vokala može biti prema:

- horizontalnom položaju jezika:**
  - vokali prednjeg reda (i, e)
  - vokali srednjeg reda (a)
  - vokali zadnjeg reda (o, u)
- prema vertikalnom položaju jezika:**
  - niski vokal (a)
  - srednji vokal (e, o)
  - visoki vokal (i, u)
- prema otvoru usta:**
  - otvoreni vokal (a)
  - srednji vokal (e, o)
  - zatvoreni vokal (i, u)

Prema tome, za svaki od navedenih samoglasnika može se, na osnovu položaja govornih organa, reći da su:

vokal	jezik po horizontali	jezik po vertikali	otvor usta
a	srednji	niski	otvoreni
e	prednji	srednji	srednji
i	prednji	visoki	zatvoreni
o	zadnji	srednji	srednji
u	zadnji	visoki	zatvoreni

Svi naši samoglasnici mogu po izgovoru biti dugi i kratki. U pismu se dužina (ako je to potrebno) obično označava dugom crtom iznad slova (ā,...) dok se kratki izgovor samoglasnika rijetko kad ističe (ă,...)

Treba znati da takva oznaka ponekad može promijeniti značenje, na pr.

Došao sām. = *Ja sam došao.*

Došao sām. = *On je došao bez društva, sam.*

SONANTI

Sonanti ili glasnici su glasovi koji se nalaze između samoglasnika i suglasnika. To su: L, J, LJ, M, N, NJ, R, V. Sonant R se u određenim pozicijama i danas javlja kao nosilac sloga - vokalno R i to:

- kada se nađe između suglasnika: *crtati, mrviti, krcati*
- kada se nađe na početku riječi ispred suglasnika: *Ršumović*

Vježbe: Lejla, Jasmin i Ljilja Moraju Nositi Njemu Rahatluk i Vodu.

KONSONANTI

Suglasnici (konsonanti) su vrsta glasova koja se tvori tako što se zračnoj (vazdušnoj) struji stvara potpuna ili djelimična prepreka u usnoj duplji ili na usnama (i zubima). Bosanski jezik ima 17 suglasnika. Postoje tri podjele suglasnika: po zvučnosti, po mjestu tvorbe i po načinu tvorbe.

a) *Podjela suglasnika po zvučnosti* - neki suglasnici se mogu čuti bolje a neki slabije. Ova osobina zove se zvučnost i bezzvučnost. Suglasnici imaju svoje parove i to sedam zvučnih suglasnika imaju svoje bezzvučne parove a tri bezzvučna suglasnika f, h, c nemaju svoje zvučne parove.

<i>zvučni</i>	b	d	g	z	ž	dž	đ	- -	- -	- -
<i>bezzvučni</i>	p	t	k	s	š	č	ć	f	h	c

b) *Podjela suglasnika po mjestu tvorbe*

Ova podjela podrazumijeva mjesto nastanka/tvorbe pojedinih glasova, tj. koji govorni organi učestvuju u njihovoj tvorbi. To bi mogli uporediti sa ljudima i mjestom rađanja koje svako od nas ima. Suglasnici se po mjestu tvorbe dijele na:

- **Usneni (labijalni)** suglasnici b, p, f, od kojih su prva dva (b, p) dvousneni (bilijabilni), a treći je (suglasnik f) usmeno-zubni.
- **Zubni (dentalni)** suglasnici d, t, c, z, s, koji se izgovaraju tako što jezik dodiruje zube, bilo to gornje sjekutiće (pri izgovoru d i t) ili donje sjekutiće (c, z, s).
- **Prednjonepčani (palatalni)** suglasnici dž, č, đ, ć, ž, š, koji se izgovaraju tako što jezik različitim svojim dijelovima dodiruje prednje (tvrdo) nepce (palatal), pri čemu su suglasnici đ i ć meki, a dž, č, ž i š tvrdi, palatalni suglasnici.

- Zadnjonepčani (velarni) suglasnici k, g, h, koji se izgovaraju tako što se zadnji dio jezika privija uz zadnje nepce, stvarajući potpunu prepreku (kod izgovora k i g), ili djelimičnu prepreku zračnoj struji (kod izgovora velara h).

c) Podjela suglasnika prema načinu na koji se suglasnici tvore - ova podjela podrazumijeva se i prema prirodi prepreke koja se stvara pri njihovom izgovoru:

- Eksplozivni (praskavi) suglasnici: b, p, d, t, k, g, pri čijoj tvorbi se zračnoj struji u govornom aparatu stvara potpuna prepreka.
- Sliveni suglasnici (afrikate): dž, č, đ, c, kod kojih se u prvoj fazi izgovora javljaju elementi eksplozivnih suglasnika, ali se umjesto eksplozije kod afrikata javlja strujanje.
- Strujni (frikativni) suglasnici: z, s, ž, š, f, h, pri čijoj tvorbi zračna struja nailazi na djelimičnu prepreku sa dosta slobodnim prolazom.

Vježbe

Sastavi rečenice u kojima će početna slova riječi u rečenici biti suglasnici po mjestu tvorbe:

Usneni suglasnici b, p, f - *Bajram Poče Fotografirati.*

Zubni (dentalni) suglasnici d, t, c, z, s - *Da Te Car Zlatom Spasi!*

Prednjonepčani (palatalni) suglasnici dž, č, đ, ć, ž, š - *Dženana Čula De Ćemal Žučka Šeta.*

Zadnjonepčani (velarni) suglasnici k, g, h - *Kemo Gleda Hajat.*

1. Podvuci sa dvije crte riječi koje počinju zvučnim suglasnicima, a jednom one koje počinju bezvučnim suglasnicima:

fabrika, đak, škola, brava, drvo, kupola, struja, ćurka, čaša, džep, hastal.

DŽ

Đ

Č

Š

Ć

Ž

MORFONOLOGIJA

GLASOVNE PROMJENE

Žabac je kreketao princezi. Ona nije mogla izdržati pa mu reče: Žabcu, žabcu, da li se u tebi krije moj lijepi princ? / Žapcu, žapcu, da li se u tebi krije moj lijepi princ?

Pročitajte rečenice i odredite kojim je pitanjem princeza pravilno upitala njenog budućeg princa.

Glasovne promjene nastaju sa izgovaranjem glasova u nizu, kad stoje jedni pored drugih i utiču jedni na druge. Zato glasovi mogu preći iz jednog u drugi (već postojeći ili novi) u zavisnosti od glasovnih zakona koji važe za određeno vrijeme i određeni jezički prostor. Pročitaj ove rečenice:

a) *Bolje vrabac u ruci nego golub na grani.*

b) *Bolje vrapci u rukama nego golubovi na granama.*

Ako prebacimo rečenicu u množini vidjećemo da u promjeni imenice vrac>vrapci mijenjamo slova.

GLASOVNA PROMJENA (alternacija) je smjenjivanje glasova u riječi pri promjeni svog oblika ili pri tvorbi. (alternacija - od latinske riječi *alternation* = smjenjivanje, mijenjanje).

Postoji nekoliko glasovnih promjena:

PROMJENA O u E

U prošlosti bosanskog jezika samoglasnik zadnjeg reda O prelazio je u samoglasnik prednjeg reda E u položajima iza prednjenepčanih ili palatalnih suglasnika, na primjer:

Krajem, mačem, bičem

Pod utjecajem drugih glasovnih promjena u nekim slučajevima javlja se naporedna upotreba O i E, na primjer:

pijevcom/pijevcem; pejzažem/pejzažom; plivačem/plivačom

Dime se takmičio sa najboljim plivačem.

Nina se predstavila ljetnim pejsažem.

PRIJEVOJ VOKALA

Prijevoj vokala je stara glasovna promjena koja se odnosi na promjenu vokala u korijenu jedne riječi čime se stvara riječ srodnog, ali različitog značenja. Rezultat ovakvih alternacija su promjene vokala između riječi sa istim korjenom.

U današnjem bosanskom jeziku javljaju se prijevoji sa dva vokala:

Primjer:

e: o = plesti: plot; teći: tok

o: a = osloboditi: oslobađati

e: u = tresti: trus; mesti: mutiti

e: i = prokleti: proklinjati

I sa tri vokala:

Primjer:

e: o: i = plesti: plot: preplitati

e: i: o = razderati: razdirati: razdor

NEPOSTOJANO A

Nepostojano A je glasovna promjena gdje se samoglasnik A u nekim riječima i oblicima riječi gubi, a opet u drugim oblicima istih riječi pojavljuje.

Pri tom nas zanima ono A koje se nalazi između dva suglasnika u sredini riječi a ne ono A na kraju riječi:

lovac - lovca

vrabac - vrapca

momak - momka

otac - oca

Nepostojano A javlja se samo u nominativu jednine i genitivu množine imenica m. r. i genitivu množine imenica ž. i sr. roda.

Primjeri:

- nominativ jednine nekih imenica muškog roda: *borac, momak*
- genitiv množine nekih imenica muškog roda: *boraca, momaka*
- genitiv množine nekih imenica ženskog roda: *dasaka; sestara, bačava*

- nominativ jednine muškog roda pridjeva u neodređenom obliku: *dobar, mr-tav, šupalj*
- nominativ muškog roda nekih zamjenica: *sav; ikakav; nikakav; takav; ka-kav ...*
- instrumental nekih imenica muškog roda: *doručak - doručkom*
- dativ i instrumental množine nekih imenica muškog roda: *vijak - vijcima*
- u oblicima prijedloga: *s-s(a), k-k(a), niz-niz(a), kroz-kroz(a)*
- kod komparativa i superlativa nekih pridjeva: *pametn, pametniji*

ODSTUPANJE:

Ova glasovna promjena se ne događa u stranim riječima koje su prihvaćene u standardnom jeziku: *manijak - manijaci*. Takođe nije prisutna kod domaćih riječi: *junak - junaka*

Vježbe:

- 1) Izdvoj riječi sa nepostojanim A:
čamac, čokolada, kruška, mačka, junak, aparat, puška, višnja.
- 2) U ovim pridjevima otkrij koji nemaju nepostojano A:
Dobar, velik, gibak, sladak, poznat, svezan.

ASIMILACIJA I DISIMILACIJA SAMOGLASNIKA

Asimilacija je glasovna promjena pri kojoj se različiti samoglasnici izjed-njačavaju

sokol - sokoo - soko

Ovde je krajnje L u nominativu jednine prešlo u O, ono se udvostručilo i saželo u jedno dugo O.

pjevati - pjeva-ah - pjevah; svirati - svira-ah - svirah

Ovde su se vokali A iz infinitivne osnove i vokali A iz nastavka za oblik imperfekta saželi u jedno dugo A.

Primjer:

tvojega

- prvo je ispalo J = tvoega
- vokali E prilagodio se izgovoru vokala O = tvooga
- dva samoglasnika ne mogu u riječi biti dva ista
tvooga = tvoga (dugo O)

asimilacija

sažimanje

čitati - čita + ah = čitah

inf. osnova nastavak
za 1. l. jed.

dva A dala su dugo A

Tako je pravilno reći i: *moga i mojega; koga i kojega; tvoga i tvajega*.

U prvoj riječi iz niza glasu O odgovara skup OJE u drugoj riječi iz niza. Kraći oblici dobijaju se tako što iz riječi *mojega, kojega, tvajega* ispadne sonant J, pa se dobija oblik *moega, koega, tvoega*. Zatim vokal E prelazi u vokal O (asimilacija E i O) i dobijaju se riječi *mooga, kooga, tvooga*. Na kraju, u ovim riječima dolazi do sažimanja, odnosno pretvaranja dva ista vokala u jedan, nakon čega se dobijaju riječi *moga, koga, tvoga*.

ODSTUPANJE :

Sažimanje se ne vrši kad riječ gubi svoje značenje: *plavooka, samoodbrana, zoologija* itd.

Disimilacija je glasovna promjena koja nastaje u težnji da se izbjegne nagomilavanje više istih samoglasnika kad se nađu u neposrednom dodiru.

Disimilacija ili razjednačavanje glasova je zamjena jednog, određenog glasa, drugim sličnim glasom. Vršiti se u riječima koje sadrže u dva uzastopna sloga iste vokale - E ili O. Težnja je da dva ista vokala u jednoj riječi ne ostanu isti, već da se onaj dalji u riječi promjeni.

Javlja se u obliku instrumental jednine imenica muškog roda sa dva nastavka -em i -om:

- jež > ježom (a ne ježem)
- kej > kejom (a ne kejem)
- kraj > krajem (a ne krojom)
- nož > nožem (a ne nožom)
- sprej > sprejom (a ne sprejem)

Disimilacija samoglasnika javlja se i u množini većine ovih imenica:

- kej > kejovi (a ne kejevi)
  - kraj > krajovi (a ne krojovi)
  - nož > noževi (a ne nožovi)
  - sprej > sprejovi (a ne sprejevi)
- ali:
- jež > ježevi (a ne ježovi)

Vježbe:

1. U rečenicama zaokruži pravilnu primjenu asimilacije i disimilacije samoglasnika.

Isjekla je hljeb nožem/nožom.

Prošetali smo juče Bečem/Bečom.

Hajmo prošetati kejem/kejom!

Darivali su me peškešem/peškešom. (poklonom)

Osvježio je divanhanu krečem/krečom.

JEDNAČENJE SUGLASNIKA PO ZVUČNOSTI

Jednačenje suglasnika po zvučnosti je glasovna promjena do koje dolazi kada se dva glasa različita po zvučnosti nađu jedan do drugoga, onda se oni jednače tako što se prvi mijenja i prilagođava drugom po zvučnosti.

Pravila :

1. bezvučni + zvučni > zvučni-zvučni

selidba: seliti + ba > selidba

2. zvučni + bezvučni > bezvučni-bezvučni

istući : iz + tući > istući

Zahvaljujući ovim parovima zvučnih i bezvučnih suglasnika, uvijek tačno znamo koji glas možemo mijenjati s kojim.

zvučni	b	d	g	z	ž	dž	đ	-	-	-
bezvučni	p	t	k	s	š	č	ć	f	h	c

Ovom glasovnom promjenom dobijaju se suglasničke grupe koje lakše izgovaramo:

B/P: vrabac vraBCa vraPCa

P/B: ćevap ćevaPDŽinica ćevaBDŽinica

G/K: bijeg bjeGStvo bjeKStvo

K/G: burek bureKDŽinica bureGDŽinica

T/D: svat svaTBa svaDBa

D/T: predak preDKa preTKa

ODSTUPANJA:

1. D ispred S i Š se ne mijenja (*predsjednik, odstupanje, odsijek, odseliti...*)
2. U složenicama radi očuvanja značenja riječi:
  - *postdiplomski* > / (/ako bismo jednali suglasnike, značenje bi bilo nejasno)
  - *uzšetati* > *usšetati* > *uš* + *šetati* > *ušetati* (u ovom primjeru bismo dobili novu riječ; značenje bi se potpuno promijenilo);
3. U riječima stranog porijekla (*kalupdžija, gangster, fesdžija*);
4. U imenima i prezimenima (*Edhem, Subhija, Zubčević, Beghanuma, Hivzija, Midhat, Šefkija, Dervišbegović*).

JEDNAČENJE SUGLASNIKA PO MJESTU I NAČINU TVORBE

Jednačenje suglasnika po mjestu i načinu tvorbe je glasovna promjena u kojoj se zubni suglasnici S i Z ispred prednjonepčanih Č, Ć, Ž, Š, NJ, Đ, LJ, J, DŽ jednače sa njima i mijenjaju u sebi srodne prednjonepčane Š i Ž. Kada se nadzubno N nađe u građenju riječi ispred usnenih suglasnika, tada N prelazi u M.

S u Š:

list - lišće; prositi - prošnja

Z u Ž:

grozd -> grožde

(druga glasovna promjena u primjeru je jotacija *grozd+je* > *grožde*)

S i Z ispred S ili Ž:

izživjeti - iživjeti - živjeti;

izšetati - išetati - šetati

N ispred usnenih suglasnika P i B prelazi u M:

zelen - zelembač;

stan + beni = stambeni;

prehrana + beni = prehrambeni;

odbran+beni = odbrambeni

H + Č, Ć > Š

trbuh + čić > trbušić

Bihać + anin > Biht + anin > Bihtanin

ODSTUPANJE:

- Do promjene S, Z u Š, Ž ne dolazi u složenicama u kojima je prvi dio prefiks sa završnim suglasnikom S ili Z, a drugi dio počinje prednjonepčanim suglasnicima LJ i NJ:
sljubiti se, izljubiti se, razljutiti se, iznjušiti, iznjihati, raznjihati,
- N se ne mijenja kod složenica kod kojih drugi dio počinje sa P ili B:
stranputica, vodenbuba, vanbračni, jedanput, Osmanpašić, vanpartijski.
- S i Z se ne jednače ispred LJ i NJ koje je nastalo jotovanjem:
snegovi > sn + jegovi > snjegovi
ozleda > oz + jeda > ozljeda

ODSTUPANJE: daščem / dahćem

PALATALIZACIJA

Palatalizacija je promjena zadnjonepčanih suglasnika: K, G, H ispred A, E ili I u prednjonepčane Č, Ž, Š

ZADNJONEPČANI	K	G	H	ispred A, E, I
PREDNJONEPČANI	Č	Ž	Š	

Ruka > ručica

Noga > nožica

- a) U vokativu jednine imenica muškog roda:

Vojnik - vojnike - vojniče

Vojnik - vojnika - vojničina

Drug - drugina - družina

- b) U komparativu pridjeva:

Tih - tihi - tiši

Jak - jaki - jači

Dug - dugi - duži

ODSTUPANJE:

- Kod prisvojnih pridjeva izvedenih od vlastitih imenica:
Verica - Veričin
- Palatalizacija se ne vrši u prisvojnim pridjevima od ličnih imena:
Ljubinka - Ljubinkin
Hanka - Hankin
Olga - Olgin

SIBILARIZACIJA (DRUGA PALATALIZACIJA)

Sibilarizacija je promjena zadnjonepčanih suglasnika K, G, H, u zubne C, Z, S.

ZADNJONEPČANI	K	G	H	ispred I
PREDNJONEPČANI	C	Z	S	

*Vučjak je u šumi. U toj šumi su vučjaci.
Imam orah u ruci. Orasi su korisni za zdravlje.
Knjiga > knjizi
Orah > orasi
Vučjak > vučjaci*

ODSTUPANJA:

Sibilarizacija se ne vrši:

- Kad se zadnjonepčani suglasnici nalaze u sastavu ličnih imena
Zika - Ziki; Meho - Mehi;
Luka - Luki; Šeho - Šehin.
- Kada se zadnjonepčani suglasnici nađu u grupama zg, ck, sh, čk,
Mazga - mazgi; značka - znački;
Kocka - kocki; tačka - tački.
- Kad se K nalazi u grupi TK:
Tetka - tetki;
Četka - četki.
- Kad se u riječima sa manje slogova zagnjonepčani suglasnici nalaze sami:
Seka - seki; Dodaj kolač seki! (a ne seci!)
Muha - muhi; Ne udaraj po muhi! (a ne po musi).
- U imenicama koje označavaju pripadnost mjestu, narodu, državi:
Alбанка - Albanski; Makedonka - Makedonki;
Sarajevo - Sarajki; Pazarka - Pazarki;
Meka - Mek; Lika - LiKi.

JOTOVANJE

Jotovanje je proces dobijanja prednjonepčanih suglasnika od nenepčanih suglasnika i suglasnika J (jota). To je stara glasovna promjena.

Nenepčani suglasnici	Z	T + J = Ć	Z	Prednjonepčani suglasnici
	S		S	
	D		Đ	
	T		C	
	L		LJ	
	N		NJ	
	G		Z	

Jotovanje se vrši:

a) U komparativu pridjeva:

brz + ji = brži   tvrd + ji = tvrđi   ljut + ji = ljući

b) U instrumentalu jednine imenica ženskog roda na suglasnik:

pamet + ju = pameću   glad + ju = gladu

smrt + ju = smrću   sol + ju = solju

c) U glagolskim oblicima:

Kaz + jem = kažem   mel + jem = meljem

Pis + jem = pišem   žan + jem = žanjem

d) Kod mnogih izvedenih riječi:

Tutin + janin = Tutinjanin   Ohrid + janin = Ohridanin

Pariz + janin = Parižanin   Edinburg + janin = Edinburžanin

č) Kod zbirnih imenica:

Cvijet + je = cvijeće   list + je = lišće

Kamen + je = kamenje   gran + je = granje

ć) Kod glagolskih imenica:

gledan + je = gledanje

pjevan + je = pjevanje

e) Kada se J nađe ispred usnenih suglasnika, taj usneni suglasnik ostaje nepromijenjen, a umetne se takozvano epentetsko L, pa J prelazi u LJ

Grob + je = groblje

kop + je = koplje

Snop + je = snoplje

zdrav + je = zdravlje

ODSTUPANJE:

a) U složenim riječima:

objaviti; sjediniti

b) Kod nekih imenica:

Pasji; klasje

- c) U riječima ijekavskog izgovora:
Djevojka - ne devojka
Pjesma - ne pljesma
Živjeti - ne življeti

Vježbe:

- a) Napiši komparativ pridjeva:

Kriv _____
Visok _____
Ljut _____
Tvrd _____

- b) Instrumental jednine imenica u sljedećim primjerima je:

Smrt _____
Glad _____
Krv _____

PROMJENA L U O

Promjena L u O je glasovna promjena koja nastaje kada se L nađe na kraju sloga ili na kraju riječi.

Promjena L u O vrši se:

- a) kod glagola:

biti – *bi-* + *-l* -> *bil* -> *bio*
htjeti – *hti-* + *-l* -> *htel* -> *htio*
čitati – *čita-* + *-l* -> *čital* -> *čitao*

U oblicima koji su se završavali na *-ol*, poslije promjene L u O izvršena je i asimilacija vokala: *ubosti* -> *ubol* -> *uboo* -> *ubo*

- b) kod imenica:

anđel - *anđeo*, gen. *anđela*, akuz. *anđela*
kotal - *kotao*, gen. *kotla*, akuz. *kotao*
misal - *misao*, gen. *misli*, akuz. *misao*

U imenicama koje su se završavale na *-ol*, poslije promjene L u O izvršena je i asimilacija vokala: *sol* -> *soo* -> *so*

Ukoliko imenica označava vršioca radnje, a nastala je dodavanjem tvorbenog nastavka -lac, dolazi do prelaska L u O u svim padežnim oblicima izuzev nominativa jednine i genitiva množine:

nosi-ti -> nosi- + -lac -> nosilac, gen. jedn. nosioca, gen. mn. nosilaca

čita-ti -> čita- + -lac -> čitalac, gen. jedn. čitaoca, gen. mn. čitalaca

c) u pojedinim izvedenicama:

selo -> selce -> seoce

djeliti -> dioba

č) kod pridjeva:

zal -> zao, zla, zlo; zao, gen. zlog, dat. zlom...

podal -> podao, podla, podlo

ODSTUPANJE:

Glasovna promjena L u O se nije izvršila kod nekih riječi domaćeg (slovenskog) porijekla (*bol, ždral, ohol*), niti se vrši u savremenijim pozajmljenicama i internacionalnim terminima (*general, hotel, tunel, fosil, skandal, fudbal*).

U imenici *znalac*, nastaloj dodavanjem tvorbenog nastavka -lac, ne vrši se promjena: *znalac, gen. znalca*.

U riječima stranog porijekla:

Bokal, bulbul, đul, ilmihal, kabul, maršal, metal, palma, zumbul

Kod nekih riječi postoje dubletni oblici, sa i bez izvršene promjene:

anđelski – anđeoski

krilce – krioce

Vježbe:

1. Promjeni padežima (u jednini i množini) ove riječi i zapazi koje glasovne promjene su nastale:

Davalac, tužilac, prevodilac

2. Od glagola izvedi imenice koje će označavati lica koja vrše radnju:

Misliti _____

Stvarati _____

Gledati _____

Tužiti _____

GUBLJENJE SUGLASNIKA

Gubljenje suglasnika je glasovna promjena kojom se izbjegava nagomilavanje istih ili sličnih suglasnika u neposrednom dodiru.

Ova glasovna promjena vrši se:

a) Kada se jedan do drugog nađu dva ista suglasnika onda se jedan od njih gubi.

bez + zakonje > bezakonje

iz + sjeckati > is + sjeckati > isjeckati

b) Kada se glas T ili D direktno ili indirektno nađu ispred sljedećih suglasnika ili afrikata: C, Č, Ć, DŽ, Đ onda se gube zato što su ti glasovi već unutar slivenih suglasnika.

otac > otce > otče > oče

c) Glasovi T i D se gube kada se nađu između S, Z, Š i Ž s jedne strane i B, K, L, LJ, M, N i NJ sa druge strane.

žalostna > žalosna

tržištni > tržišni

junak + ski > junački > junački

drug + stvo > druž + stvo > društvo > društvo

stalež + ski > staleški > staleški

bolest > bolestna > bolesna

(S se gubi iz nastavka -SKI i -STVO kada se nađe iza Š i Ž)

djevojak + stvo > djevojač + stvo > djevojaštvo > djevojaštvo

ODSTUPANJE:

a) Ovo pravilo ne vrijedi u superlativu pridjeva koji počinju sa glasom J:
najjači; najjednostavniji; najjužniji; najjasniji;

b) U nekim riječima T se ne gubi da se ne bi izgubilo značenje riječi:
protestni; azbestni;

c) *Poddioba, poddijalekt, vannastavni, Allah, Muhammed, sunnet.*

Primjeri za pravilan izgovor:

meci (metak - metci)

sveci (svetac - svetci)

bolesna (bolest - bolestna)

slasna (slast - slastna)

svjesna (svijest - svjestna)

vrсна (vrstan - vrstna)

časna (čast - častna)

izvrsna (izvrstan - izvrsna)

izvjesna (izvjestan - izvjestna)

savjesna (savjest - savjestna)

radosna (radost - radostna)

pakosna (pakost - pakostna)

posna (post - postna)

prsní (prst - prstni)

LEKSIKA

Leksika je skup riječi koji čini jedan jezik i koji varira u okvirima tog jezika

Kosa kosi travu,
Dunja jede dunju.
Svašta!

Po leksičkom značenju riječi dijelimo na:

VRSTA	ZNAČENJE	PRIMJERI
HOMONIMI	Homonimi su riječi istog glasovnog sklopa, ali različitog značenja i akcenta.	grad - veće naseljeno mesto i vremenska nepogoda; lak - pridjev i sredstvo za lakiranje; list - deo biljke i komad hartije; luk - vrsta povrća i vrsta oružja; pak - rečca i hokejaška pločica.
SINONIMI	To su riječi koje su po značenju identične ili vrlo slične nekoj drugoj riječi, ali se od nje razlikuju po svom obliku.	brz - hitar, okretan debeo - punačak, ugojen drag - mio, umiljat hladna - ledena, studena hodati - ići, koračati konj - kljuse, pastuv, raga kuća - dom, ognjište lijepa - slatka, šarmantna mrak - pomračina, suton, tmina učenik - đak, školarac veseo - radostan, raspoložen, razdragan.
ANTONIMI	To su riječi suprotnog značenja prema nekoj drugoj riječi.	bijelo - crno, desno - lijevo, gore - dolje, govoriti - ćutati, ispred - iza, lijep - ružan, tišina - buka, veliki - mali;
PARONIMI	To su riječi sličnog glasovnog sklopa, ali različitog značenja. Sadržavaju istu osnovnu riječ, a različite ili slične afikse (prefikse, infikse, sufikse) koji daju druga, nova značenja.	crveneti - crvenjeti, interes - interesovanje, ljubimac - ljubitelj, povremen - privremen, raspolaganje - raspoloženje, značaj - značenje.

Primjeri (rečenice):

Gledao je Dunju kako jede dunju.

Ja sam sam.

Komšinica Kosa je ponosna što joj je uvijek čista kosa.

Mali Miša se plaši miša.

Vrijedno je radio, pa kupio radio.

Kada nemaš nešto pametno kazati, bolje je ćutati.

Na raspolaganje su mu samo dva auta pa zato smo izgubili raspoloženje.

Povremeno su dolazile izbjeglice na privremeni boravak.

Vježbe:

Napiši pokraj zadanih parova rečenica kakav je odnos među naglašanim riječima (sinonimi, antonimi, homonimi).

a) Sjeo je na žal. Osjeća žal za prošlim vremenima. _____

b) Primakne se prozoru. Približi se prozoru. _____

c) Radosno je ušla u sobu. Tužno je ušla u sobu. _____

d) Kupila je japanke. Doputovale su Japanke. _____

MORFOLOGIJA

Morfologija je dio nauke o jeziku koji proučava vrste riječi i oblike tih riječi.
(grč. *morphe*-oblik, *logos*-nauka, riječ, govor)

Rječi mogu imati dva značenja: *leksičko (osnovno)* i *gramatičko (sporedno)* značenje:

Veza jedne riječi sa predmetom

Iskazujemo sa nastavcima
za rod, broj i lice

DA PONOVIAMO!

U bosanskom jeziku postoji deset vrsta riječi: imenice, zamjenice, pridjevi, glagoli, brojevi, prilozi, prijedlozi, veznici, uzvici i riječce. One se dijele na promjenljive, polupromjenljive i nepromjenljive riječi.

Promjenljive riječi	Polupromjenljive riječi	Nepromjenljive riječi
Imenice - (deklinacija)	Brojevi	Prijedlozi
Zamjenice - (deklinacija)	Prilozi	Veznici
Pridjevi - (deklinacija i komparacija)		Uzvici
Glagoli - (konjugacija)		Riječce

IMENICE imenuju predmete, bića i pojave. Imaju rod, broj i padež. Imenice se odlikuju gramatičkim kategorijama roda, broja i padeža. Rod može biti: muški, srednji i ženski, a broj jednina i množina. Padeži su različiti oblici imenskih riječi kojima se izražavaju različiti odnosi onoga što riječ znači prema ostalim riječima u sintagmi i rečenici. U bosanskom jeziku postoji sedam padeža u jednini i množini: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, instrumental, lokativ. Skup padežnih oblika koji su međusobno povezani naziva se padežna deklinacija.

Vrste imenica   Vlastite: *Skoplje, Novi Pazar, London, Amerika*
Zajedničke: *grad, cvijet, kiša*
Zbirne: *djeca, lišće*
Gradivne: *drvo, zlato, svila*
Glagolske: *spavanje, slikanje, uživanje*
Apstraktne: *sreća, prijateljstvo, tuga*
Brojne: *šestica, stotine, hiljada*

Deklinacija je promjena riječi po padežima (različiti oblici riječi: imenice, zamjenice, pridjevi i neki brojevi)

Po rodu imenice dijelimo na imenice muškog, ženskog i srednjeg roda :

- **Imenice muškog roda**
otac, sin, djeda, učitelj, pekar, ljekar, tigar, lav, slon, avion, automobil, smijeh, plač, kamen, mač, pištolj, šestar, Amir, Nijaz, Bitolj...
- **Imenice ženskog roda**
*mama, baka, nastavnica, pjevačica, žirafa, zebra, stonoga, olovka, gumi-
ca, bolest, radost, sreća, prašina, pustinja, suza, kiša, kabanica...*
- **Imenice srednjeg roda**
*dijete, unučje, pile, mače, tele, jagnje, polje, selo, imanje, ime, učenje,
pjevanje, lišće, cvijeće, drvo, čebe, pero, veslo, more, jezero, oružje...*

Zavisno od broja koji označava da li ima jedan objekat ili više njih imeni-
ce mogu imati jedninu i množinu.

Neke imenice imaju samo jedninu a neke samo množinu. Postoje imenice
koje u jednini imaju jedan, a u množini drugi oblik. (čovjek - ljudi)

Jednina (množina) imenica

*kuća (kuće), oko (oči), rame (ramena), majka (majke), dijete (djeca),
brat (braća), ljekar (ljekari), pile (pilići), list (listovi), uho (uši)...*

Imenice koje imaju samo množinu

*usta, leđa, grudi, prsa, novine, makaze, vrata, pantalone, farmerke,
merdevine, gaće, kola, pluća, nosila...*

Vježbe:

Od datih primjera za imenice u jednini i množini, sastavi nekoliko
rečenica.

Na pr. Čovjek je biće koje ima razum.

Ljudi su bića koja imaju razum.

PADEŽI I PRIJEDLOZI SA PADEŽNIM OBLICIMA

Šta izabrati a ne pogriješiti?

Otišao sam sa drugom, drug, drugu, druga, druže.

Mogla bi se počastiti sladoledom, sladoled, sladoledu.

Ostavili smo knjigu na stol, stolu, stolom.

Moramo li tako mijenjati riječi? Kako pogoditi?

Padeži su različiti oblici jedne promjenljive riječi. U bosanskom jeziku ima sedam padeža u jednini i množini. Promjena riječi kroz padeže zove se deklinacija.

Padeži u bosanskom jeziku su:

NOMINATIV

Nominativ je nezavisan padež koji u rečenici može da stoji samostalno. U rečenici u nominativu su subjekat, atribut, apozicija, imenični dio predikata i priloška odredba za način sa veznicima *kao* i *nego*.

GENITIV

Genitiv je zavisan padež koji označava pripadnost, dio nečega i porijeklo. Upotrebljava se sa prijedlozima i bez njih. U rečenici u genitivu je atribut, objekat, imenični dio predikata, priloške odredbe (mjesto, vrijeme, način, uzrok, cilj) i logički subjekat.

Osnovna značenja genitiva su:

posesivni ili prisvojni genitiv (označava čije je nešto, kome pripada);

partitativni ili dioni genitiv (dio ili količina nečega sa priložima: malo, mnogo, dosta, nešto...);

ablativni genitiv (označava porijeklo nečega, odakle je nešto poteklo).

DATIV

Dativ je zavisan padež koji znači pravac, smjer ili cilj kretanja i namjenu. Upotrebljava se sa prijedlozima (pravac) i bez njih (namjena, pripadnost). U rečenici dativ je objekat, atribut, priloška odredba za mjesto i logički subjekat.

AKUZATIV

Akuzativ je zavisan padež kojim se označava objekat radnje, pravac kretanja i mjesto. Upotrebljava se sa prijedlozima (pravac, mjesto) i bez njih (objekat, vrijeme). U rečenici akuzativ je objekat, priloška odredba (mjesto, vrijeme, način, uzrok) i logički subjekat.

VOKATIV

Vokativ je nezavisan padež koji služi za dozivanje, obraćanje, skretanje pažnje. Pri pisanju se odvađa zarezima. Upotrebljava se bez prijedloga.

INSTRUMENTAL

Instrumental je zavisan padež koji kazuje društvo i oruđe ili sredstvo za rad. Upotrebljava se sa prijedlozima (društvo) i bez prijedloga (oruđe, sredstvo).

LOKATIV

Lokativ je zavisan padež koji označava mjesto na kome se nešto nalazi i objekat o kome se govori. Uvijek se upotrebljava sa prijedlozima.

Padeži	Pitanja	Prilozi sa padežnim oblicima	Primjeri rečenica
Nominativ	ko? šta?	bez prijedloga	<i>Zovem se Bond, Džejms Bond. On je bio učitelj u našoj školi.</i>
Genitiv	(od) koga? (od) čega? čiji?	od, do, iz, s(a), ispred, iza, izvan, unutar, iznad, ispod, više, po-više, niže, prije, uoči, poslije, nakon, za, tokom, krajem, usred, oko, okolo, blizu, kod, kraj, pokraj, pored, nadomak, nadohvat, i, u, mimo, duž, uz-duž, širom, preko, bez, osim, umjesto, pomoću, posredstvom, između, protiv, nasuprot, uprkos, unatoč, zbog, usled, radi, povodom...	<i>U dvorištu škole nije bilo đaka. Otac mog druga je advokat.</i>
Dativ	kome? čemu?	ka, k, prema, blizu, nasuprot, uprkos, protiv	<i>Kupio sam mami čokoladu. Slična je zvijezdama na nebu.</i>
Akuzativ	koga? šta?	kroz, niz, uz, za, među, nad, pod, pred, u, na, o, po, mimo	<i>Sreo sam našeg učitelja juče. Kuća je ličila na dvorac. Obišli su Baščaršiju i Ilidžu.</i>
Vokativ	Za dozivanje	bez prijedloga	<i>Hej, Izete, dođi brzo! Dobar dan, nastavniče!</i>
Instrumental	s kime? čime?	s, sa, pod, nad, pred, među, za	<i>Bio je u Americi godinama. Otišla je sa osmijehom za njim.</i>
Lokativ	gdje? čime? o kome? o čemu? na kome? na čemu? po kome? po čemu? u kome? u čemu	na, o, po, pri, u	<i>Knjiga iz historije leži na sto-lu. Djeca se igraju u dvorištu. Govorili su o pročitanoj knjizi i odmarali u hladovini.</i>

Primjeri deklinacije imenica srednjeg, muškog i ženskog roda

	Jednina	Množina
N	more	mora
G	mora	mora
D	moru	morima
A	more	mora
V	more	mora
I	morem	morima
L	moru	morima

	Jednina	Množina
N	student	studenti
G	studenta	studentata
D	studentu	studentima
A	studenta	studente
V	studente	studenti
I	studentom	studentima
L	studentu	studentima

	Jednina	Množina
N	kadifa	kadife
G	kadife	kadifa
D	kadifi	kadifama
A	kadifu	kadife
V	kadifa	kadife
I	kadifom	kadifama
L	kadifi	kadifama

Vježbe:

1. U rečenicama odredi u kojem je padežu imenica *majka*:

*Majka je došla prerano pred školu.
 Jože je išao pored majke.
 Majci je od brige zatreperilo u srcu.
 Pomišljao je da klekne pred majku.
 Majko, ja sam vas se danas odrekao!
 Popodne je sa majkom išao po gradu.
 Često razmišlja o majci.*

2. Otkrij greške u padežima:

*Ošišala je kosu lutke/lutki.
 Pohvalila se najnovijim modelom telefonu/telefona.
 Polomili su prozor loptom/loptu.
 Zakopajte vaše tajne/tajna lopatom/lopatu u zemlju/zemlji.
 Vojnik/vojniče, spusti tu pušku/puškom, plašiš nas/nam*

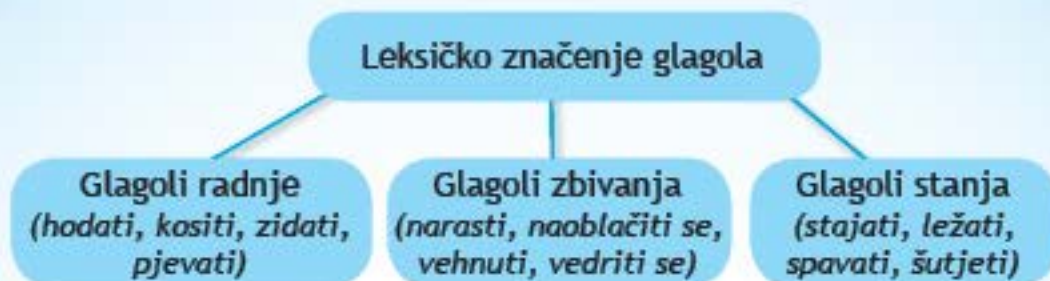
3. U sljedećem odlomku otkrij padeže imenica:

Bajro je to mnogo spretnije radio. Sjedio je uvijek za iskrzanim drvenim sandukom ispred oronule zgrade iznad čijeg ulaza je pisalo „Kavana s prenoćištem“. Na sanduku je visilo nekoliko četki, a ispod njih, u limenim kutijicama, laštila za obuću. Dok je radio, jedan kraj šala, nekoliko puta omotanog oko tanjušnog vrata, stalno je mlatarao po sanduku, a obod slamnatog šešira pokatkad zapinjao za nogu čovjeka kome bi čistio cipele.

GLAGOLI

GLAGOLI su promjenljive riječi kojima se imenuje radnja, stanje i zbivanje. (*trčati, zagrmjeti, sjediti*). Glagoli imaju leksičko i gramatičko značenje

Gramatičko značenje glagoli dobiju kada se koriste u rečenici.

Vježbe:
Pronađi glagole u ovoj lijepoj pjesmi.

RODITELJSKA

Treba da znaš i da sva djeca znaju
biće to mnogo važno u životu:
čuvaj roditelje da ti duže traju,
oni su tebi podarili ljepotu.

I kada te grde i kada si ljuta
i kada ti od bijesa srce zazebe,
ponovi u sebi hiljadu puta:
oni su s ljubavlju smišljali tebe.

I kad porasteš i igre prestanu,
kad ćeš se drugim brigama okružiti:
čuvaj roditelje da ti ne nestanu,
samo će ti oni djetinjstvo produžiti.

Pero Zubac

GRAMATIČKE KATEGORIJE

Osobine glagola da oblikom mogu izreći razlike u trajanju radnje, ograničenosti i neograničenosti (*dahnuti, pogledati, zavaljeti, brisati, graditi*)

Svršeni

Iskazuju radnju ograničenog trajanja (*zapjevati, doskočiti, udariti*)

Nesvršeni

Iskazuje radnju neograničenog trajanja (*čitati, preplivati*)

Prijelaznost/tranzitivnost

Iskazuje da li radnja prelazi na objekat ili ne

Prijelazni

Radnja prelazi direktno na objekat (*čitati knjigu, pisati pismo, kuhati večeru*)

Neprijelazni

Glagoli uz koje ne može stajati imenica (*misлити, šetati, ići, maštati*)

Povratni

Ti su glagoli sa zamjenicom

- pravi povratni (*kupati se, češljati se*)
- nepravi povratni (*izvinjavati se, smijati se*)
- uzajamno povratni (*grudvati se, gadati se*)

Stanje

Iskazuje da li subjekat vrši ili trpi radnju.

Aktiv - *Pišem zadaću.*

Pasiv - *Zadaća je napisana.*

Medij - (*ručati, večerati, doručkovati, telefonirati*)

GLAGOLSKI VID

Da uporedimo glagole gledati - pogledati. U glagolu *gledati* iskazujemo radnju koja može trajati neograničeno dok u glagolu *pogledati* iskazujemo radnju koju smo završili. Ta osobina glagola kojom možemo izreći razlike u trajanju radnje odnosno njihovu ograničenost ili neograničenost zovemo **glagolski vid** ili **aspekt**.

Po glagolskom vidu glagoli mogu biti:

- Svršeni - označavaju radnju ograničenog trajanja, radnju koja je prestala trajati. (*izbrisati, pročitati, otkazati, zatvoriti, zavoljeti, ustati, baciti, dati, doći, naučiti, odvojiti, pojesti, reći*)
- Nesvršeni - označavaju radnju koja nema ograničenja u trajanju. (*brisati, čitati, voljeti, sjedati, lijegati, spavati, crtati, ustajati, bacati, davati, dolaziti, učiti, odvajati, jesti, govoriti*)

Primjeri:

Učenici, budite mirni, dolazi učiteljica!

Lejla je naučila novo gradivo.

Zavoljeh te ludo, čini mi se od početka.

Voljela ga je kao nebo sunce.

Od nesvršenih glagola mogu se dobiti svršeni glagoli i obrnuto uz pomoć tvorbenih nastavaka koji dolaze na kraju osnove ili se dodaju ispred određene osnove:

voljeti
gledati
ljubiti

zavoljeti
ugledati
poljubiti

Vježbe:

Odredi vid glagola i napravi ga u drugom vidu:

pjevati _____ *šarati* _____

šetati _____ *češljati* _____

govoriti _____ *lupkati* _____

raditi _____ *odmarati* _____

GLAGOLSKA TRANZITIVNOST

Zavisno od prijelaznosti radnje na objekat glagoli se dijele na:

- Prijelazni: uz sebe mogu imati imenicu u akuzativu bez prijedloga (*kuhati, kupati, čitati, sjeći, bacati, pjevati, udarati, sanjati*)
- Neprijelazni: uz sebe ne mogu imati imenicu u akuzativu bez prijedloga (*sjesti, ustati, misliti, ići, uspjeti, ličiti, ležati, stajati*)

GLAGOLSKO STANJE

Glagolskim stanjem izriče se odnos između subjekta rečenice i glagolske radnje. Razlikujemo dva glagolska stanja:

- radno stanje ili aktiv
- trpno stanje ili pasiv

Aktiv je radno glagolsko stanje: *Mirnes čita novine.*

Pasiv je trpno glagolsko stanje: *Zgrada je sagrađena.*

GLAGOLSKI OBLICI

GLAGOLSKO LICE

Iskazuje odnos između subjekta i ostalih učesnika u komunikaciji.

jednina	množina
1. lice JA	1. lice MI
2. lice TI	2. lice VI
3. lice ON, ONA, ONO	3. lice ONI, ONE, ONA

Glagolski broj

Jednina (*mama*)

Množina (*mame*)

Glagolski rod

Muški (čitani)

Ženski (čitana)

Srednji (čitano)

Glagolsko vrijeme

prošlo (klanjao sam)

sadašnje (klanjam)

buduće (klanjati ću)

Glagolski način

Odnos glagolskog sadržaja prema stvarnosti

Stvarni /indikativ
Danas sam govorila.

Nestvarni /kondicional
(pogodbeni/mogući način):
Popila bih čaj.

-imperativ
(zapovjedni način):
Šuti! Lezi!

-optativ
(željni način):
Živjeli! Dobro nam došli!

Promjena glagola naziva se KONJUGACIJA.

GLAGOLSKO LICE

To je kategorija kojom se izriče odnos između subjekta i učesnika u govornom činu, te onoga o čemu se govori. Lice se saopštava ličnim nastavcima koji se uključuju u sistem ličnih glagolskih oblika. Razlikujemo prvo, drugo i treće lice:

- prvo lice - govornik ili skupina govornika kojima on pripada
- drugo lice - sagovornik ili skupina kojoj on pripada
- treće lice - osoba o kojoj se govori ili osobe o kojima se govori ili pak ono o čemu se govori

GLAGOLSKI ROD I BROJ

Gramatički rod kod glagola ograničen je na glagolske pridjeve - radni (čitao, čital-a, čital-o, čital-i, čital-e, čital-a) i trpni (čitan, čitan-a, čitan-o, čitan-i, čitan-e, čitan-a)

Glagoli mogu biti u jednini i množini: (ja čitam - mi čitamo; čitao sam - čitali ste; čitat ću - čitat ćemo)

GLAGOLSKO VRIJEME

Pjeva i zna sve sevdalinke.

Pjevao je i znao sve sevdalinke.

Pjevat će i znaće sve sevdalinke.

U ovim rečenicama istog značenja u odnosu na vrstu radnje, razlikujemo samo vrijeme kada se radnja obavlja u trenutku govora. Taj vremenski odnos glagolskog sadržaja u odnosu na trenutak govora je glagolsko vrijeme.

Može se ostvariti u:

- sadašnjem (prezent),
- prošlom (perfekt) i
- budućem (futur) vremenu.

Prezent - sadašnje vrijeme (glagolski oblik koji iskazuje radnju koja se dešava u vremenu govorenja)

Odgovara na sva moguća pitanja nastavniku iz bosanskog.

Prezent se tvori od prezentske osnove i nastavaka

	jednina	množina
1.lice	čita-m	čita-mo
2.lice	čita-š	čita-te
3.lice	čita-	čita-ju

Perfekt - prošlo vrijeme (glagolski oblik za izricanje radnje koja se dešavala u prošlosti, prije trenutka govorenja)

Nije poznao osnovna pravila svog maternjeg jezika.

	jednina	množina
1.lice	čitao sam	čitali smo
	čitala sam	čitale smo
		čitala smo
2.lice	čitao si	čitali ste
	čitala si	čitale ste
	čitalo si	čitala ste
3.lice	čitao je	čitali su
	čitala je	čitale su
	čitalo je	čitala su

Futur I - buduće vrijeme (glagolski oblik za izricanje radnje koja će se dešavati u budućnosti, poslije trenutka govorenja)

Naučit ću i znat ću mnogo više o svom plemenitom narodu.

	Jednina	Množina
1. lice	Ja ću čitati/čitati ću	Mi ćemo čitati/čitati ćemo
2. lice	Ti ćeš čitati/čitati ćeš	Vi ćete čitati/čitati ćete
3. lice	On/ona/ono će čitati/čitati će	Oni/one/ona će čitati/čitati će

GLAGOLSKI NAČIN izjavni, mogući i zapovjedni

Glagolskim se načinom obilježava odnos glagolskog sadržaja prema stvarnosti, a taj se odnos naziva modalnost. Glagolski sadržaj se može ostvarivati u nekom vremenu - realan (indikativ), može biti samo zamišljen - irealan (kondicional), željni način (optativ) i zapovjedni način (imperativ)

GLAGOLSKI NAČIN			
INDIKATIV	KONDITIONAL	IMPERATIV	OPTATIV
<i>Čitam knjigu. Šila sam haljinu. Sutra ću govoriti.</i>	<i>Kad bih umio rado bih crtao. Ti bi čitala knjigu. Popila bih čaj.</i>	<i>Jedi! Uči!</i>	<i>Živio! Dobro nam došli!</i>

PRIDJEVI

Moja škola je lijepa, ljepša od tvoje i najljepša od svih škola na svijetu.

A, ti si dosadna, od Ene si dosadnija i od svih djevojčica na svijetu, ti si najdosadnija.

Pridjevi stoje uz imenice i bliže ih određuju po nekoj njihovoj osobini. Slažu se sa imenicama u rodu, broju i padežu. Pridjevi su promjenjiva vrsta riječi, stoje uz imenicu i bliže je određuju, odnosno označavaju neku od osobina imenice uz koju stoje. Oni se slažu sa imenicom uz koju stoje po rodu, boju i padežu.

KONGRUENCIJA

Kongruencija je slaganje pridjevskih riječi sa imenicama u rodu, broju i padežu, kao i glagola u službi predikata sa imenicama (imeničkim sintagmama) ili zamjenicama u službi subjekta u licu, broju i rodu.

KONGRUENCIJA PRIDJEVA

Pridjevi, pridjevske zamjenice i pridjevske sintagme (skup od dvije riječi) u službi atributa slažu se sa imenicom kao glavnom riječju u sintagmi u rodu, broju i padežu.

Primjer: *Juče sam kupila zelenu kapu.*

kapa - imenica kao glavna riječ u imeničkoj sintagmi,

zelenu - pridjev u službi atributa

Slaganje je u rodu, broju i padežu

(rod: ženski, broj: jednina, padež: akuzativ)

Pridjevi, pridjevske zamjenice i pridjevske sintagme u službi imenskog dijela predikata slažu se sa imenicom (ili imeničkom sintagmom) u službi subjekta u rodu, broju i padežu.

Primjer: *Moja kapa je zelena.*

Moja - pridjevska zamjenica u službi atributa u imeničkoj sintagmi

kapa - imenica kao glavna riječ imeničke sintagme u službi subjekta

je - pomoćni glagol jesam/biti kao dio imenskog predikata

zelena - pridjev u službi imenskog dijela predikata

Slaganje je u rodu, broju i padežu - rod: ženski, broj: jednina, padež: nominativ

Primjer:

JEDNINA			
	Muški rod	Ženski rod	Srednji rod
N	tužni vitez	tužna princeza	tužno lice
G	tužnog/viteza	tužne princeze	tužnog/a lica
D	tužnom/vitezu		tužnom/e
A	tužnog/a viteza	tužnu princezu	tužno lice
V		(o) tužna princezo	(o) tužno lice
I	tužnim vitezom	(s) tužnom princezom	(s) tužnim
L	tužnom/e vitezu	(o) tužnoj	(o) tužnom/e

MNOŽINA			
	Muški rod	Ženski rod	Srednji rod
N	tužni vitezovi	tužne princeze	tužna lica
G	tužnih vitezova	tužnih princeza	tužnih lica
D	tužnim/a vitezovima	tužnim/a princezama	tužnim/a licima
A	tužne vitezove	tužne princeze	tužna lica
V	tužni vitezovi	tužne princeze	tužna lica
I	tužnim/a vitezovima	(s) tužnim/a princezama	(s) tužnim licima
L		(o) tužnim/a princezama	(o) tužnim/a licima

U rečenici pridjevi nisu samostalne riječi, a vrše službu atributa ili imenskog dijela predikata, odnosno imaju atributsku ili predikatsku funkciju.

Atributna funkcija pridjeva

Veliki dječak šutira loptu.
 Marljivi učenici redovno uče.
 Marko ima lijepo okruglo lice.
 Moja mama ima kožnu tašnu.
 Najbolji su sarajevski ćevapi.
 Crvena lampa visi na zidu.

Pedikatska funkcija pridjeva

Todor je dobar učenik.
 Aleksa je veliki talenat.
 Moja mama je vrijedna žena.
 Naši gosti su bili zadovoljni.
 Novčić je bio star i izlizan.
 Ovo je Jasminov ranac.

Vrste pridjeva

Opisni	Prisvojni	Gradivni	Mjesni	Vremenski
mirno (dijete), hrabar (vojnik)	seoski (turizam), dječiji (svijet)	zlatni (nakit), svilena (mahrama)	desna (ruka), ovdašnji (stanovnici)	jutarnji (list), ratni (događaji)

Vježbe:

Odredite pridjeve u tekstu:

...Preko zelenih čistina, preko uskih prolaza, između teških bukovih drveta, po glatkom i smeđem ćilimu od lišća koje se godinama slaže jedno na drugo, igrala je ovčica Aska, čista i tanka, ni još ovčica ni više jagnje...!

KOMPARACIJA PRIDJEVA

POZITIV	KOMPARATIV	SUPERLATIV
sretan	sretniji	najsretniji
mali	manji	najmanji
žalostan	žalosniji	najžalosniji
crven	crveniji	najcrveniji
ljut	ljući	najljući
visok	viši	najviši

Vježbe:

Upišite riječi koje nedostaju:

Velik, _____, najveći.

_____, bolji, _____

Tanka, _____, najtanja

Uredan, _____, najuredniji

Sretan,
sretniji,
najsretniji
sam ja.

BROJEVI

BROJEVI su nesamostalne riječi koje stoje uz imenicu i kazuju koliko čega ima na broju, koje je nešto po redu ili koliko je nečega u zbiru.

Vježbe:

Uočite i zapišite brojeve iz ove priče.

Tri lovca

Bila tri lovca. Dvojica nisu imala oružje, a treći je bio bez puške. Pođu oni jednom u lov i rastjeraju tri zeca. Dva zeca utekoše, a trećeg nisu ulovili. Onoga što nisu ulovili uzmu i ponesu kući. Dođu pred jednu kuću koja nije imala ni temelja, ni zidova, ni krova. Pozovu domaćina koji nije bio tu i rekoše:

- Daj nam kakav lonac da skuhamo zeca!

Domaćin reče:

- Imam tri lonca, dva su razbijena a treći nema dna.

- Baš dobro, rekoše lovci.

Uzmu onaj lonac što nije imao dna i u njemu skuhamo zeca kojeg nisu ulovili, slatko se najedu i odu.

VRSTE BROJEVA

GLAVNI	REDNI	ZBIRNI	BROJNE IMENICE	BROJNI PRIDJEVI
jedan dva sto	prvi drugi stoti	desetoro stotine dvoje četvero	obojica četverica deseterica dvojica drugova Jedna ih je majka rodila ali nisu jedne sreće.	dvoja vrata četvero petero

Vježbe:

Ima li zbirnih brojeva u ovom tekstu?

Nas je ovdje dvoje, pa još djece troje.

Mislim da bi pretjer'o da uloviš petero.

ZAMJENICE

ZAMJENICE su promjenljive riječi koje upućuju na lica, predmete, (njihove) osobine, kao i na neke okolnosti kojima se lica i predmeti određuju. Po funkciji razlikujemo: imeničke zamjenice (ponašaju se kao imenice) i pridjevske zamjenice (upućuju na osobinu predmeta). Imeničke zamjenice po značenju dijele se na lične i nelične. Pridjevske zamjenice po značenju dijele se na zamjenice sa obilježjem lica i zamjenice bez obilježja lica.

ZAMJENICE			
IMENIČKE ZAMJENICE		PRIDJEVSKE ZAMJENICE	
LIČNE	NELIČNE	SA OBILJEŽJEM LICA	BEZ OBILJEŽJA LICA
<p>1. i 2. lice sagovornik (ja, ti, mi, vi)</p> <p>3. lice nesagovornik (on, ona, ono, oni, one, ona)</p> <p>Zamjenica za svako lice - povratna - zamjenica: sebe, se</p> <p>Rekao sam nje- mu, a ne tebi. Ana priča sama sa sobom.</p>	<p>Upitne ko (za lica) šta (za stvari) <i>Ko te najviše voli?</i> <i>Šta ću ti kupiti?</i></p> <p>Odnosne <i>Ko rano rani, dvije sreće grabi.</i> <i>Ono što se dogodilo nije nas iznenadilo.</i></p> <p>Opće <i>Ako me ko pita za Amelu, neću mu reći.</i> <i>Ko je tvoja simpa- tija?</i> <i>Neko je slomio prozor</i> <i>Ništa nisi uradio danas.</i> <i>Svako može njega da pobijedi danas se svašta dešava.</i></p>	<p>Prisvojne moj, tvoj, njegov, njen/njezin, naš, vaš, svoj</p> <p>Pokazne ovaj, ova, ovo, ovi, ove, ova, taj, ta, to, ti, te, ta, onaj, ona, ono, oni, one, ona</p> <p>Opisne ovakav, ovakva, ovakvo, ovakvi, ovakve, ovakva, takav, takve, tak- va, onakav, onakva, onakvo, onakvi, onakve, onakva</p> <p>Količinske ovolik, ovolika, ovo- liko, ovoliki, ovo- like, ovolika, tolik, tolika, toliko, toliki, tolike, tolika, ono- lik, onolika, onoliko, onoliki, onolike, onolika</p>	<p>Upitne koji, čiji, kakav, kolik <i>Kojim ćeš putem otići?</i> <i>Čija je ono djevojka?</i></p> <p>Odnosne koji, čiji, kakav, kolik <i>Pred kućom su plakale majke čije su sinove odnijeli.</i> <i>Dobili smo loptu kakvu smo htjeli.</i> <i>Čiju si knjigu kupio?</i></p> <p>Neodređene ikakav, nekakav <i>Ne volim onakav automobil.</i> <i>Ako ikakvo rešenje imaš, reci ga.</i></p> <p>Odrične nikoji, ničiji, nikakav <i>Niste nikakve drugarice.</i></p> <p>Opće svakakav, svačiji</p>

Primjeri:

Sebi je kupila čokoladu a njemu bonbone.

Neko je pred vratima.

Ko te najviše voli?

Šta da joj podarim za dobrotu?

Ono što se desilo, nije nas iznenadilo.

Niko više ne traži da radi.

Bolje išta nego ništa.

Svašta sam joj kupila.

Vježbe

Sastavi i ti ovakve rečenice!

Zamjenice prvog i drugog lica i zamjenica za svako lice

	Jednina			Množina		
	1. lice	2.lice	Za svako lice	1.lice	2.lice	Za svako lice
N	ja	ti	---	mi	vi	---
G	men-e, me	teb-e, te	seb-e, se	na-s, nas	va-s, vas	seb-e
D	men-i, mi	teb-i, te	seb-i	na-ma, nama	va-ma, vam	seb-i
A	men-e, me	teb-e, ti	seb-e, se	na-s, nas	va-s, vas	seb-e
V	---	ti	--	---	---	---
I	mn-om	tob-om	sob-om	na-ma	va-ma	sob-om
L	men-i	teb-i	seb-i	na-ma	va-ma	seb-i

Nelične zamjenice ko/što/šta

N	ko	šta
G	k-og, k-oga	č-eg, č-ega
D	k-om, k-ome	č-em, č-emu
A	k-og, k-oga	šta, što
V	---	
I	k-im, k-ime	č-im, č-ime
L	k-om, k-ome	č-em, č-emu

PRILOZI

PRILOZI su nepromjenljiva vrsta riječi koja najčešće stoji uz glagole i bliže određuje glagolsku radnju. Prilozi mogu stajati i uz imenice, pridjeve i druge priloge i bliže ih određivati.

Vrste priloga:

- a) prilozi za vrijeme: *kada, nekada, nikada, uvijek, zauvijek, danas, juče, noću, danju, kuda, nikamo, nekamo, tu, vani;*
- b) prilozi za način: *kako, nikako, nekako, svakako, ma kako, bilo kako, tako, ovako, brzo, sporo;*
- v) prilozi za mjesto: *ovdje, ondje, svuda, kuda, gdje, kamo, gore, dolje, lijevo, desno, negde, nigdje*
- g) prilozi za uzrok: *zašto, zato, hotimice, hotimično;*
- d) prilozi za mjeru, količinu: *koliko, nekoliko, toliko, ovoliko, dosta, malo, mnogo.*

- (prilozi uz glagole)
Zejto brzo čita.
Ona lijepo pjeva.
- (prilozi uz imenice)
Ja imam mnogo prijatelja.
Ljudi nemaju dovoljno novca za sve životne potrebe.
- (prilozi uz pridjeve)
On je vrlo pametan momak.
Merima je veoma ozbiljna za svoje godine.
- (prilozi uz druge priloge)
Devojka vrlo pametno zbori.
Mirza veoma brzo trči.
Oni žive daleko.
Namjerno je plakala.
Mnogo tuguje.
Doći ću vrlo rado.
Ostalo je još nekoliko knjiga.

Razlikovanje pridjeva i priloga.

Mirza je dobro dijete.

(pridjev - stoji uz imenicu i može se mijenjati po padežima)

Mirza dobro trči.

(prilog - bliže određuje glagol uz koji stoji i nepromjenljiv je)

PRIJEDLOZI

PRIJEDLOZI su nepromjenljive riječi koje služe da bi se prikazali odnosi među bićima, stvarima i pojavama, utječu na padež riječi uz koju stoje i nikada ne stoje uz nominativ i vokativ.

*U avliji raste lipa.
Rođena je u proljeće.
Ljepša je od svoje majke.
Poslije tebe sam ja na redu.
Prije zore ne može svanuti.*

Prijedlozi stoje uz:

- genitiv: bez, blizu, do, duž, ispod, iz, iza, između, iznad, kraj, mjesto, mimo, nako, nakraj, niže, od, oko, osim, poput, pored, poslije i dr.
- dativ: k(a), suprot, nasuprot, unatoč i usprkos.
- akuzativ: kroz, među, mimo, na, nad, niz, o, pod, pred, u, uz i za.
- lokativ: na, o, po, pri, prema i u.
- instrumental: među, nad, pod, pred, s(a) i za.

VEZNICI

VEZNICI su riječi koje povezuju rečenice i rečenične dijelove.

Vrste veznika:

- sastavni: *i, pa, pak, te, ni, niti;*
Slušam pjesmu i srce mi bije jako.
- rastavni: *ili;*
Jesu li ono moji učenici ili njeni?
- suprotni: *a, ali, dok, god, nego, no, već, pa, pak, kad li, kad ono, kad to, a to, a ono;*
Razgovarali su kratko a rekli su mnogo.
- isključni: *samo, samo što, tek, tek što, jedino, osim, osim što;*
- zaključni: *dakle, zato, stoga;*
- izrični: *da, da li, kako, gdje, e;*
- vremenski: *čim, dok, kada (kad), kako, pošto, nakon što;*
- uzročni: *jer, budući da, što, gdje, kako.*
Nisam kazala ništa jer sam navikla da šutim.

- **namjerni:** *da, eda, kako, (ne bih) li, neka*
- **posljedični:** *da, te*
Drugi su trčali čaršijom da se zemlja tresla.
- **poredbeni i načinski:** *kako, kao, kao što, nego, no*
Ljudi su se zagledali kao da ništa nisu razumjeli.
- **pogodbeni:** *ako, da, kada, (kad) li*
Teško vama ako njegova bude zadnja.
- **dopusni:** *premda, iako, ako i, makar*
Opet je u meni radost iako je prošlo malo vremena.

*Teško drugu bez druga i slavuju bez luga.
Ako je ko lud, ne budi mu drug.*

UZVICI

UZVICI su nepromjenljive riječi kojima se izražava neki osjećaj, raspoloženje, doziv ili zvuk u prirodi.

Ah! Ah! Ah!
Strašno me je strah!
U duši me kljuca,
Zastaje mi dah!
Moje srce, ah!
Drugom srcu kuca...

(Plava boja snijega, Grigor Vitez)

Sa uzvikom *Ah* u pjesmi iskazuje se osjećaj. Koji?

Vrste uzvika:

- Uzvici za izražavanje osjećaja ili raspoloženja: *ah, aha, aj, au, avaj, brr, e, eh, ehe, ej, haj, hm, hura, ih, iju, ijuju, jao, joj, ju, juh, o, oh, oho, oj, pi, u, uh, uf* i dr.
- Uzvici za dozivanje i poticanje: *de, dede, ej, gic, iš, hajde, halo, hej, mic, na, o, oj, šic* i dr.
- Onomatopejski uzvici: *buć, bum, ćap, dum, hop, mljac, pljus, tres, zum* i dr.
- Uzvici za pokazivanje: *evo, eto, eno*
Ih, bolan, šta si uradio!
Ih, brate pozlatila ti se draga ruka!
Oho, snijeg!

RIJEČCE

RIJEČCE (čestice, partikule) su riječi koje iskazuju stav govornika prema onome o čemu govori, s obzirom na njegovo znanje, želje i osjećanja.

Čestice se koriste:

- U negiranju neke tvrdnje:
Ne znam o čemu govoriš. Star boluje, mlad mu ne vjeruje.
- U pitanju je li tvrdnja istinita: *Zar nisu već stigli?*
- Za pojačavanje tvrdnje ili poricanja: *da, jest, svakako, ne, nikako. Da, to je bilo juče.*
- Za izricanje nestrpljenja, želje, zadovoljstva i sl. onim što znači riječ uz koju se riječca stavlja: *bar, baš, čak, i, jedva, još, ni, niti, opet, samo, tek, već.*
Jasmin i njegova sestra susreli su se čak u Australiji.
- Za izricanje ravnodušnosti: *ma, makar, bilo, god.*
Ljeti bi odlazili na planinu makar naobdan.
- Za izricanje utiska ili ocjene: *dosta, gotovo, istina, možda, naravno, nekako, potpuno, sasvim, sigurno, skoro, vjerojatno, veoma, vrlo, zaista.*
Oni će se vjerovatno vratiti kasnije.

Vježbe:

Pjesma *Bosna žubori* od Muse Ćazima Ćatića, sadrži u sebi sve vrste riječi. Možete li ih pronaći i svrstati prema značenju?

BOSNA ŽUBORI

Bosna žubori; nad pitomim krajem
Anđeo mira širi laka krila
I lahor pirka, ko da sitnom cvijeću
Mistične priče šapće večer mila.

Bosna žubori i ko rujne kose
Cvjetne tiho obalice ljubi,
Pa tamo negdje, poput moje misli,
Kraj tvog se dvora u daljini gubi.

Bosna žubori a s barčicom mojom
Nestašno sitni igraju se vali;
Ah, čini mi se, moj anđele, tako
Da ljubav tvoja srcem mi se šali.

Imenice: _____

Pridjevi: _____

Glagoli: _____

Zamjenice: _____

SINTAKSA

Moje ime je Mirza. Perzijskog je porijekla i Bošnjaci ga rado daju svojoj djeci. Znači: princ, kraljević, pisar, književno obrazovan.

A, moje je ime Mirzeta. Rijetko ime, arapskog porijekla. Znači: princeza.

Sintaksa (od statogrčkog *syn* - zajedno i *táxis* - uređivanje; od grčke *syn-taksis* - slaganje u red, uređivanje) je dio gramatike koji izučava sintaksički sistem nekog jezika, principe, pravila na osnovu kojih se, formiranjem i kombinovanjem odgovarajućih jezičkih jedinica, od riječi formulišu rečenice kao cjelovite (završene) jedinice usmene ili pisane komunikacije.

Ponavljamo!

REČENICA je skup riječi (ili jedna riječ) koja iskazuje jednu misao. Svaka rečenica mora sadržavati glagol.

Radujem se. Pjevaju.

Prijedlozi, veznici i riječce su pomoćne riječi u rečenici koje nam trebaju za povezivanje rečeničnih djelova i da pokazuju odnose među njima.

Imenske riječi i prilozi vrše funkciju jednog od rečeničnih članova.

Rečenični članovi su: *subjekat, predikat, objekat i adverbijalna odredba*

Glavni rečenični djelovi su subjekat i predikat

Subjektom se iskazuje vršilac radnje, nosilac stanja ili uzročnik zbivanja koji su u rečenici označeni predikatom, u nominativu je u rečenici i slaže se sa predikatom u licu i broju. U ulozi subjekta mogu biti: imenice (*Fudbal je popularan sport.*); imeničke zamjenice (*Niko nije glasao za njega.*); brojne imenice (*Obojica su već bili napustili školu.*); zbirni brojevi (*Sedmore je majka izgubila.*)

Gramatički subjekat je subjekat kod koga su riječi koje vrše službu subjekta uvijek u nominativu.

*Na klupi sjede neki stariji ljudi.
Glavni grad Sjeverne Makedonije
je Skoplje.*

Logički subjekat je subjekat kod koga riječi koje vrše službu nisu u nominativu nego u genitivu, dativu ili akuzativu.

*Bilo me je strah u šumi.
Njemu je deset godina.*

Subjekt može biti izostavljen: *Strah me je. Trude se.*

Vježbe:

Odredi subjekte u rečenici:

*Arben je u srijedu dobio peticu.
Moj najbolji drug je Toše.
Na prozoru vise zelene zavjese.
Tata je srećan zbog mog uspjeha.*

Predikat je dio rečenice koji subjektu pripisuje neku radnju, stanje ili zbivanje. Riječi koje označavaju radnju su glagoli. Pored glagola u službi predikata mogu biti imenice, zamenice, pridjevi, prilozi i brojevi.

Glagolski predikat se sastoji samo od glagola u ličnom glagolskom obliku koji se slaže sa subjektom u licu, broju i rodu ako glagolski oblik razlikuje rod.

*Danas smo igrali utakmicu.
Din i Delila su otišli kući.
Školska godina je počela.*

Imenski predikat su riječi koje se mijenjaju po padežima, a to su: imenice, zamenice, pridjevi, redni brojevi, imenička ili pridjevska sintagma.

*Nadal je broj jedan u svijetu.
Rajna je moja učiteljica.
Ona je bila dobra učenica.*

Prema složenosti predikat se dijeli na:

Prosti predikat - sastoji se od jednog glagola u ličnom glagolskom obliku:

*On je uporan.
Anja je kupila svesku.*

Složeni predikat - se sastoji od dva, ponekad i od tri glagola. U složenom predikatu prvi glagol nema potpuno značenje. Takvi su glagoli: *moći, htjeti, željeti, morati, smjeti.*

*On mora biti uporan.
Anja želi da kupi svesku.*

Vježbe:

Odredi predikat u rečenici:

*Pavle jede jagode.
Harun je moj profesor.
Mačka juri miša.*

Objekat je glagolska dopuna kojom se kazuje predmet na kojem se vrši radnja ili u vezi sa kojom se vrši radnja. Pripada grupi zavisnih rečeničnih članova.

Objekat može biti:

Pravi (bliži) objekat stoji u akuzativu bez prijedloga ili genitivu. Upotrebljava se uz prelazne glagole i radnja direktno prelazi na njega. Dobija se na pitanja: koga? šta? čega?

Pas juri mačku po dvorištu.

Ibrahim čita knjigu.

Nepravi (dalji) objekat stoji u genitivu, dativu, akuzativu sa prijedlogom, instrumentalu i lokativu. Upotrebljava se uz neprelazne i povratne glagole. Dobija se na pitanja: kome? čemu? o čemu? čime? čega? za čime?

Zadovoljni smo uspjehom.

Stalno mislim na tebe.

U službi objekta su najčešće imenice i zamenice. Objekat može biti iskazan jednom riječju ili skupom riječi. U jednoj rečenici mogu da budu i pravi i nepravi objekti.

Objekat nikada ne može biti u nominativu i vokativu.

Vježbe:

Odredi subjekte u rečenici:

Sena pjeva pjesmu.

Učiteljica je pohvalila učenike.

Delila čita novine.

Djeda je unuci ispričao priču.

Priloške odredbe za:

- Vrijeme - *Brinemo se od juče.*
- Mjesto - *Sreo sam je na ulici.*
- Način - *Najbolje crta u razredu.*
- Količinu - *Mnogo je stradao.*
- Uzrok - *Skakala je od radosti.*

Vježbe:

Odredi subjekte u rečenicama:

Almir je bio u Sarajevu.

Samilov trotinet se nalazi ispred kuće.

Nisam dolazio u školu zbog gripa.

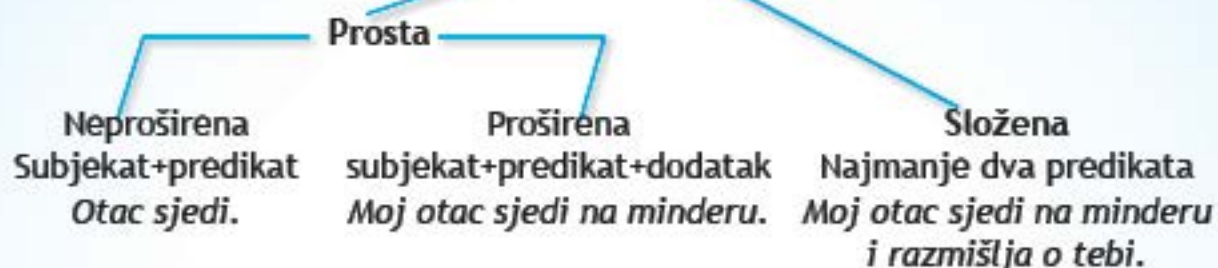
Uradila sam to iz ljubavi.

REČENICE PO ZNAČENJU

IZJAVNE (za prenos obavijesti)	UPITNE (za postavljanje pitanja)	USKLIČNE (za iskazivanje osjećanja)	POTICAJNE (za poticanje, zapovijed, poziv, molbu)
<i>Minela ide u osnovnu školu. Dječak sluša rok muziku.</i>	<i>Imaš li večeras trening? Da li je Anđela tvoja sestra?</i>	<i>Pusti me kući! Kakav si ti junak! O, kakva bi to bila divota!</i>	<i>Da to više nikada nisi uradio! Ne budali se, sjedi mirno!</i>

REČENICE PO SASTAVU

SLOŽENA REČENICA je rečenica koja sadrži dva ili više predikata.

Sastoji se od najmanje dvije proste rečenice, odnosno koliko predikata ima u rečenici toliko prostih rečenica sadrži jedna složena.

1. Pažljivo crtaju, 2. slušaju muziku, 3. nikoga ne primjećuju.
Pažljivo crtaju, slušaju muziku i nikoga ne primjećuju.

Od primjera primjećujemo da ima tri glagola, znači tri proste rečenice koje mogu nezavisno stajati:

1. *Pažljivo crtaju.* / 2. *Slušaju muziku.* / 3. *Nikoga ne primjećuju.*
nezavisna   nezavisna   nezavisna

Složena rečenica koja se sastoji od dvije ili više nezavisnih rečenica zove se **nezavisno složena rečenica**.

*Moja je sestra dobre naravi, jedino se ponekad razljuti na mene.
Imam vjerne prijatelje, zato sam sretnica.
Niti je koga poznavao, niti je s kime pričao.*

Vježbe:

Dodaj ovim rečenicama riječ kojom ćeš ih povezati u nezavisno složenu rečenicu:

Dječak uzme ključ ----- otključa vrata.

Dogovorile smo sastanak, ----- ona nije došla.

Svi su u obitelji zdravi ----- je djed bolestan.

Uzmi ----- ostavi.

Lice mu je ozareno, ----- sve je sretno riješeno.

Uzela je torbu ----- trčala na ulicu.

Pročitaj pjesmu ----- odgovori na pitanja.

Tražio sam je u školi, ----- je tamo nije bilo.

Padala je kiša ----- nismo mogli izaći.

1.

2.

Toliko smo se umorili da smo odmah zaspali.

Ova rečenica ima dvije proste rečenice koje ne mogu stajati nezavisno jedna od druge:

1. *Toliko smo se umorili* - glavna

2. *Da smo odmah zaspali* - zavisna

jer prva rečenica ne može stajati bez druge.

1. *Toliko smo se umorili / da smo odmah zaspali.*

Složena rečenica u čiji sastav ulazi i zavisna rečenica zove se zavisno složena rečenica.

Tko traži prijatelja bez mane, ostat će bez prijatelja.

Što mu je u glavi, to mu je na jeziku.

Babo je izjavio kako nema živaca.

Žurim na voz da stignem na vrijeme.

Vukao sam torbu koja je bila puna knjiga.

Nije volio kad se njegovi roditelji svađaju.

Došao sam kući
kada si ti već otišla.

PRAVOPIS

SKRAĆENICE

1. Skraćenice koje nastaju skraćivanjem riječi u čitanju izgovaraju se potpuno, kao da nisu skraćene i one se međusobno razlikuju, a najčešće se upotrebljavaju sljedeće:

- skraćenice kod kojih se skraćivanje označava tačkom:
br. (broj), tzv. (tako zvan), ž.r. (ženski rod), uč. (učenik), i sl. (i slično), v.d. (vršilac dužnosti), str. (strani), tj. (to jest), o.g. (ove godine).
- skraćenice za mjere, veličine, novčane jedinice koje se pišu bez tačke:

<i>m (metar)</i>	<i>g (gram)</i>	<i>USD (američki dolar)</i>
<i>cm (centimetar)</i>	<i>t (tona)</i>	<i>EUR (euro)</i>
<i>km (kilometar)</i>	<i>l (litar)</i>	<i>JPY (japanski jen)</i>
<i>kg (kilogram)</i>	<i>dcl (decilitar)</i>	<i>GBP (britanska funta)</i>
<i>mg (miligram)</i>	<i>hl (hektolitar)</i>	<i>SIT (slovenački tolar)</i>
		<i>BAM (bosanskohercegovačka marka)</i>

2. Skraćenice koje su nastale od prvog slova ili sloga svake riječi u višesložnim izrazima (složene skraćenice) čitaju se različito:

- neke se čitaju potpuno kao da su svi dijelovi riječi napisani, a pišu se bez tačke:
UN - Ujedinjene Nacije
PTT - Pošta, telefon, telegraf
- neke postaju riječi pa se čitaju kao skraćenice i mijenjaju po padežima:
Bila sam u SAD-u.
Iz SAD-a sam donijela kompakt diskove sa operskom muzikom.
- skraćenice preuzete iz stranih jezika pišu se kako se izgovaraju i mijenjaju se po padežima:
Uneskova pomoć zemljama u razvoju je dragocjena.
Pomoć u hrani i lijekovima je stigla od Unicefa.

SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI

U bosanskome jeziku riječi se pišu odvojeno, svaka za sebe, sve dok čuvaju svoja posebna značenja, npr.:

Kasno mu je to palo na pamet (prijedlog uz imenicu).

- Kada dvije ili više riječi razviju novo značenje, one se smatraju novom riječju, složenicom, i pišu se sastavljeno, kao jedna riječ, npr.:

Naučio je pjesmu napamet (prilog nastao srastanjem prefiksa *na-* i imenice *pamet*).

Ubrzo je od malena dječaka postao snažan momak. Takav je odmalena (tj. od djetinjstva).

Otišao je na polje da ore (tj. na njivu). *Izašao je napolje da prošeta* (tj. van).

Stajao je na pola puta. Podjelili su jabuku napola.

- Kada nastane nepotpuno srastanje grupe riječi: svaka od riječi čuva nešto od svoje posebnosti, ali je čvrsto vezana za drugu. To su polusloženice: *bajram-namaz*, *crno-bijeli*, *sahat-kula*, *Husrev-beg*.
- Složenice su mnoge imenice tvorene od dviju riječi između kojih se nalazi spojni morfem *-o-*: *basnopolisac*, *brodolom*, *crvenokožac*, *čovjekoljubac*, *mesožder*, *nogomet*, *padobran*, *romanopolisac*, *zubobolja*, *vodovod* itd.
- Složenice kao novije posudbenice: *nokaut*, *plejbek*, *rokenrol*, *softver*, *tokivoki* itd.
- Složenice su i sastavljeno se pišu prezimena nastala od imena i počasnih naslova uz njih i vlastita imena uz koja su vremenom srasli počasni naslovi *aga*, *beg* i sl.: *Bećirbašić*, *Smailbegović*, *Smailagić*, *Hasanefendić*, *Alaga*, *Avdaga*, *Bešlaga*, *Suljaga*, *Hasanaginica*, *Biserbegovica*.
- Ovakva znanja i počasni naslovi upotrebljeni u svome pravom značenju, kao i iz poštovanja ili prisnosti, vezuju se uz ime crticom: *Smail-aga*, *Gazi Husrev-beg*, *Isa-beg*, *Mehmed-beg*, *Safvet-beg*, *Ali-paša*, *Mehmed-paša*, *Omer-paša*, *Zaim-kapetan Imamović*, *Ali-paša Rizvanbegović*.
- Dvostruka imena pišu se bez crtice: *Musa Ćazim Ćatić*, *Muhamed Šaćir Kurtćehajić*, *Mehmedalija Mak Dizdar*, *Mehmed Meša Selimović*, *Mehmed Džemaludin Čaušević*.
- Dvostruka prezimena muških osoba također se ne povezuju crticom: *Avdo Karabegović Hasanbegov*, *Riza-beg Kapetanović Ljubušak*.
- Kada ženska osoba ima dva prezimena, između njih piše se crtica: *Nasiha Kapidžić-Hadžić*, *Azemina Begić-Muzaferija*.
- Dvočlana arapska imena pišu se kao polusloženice: *Abdu-Šems*, *Ebu-Leheb*, *Ebu-Hurejra*, *Abdul-Muttalib*.

II DIO

IZRAŽAVANJE I STVARANJE

LIJEPA RIJEČ JE KAO LIJEPO STABLO, KORIJEN
MU JE DUBOKO U ZEMLJI, A GRANE SE POD
NEBOM UZDIŽU

IZRAŽAVANJE I STVARANJE

U ovom programskom području upoznat ćete i razvijati vještine i sposobnosti da se što bolje pisano i usmeno izražavate. Iz tih sposobnosti učit ćemo kako da pričamo hronološkim i retrospektivnim redoslijedom, da pripovjedamo, opisujemo lik, da poštujemo pravila za izražajno čitanje, da svojim riječima iskazujemo pročitano i svoja razmišljanja. Diktat vam je već poznat pojam, ali dopunićemo znanja sa primjenom pisanja nekoliko vrsta diktata, pravila za pisanje pozivnica, da obavještavamo za važne događaje u školi, da pripremimo intervju, u svakodnevnoj elektronskoj komunikaciji da primijenimo takozvanu čet- etikeciju. Isto tako, postoji i bonton u komunikaciji telefonom i to ćemo vježbati sa imitacijom zamišljenih razgovora u kojima ćemo zapaziti ta pravila. Jedna od vještina u kojima vi uživate je dramatizacija tekstova, a za taj cilj ponuđena je drama *Ne ogledalo, lice umij*.

Ovaj skraćeni sadržaj o sticanju sposobnosti za pisano i usmeno izražavanje neka vam omogući napredovanje u vašem prethodnom znanju i primjenite ga u svakodnevnom životu jer dobra djela su najvažnija ali i lijepi, bogati govor doprinosi kvalitetu ličnosti koju gradite.

Ovo nikad do sad nisam osjetio: da neko odsutan
može u jednom trenutku biti ovako prisutan,
prisutniji nego prisutan.

Skender Kulenović

PRIPOVJEDANJE SA OPISOM LIKA

MAJKA

Majka je najopjevaniji lik na svijetu kojem su posvećena mnoga književna djela. Koji vam je opis majke ostao najupečatljiviji od dosada pročitanih tekstova?

Ovo je jedan dirljiv tekst koji govori o tuzi jedne majke.

Sjećam se: bilo je sunce, mnogo sunca oko nas kad su dječije igre i crne poderane seoske košulje prolazile avlijom i ispred prozora. U polumraku „zelene odaje“ čamila je mati i krpila.

Stoji iza mene daleko, petnaest i više godina daleko, prigušeno bosansko djetinjstvo.

Da li se sjećam? Bila je jedna kutija - soba, i po njoj je išlo napaćeno mršavo lice, noge u papučama, izbljedjele dimije i blag predan pogled. Majka! Od zida do zida, od vrata do peći, od ručka do večere, od jeseni do proljeća, u zidovima, među četiri zida, uzidan, tekao je nelijep ženski život.

Sjećam se: bilo je sunce, mnogo sunca oko nas kad su dječije igre i crne poderane seoske košulje prolazile avlijom i ispred prozora. U polumraku „zelene odaje“ čamila je mati i krpila.

Duvarevi tamni, u sjenci, pili su krv iz ženskih obraza.

Sjećam se: jurili smo po vršajevima za konjima, preko trave i kamenja, kroz dječije razigrane prostore, zaboravljajući otići pet puta na dan u džamiju i poslije su očeve batine bile svršetak radosti. Mati je sumorno poslušna i prigušena kao i mi, suzila: „Svoj je otac, kad malo i udari... poljubi ga u ruku, pa klanjaj, sinko“, a na svaki udarac i jauk lice joj se trzalo i glavu je okretala.

Isprebijano, polomljeno djetinjstvo, neodigrane igre, žena sakrivena u tami i očev nemilosrdni pogled. Stražarska sablja što je goropadno gonila kroz sokake... Rasli smo.

- Da mi se nijesi maknuo ispred kuće. Jes' čuo? Nemoj da te ja špruljom (šipkom) pitam đe si bio! A sad - abdest pa namaz.

Zid pred sitnim dječijim željama.

Učiteljeva šipka bila je duža od očeve, a djeca su u školi zaplašeno šutila. Moj plač...

Sjećam se majke: blijedila je. Sakrivena iza žalosnog crnog vela, vale, uvi-jena u široko platno, zar, krila se od ljudi kada je u rijetke dane trebalo proći ulicom. Kroz naš halvat prolazile su tetke, daidžince, nane, babe, žene i žene, donosile na licu mrke vale, u zjenicama pokornost. Ispijale su kahve, razgovarale o košuljama i smjerno zaklanjale lica kada bi otac naišao.

Čudah se: jesu li imale oca. Jesu li ikad bose skakale po livadama?

Tada smo smjeli, da ne smetamo po kući, izići na sokak. Igrali smo se pred kućom i čežnjivo zurili u daleke vrhove brda što se miluju sa oblacima. I rasli smo.

Svake druge godine po jedno dijete došlo bi među nas. Majka bi tada obično ležala. Samo ne znam zašto sam sve češće bivao mlaćen, zašto majčine oči postajahu dublje i zašto smo izjutra suh hljeb jeli...

Žene su ipak dolazile. I igre s njima. Igre: klis, top, čiza, prašina. Bježali smo iz ođaja na sokak i od kamenja pravili snove. Zaborave.

Da. Četiri su jabuke u našoj avliji, petnaest puta su odonda cvale, a ja ne znam pravo je li se baš tada pretrgnulo moje djetinjstvo.

Sjećam se: bijaše ljeto. Na prozoru, iznad prašine u kojoj smo sjedili, bila je majka. Savijena ulica u suncu, žuta, opustjela, zabavljala se sa nama. Jedan stari zid nagnuo se nad kulu od kamenčića koju je Fikret lijepio okvašenom prašinom. Tiho i vruće.

Onda nešto snažno i otegnuto dreknu. Čudno! Čekali smo da ponovo počne. I čusmo: tuuu-uu! tu-u-u! dva puta.

- Baš k'o truba u Ante Micinog, - otkrio je Bajro.

- Nije, vala, veg' k'o kad Mešan pjeva. Eno...

- Tu-uu-uu! tuu-uu!

Zabavljalo nas je, a bilo je sve bliže. Kao iza našeg avlijskog zida. Sjedeći u prašini okretali smo glave prema zvuku.

Zašto je mati tako uporno udarala na prozor.

...Fikret je imao zelene, kratke, otrcane hlačice...

A odjednom pred nama je ogromno crno tijelo aždahe.

Ili nemani. Sunce je blještalo iz staklenih očiju koje su išle na nas. Sasvim blizu... Bliže.

Očajno brzo! Tuu!

- Tonobil! - prestrašeno je skočio Bajro.

Ne znam da li se iza prozora začuo silan i beznadan urlik. Ni šta je bilo sa kulom od kamenja. Jesu li Fikret i Bajro, bili sa mnom ili nisu? Tek kad se pribih uza zid i kad ga osjetih pod noktima, zgrčene ruke, sjetih se...

Sve je to bilo brzo kao tren. Okrenuo sam se. Vidjeh još samo kako malaksalo ručica mahnu ispod točka. Kao da je u ušima odjekivao rezak slomljen krik.

Guši u grlu. čije je to srce onako lupalo.

Auto je pregazio Fikreta i zaustavio se. U prašini sam nazirao zelene... Nešto zeleno.

Ljudi i djeca. Žagor. Užas.

Iskrivljenih poluotvorenih usta bez vale i zara izjurila je mati i stala pognutih ruku nad zgnječeno tijelo koje se prestalo trzati. Ja ne znam... Gledao sam samo nju, nisam se micao i htio sam, očajno sam htio da pobjegnem od tog strahovitog trenutka i duboko, duboko začinjala se luda misao: možda sve ovo i nije ovako... Nije istina...

A majka je imala široko razrogačene oči. Okamenjen pogled bio je visoko nad krvavom prašnjavom zemljom i sve oko mene, i ja, svi smo se utopili u taj bolan pogled. Ja se ne sjećam da li je, najzad bilo sunca i prašine, i auta i ljudi, ali

znam da je bila, i u meni još uvijek kao teret da počiva beskrajno rječita ukočenost majčinih očiju.

Zatim je došao otac. Stajao je zaprepašten, malo ćutao, onda vidjevši majku nepokrivenu, namrgodio se:

- Zar ne vidiš da te vas dunjaluk gleda. Šta si izlazila brez vale. Unilazi.

***

Sjećam se: polazio sam na škole. Mati je grcala ispraćajući me:

- Pripazi, sinko, grad je dušmanin. Ne idi sredinom džade, satraće te što-god, ama nemoj ni plaho uz kraj - da te, boj se, ne udari nešto s krova, vego hajde 'nako, 'nako...

Dalje nije znala. Ili nije mogla?...

Zija Dizdarević

Opis lika - U priči *Majka* autor pripovijeda i prenosi nama njegove utiske i doživljaje o unutarnjem prostoru i vanjskom, o portretu ličnosti, vanjskom izgleda lika, karakternim osobinama. Ličnosti se mogu opisivati, portretirati opisom njihovog izgleda, riječi, razmišljanje, osjećanja, sjećanja, opisom postupaka, razgovora.

Nepoznate riječi

halvat - soba u prizemlju kuće

klis - narodna igra štapom i parčetom drveta

duvar - zid

OPIS LIKA - PORTRETIRANJE

Izdvojite sva mjesta u priči u kojima su opisani izgled majke, majčina osjećanja, misli i preživljavanje tragedije, majčin način života. Šta ste saznali o majci? Dobijate li sliku o njenom svakodnevnom životu u kući i izvan kuće.

Kako zamišljate njen izgled u zavisnosti od načina života?

Šta mislite o očevom postupku kada je majka istrčala vani u momentu tragedije?

Kako pisac doživljava majku? Otkrijte mjesta u priči gde to otkrivamo.

Šta znače tebi riječi „nelijep ženski život“?

Kako je majka izgledala?

Kreativni rad

Napiši sastav u kojem ćeš opisati svoju majku, njen vanjski izgled, postupke, tvoje razmišljanje o njoj i osjećaje. Budi pisac!

O autoru

Zija Dizdarević (1916-1942. g.), rođen je u Vitini kod Ljubuškog. Završio je Nižu šerijatsku gimnaziju i Učiteljsku školu u Sarajevu. 1937. g. upisao se na studij pedagogije u Beogradu, gdje je objavljivao književne radove u brojnim listovima. Iz studentskih dana ga vezalo čvrsto prijateljstvo sa, također bosanskohercegovačkim književnikom, Brankom Ćopićem, koji je jedno od svojih najboljih djela *Bašta sljezove boje* posvetio upravo Ziji. Posthumno, objavljene su mu knjige: *Pripovijetke*, *Prosanjane jeseni*, *Sabrana djela*, *Blago u duvaru*.

U proljeće 1942. g. odveden je u zloglasni ustaški logor Jasenovac i ubijen.

IZRAŽAJNO ČITANJE

PISMO MAJCI

Jesi l' živa, staričice moja?
Sin tvoj živi i pozdrav ti šalje.
Nek' uvečer nad kolibom tvojom
ona čudna svjetlost sja i dalje.

Pišu mi da viđaju te često
zbog mene veoma zabrinutu
i da ideš svaki čas na cestu
u svom trošnom starinskom kaputu.

U sutonu plavom da te često
uvijek isto priviđenje muči:
kako su u krčmi finski nož
u srce mi zaboli u tuči.

Nemaj straha! Umiri se, draga!
Od utvare to ti srce zebe.
Tako ipak propio se nisam
da bih umro ne vidjevši tebe

Kao nekad, i sada sam nježan,
i srce mi živi samo snom,
da što prije pobjegnem od jada
i vratim se u naš niski dom.

Vratit ću se kad u našem vrtu
rašire se grane pune cvijeta.
Samo nemoj da u ranu zoru
budiš me k'o prije osam ljeta.

Nemoj buditi odsanjane snove,
nek miruje ono čega ne bi:
odveć rano zamoren životom,
samo čemer osjećam u sebi.

I ne uči da se molim. Pusti!
Nema više vraćanja ka starom.
Ti jedina utjeha si moja,
svjetlo što mi sija istim žarom.

Umiri se! Nemoj da te često
viđaju onako zabrinutu,
i ne idi svaki čas na cestu
u svom trošnom starinskom kaputu.

Elegija je lirska pjesma u kojoj se izražava tuga za onim što je prošlo ili onim što je daleko: bol zbog smrti drage osobe, prohajale mladosti, izgubljene ljubavi.

Sergej Jesenjin

Nepoznate riječi:

čemer - jad, tuga, gorčina

krčma - ugostiteljska radnja u kojoj se uglavnom toči i pije alkohol

suton - sumrak, polumrak od zalaska sunca do početka noći ili pred osvit dana

utvara - priviđenje, avet, sablast

Razgovor o tekstu

Kome se pjesnik obraća u prvom stihu pjesme i kojim riječima?

Kakav odnos prema majci iskazuje lirski subjekt riječima „staričice moja?“

Na šta ukazuje trošan starinski kaput?

Šta usamljena majka radi na cesti? Koga iščekuje? Da li će očekivani doći? Je li majka toga svjesna?

U kakvom su odnosu slika plavog seoskog sutona i majčina bojazan?

Kakva je slika grada u majčinim očima?

Za šta su vezane njene zle slutnje?

Pobija li sin majčinu vizuru grada, oslikanu u pijanstvu i nasilju? Kojim joj se riječima obraća? Da li su majčine sumnje, slutnje i strahovi zaista bezrazložni, kako sin tvrdi? Kako tumačiš stih „tako ipak propio se nisam?“

Koje ljudske vrijednosti su oslikane u gradskoj sredini? U čemu se utapaju tuga i razočarenje?

Za čim čezne? Kojom riječi u petoj strofi karakteriše svoj život u gradu?

Šta on želi, šta očekuje? Suprotstavlja li se nešto pjesnikovim snovima? Kakva je stvarnost koja ga okružuje?

Nema više vraćanja na staro, veli pjesnik. Na šta staro misli? Ko je jedina stalna vrijednost u pjesnikovom životu? U kojim stihovima nam se to sasvim jasno kaže?

IZRAŽAJNO ČITANJE

Pismo majci je elegična pjesma u kojoj se iskazuje žalost za nečim izgubljenim. Pjesnik iskazuje nostalgiju za majčinim toplim domom i njenom brigom. Dok čitaš ovu pjesmu, sama lirska pjesma usmjerava te na poštovanje osjećaja pjesnika koja zahtijevaju od nas jasan, tačan, emotivan izgovor riječi, odnosno izražajno čitanje.

Da ponovimo pravila za izražajno čitanje:

- Dok čitaš ili recituješ trebalo bi da se uživiš u sadržaj teksta, odnosno da zamisliš ono o čemu se u tekstu govori.
- Trudi se da jasno izgovaraš svaku riječ i da se svi glasovi u svakoj riječi dobro čuju.
- Čitanje i recitovanje ne treba da bude jednolično i dosadno, već neke djelove treba da izgovaraš tiše, a neke glasnije, neke brže, a neke sporije, u zavisnosti od sadržaja teksta i osjećanja koja tekst u tebi pobuđuje.
- Važno je da poštuješ tačke, zareze, uzvičnike, upitnike i druge pravopisne znake. Kod svakog znaka treba zastati, napraviti kraću ili dužu pauzu. Pauze su veoma važne, jer daju moć riječima.
- Prilikom recitovanja pokreti ruku i gestovi treba da budu odmereni, u skladu sa onim o čemu se govori u pjesmi i sa raspoloženjem koje postoji u njoj.
- Važno je da čitanje i recitovanje budu prirodni, nalik na svakodnevni govor.
- Radi lakšeg pripremanja za čitanje i recitovanje, tekst označi na sljedeći način:
  - — — — ovako označene dijelovi teksta čitaj ili recituj tiše
  - ~~~~~ ovako označene dijelovi teksta čitaj ili recituj glasnije
  - | na ovako označenom mjestu u tekstu napravi kraću pauzu

Kreativni rad

Počitaj pjesmu jednom i pokušaj da zamisliš lice pjesnika dok se obraća majci. Čitaj izražajno i pripremi se za takmičenje u razredu za izbor najboljeg recitatora.

O autoru

Sergej Jesenjin (1925. g.) rođen je u Konstantinovu u Rusiji. Prvim svojim djelima, u kojima dominiraju seoski motivi, stvara pjesništvo posvećeno selu i prirodi, dok njegove kasnije pjesme imaju karakter ličnih ispovijesti. Neke od najpoznatijih pjesama Sergeja Jesenjina su: *Ana Snjegina*, *Pjesma o keruši*, *Pismo majci*, *Ispovijest mangupa*, *Molitva za umrle*, *Majčino pismo...*

PRIČANJE

HASAN, SIN HUSEINOV

Motivacija

Lijepa riječ je putovnica kojom se stiže do svakog srca.

Ljudi vole lijepe riječi, sjetite se koju vam je lijepu riječ neko rekao u zadnje vrijeme. Ako nije, onda počnite vi prvi. Prvom drugaru kojeg sretnete, recite jedan kompliment. Za početak dovoljno je.

Ovo je priča koja nam govori koliko znači lijepo pričanje događaja.

Poznavao sam Hasana, sina Huseinova. Kad sam jednog dana ušao u han Kolobaru, pokazali su mi ga rukom i rekli da ga pozdravim, da mu kažem koju ljubaznu riječ i odam poštovanje kako najljepše umijem jer on to voli, a zatim da prođem i sjednem na sećiju odakle, ako hoću, mogu kroz prozor da gledam svijet na čaršiji kako kupuje i prodaje, a imam priliku i Hasana da gledam i poslije da pričam kako sam i ja u Sarajevu, u hanu Kolobara, vidio Hasana, sina Huseinova.

Nisam umio da ga pozdravim onako kako se od mene tražilo, okrenuo sam se ka nekakvom čovjeku za kojeg su mi rekli da je Hasan, povio se malo u struku, nešto rekao ili ništa, i otišao na sećiju. Nisam dao sebi pravo da ga sa sećije gledam, kad ga nisam ljudski pozdravio; ja koji sam sada prvi put čuo za toga Hasana, i prvi put ga vidio, nisam ni znao zbog čega da ga drukčije pozdravljam nego što obično pozdravljam ljude, i ono moje povijanje u struku, i ono što sam tome čovjeku u prolazu rekao, bilo je po nagovoru mojih prijatelja, pa je zbog toga, i ispalo neuljudno, tako da od sebe nisam ništa dao, a od srca baš nimalo, a ni šta tražio od toga Hasana ni toliko da na moj pozdrav odgovori. Moji prijatelji su mi zamjerali, a ja im odgovorio da žalim ali da drukčiji pozdrav nisam ni dužan čovjeku kojeg ne poznajem, a i ne treba mi da se sa njim upoznajem, u han sam došao da čaj popijem i da kroz prozor gledam čaršiju. Rekli su mi da je to tačno, da nas je sviju čaj ovamo doveo ali da je, za moju sreću, u sobi Hasan, sin Huseinov i da treba da se bar dobro nagledam kad već ne mogu i da ga čujem.

Šta je to trebalo da čujem od toga Hasana ja nisam znao, a nisam ni pitao moje prijatelje, i uzeo sam da mirno - gledajući kroz prozor čaršiju, popijem čaj. Može biti da su moji prijatelji pomislili da su me uzalud doveli u han zbog Hasana,

kad me jedan takav čovjek ne zanima nego čaršija, vidio sam da im je žao što sam takav, što nisam kao oni koji u han dolaze da bi vidjeli, i ako ih sreća posluži i čuli Hasana, sina Huseinova.

Popio sam čaj, spustio praznu čašu na tablju, i sad odjednom, stao da gledam po hanskoj sobi. Na sećijama, pokrivenim ovčijim i srnećim kožama, sjedjelo je i ćutalo nekoliko trgovaca, reklo bi se iz drugih mjesta, koji su u hanu i noćili, i sad čaj pili. Prešao sam preko njih nemarno očima, i išao do kraja sećije, gotovo do vrata do Hasana. Pitao sam se u sebi zašto su dali da taj Hasan sin Huseinov sjedi do vrata kad su mi rekli da je on jedan pametan čovjek, najpametniji u cijeloj čaršiji. Nisu me time uzbudili, a ni uvjerali da je onaj čovjek što sjedi do vrata najpametniji u čaršiji nisam ga gledao zbog njegove pameti, nego zbog toga što su ga i moji prijatelji gledali, a jedan rekao još i to, da je Hasanu, sinu Huseinovu, milo kad ga ljudi gledaju.

Nisam mogao dalje, upitao sam zašto bečimo u onoga čovjeka. Odgovorili su mi da ja ne moram da ga gledam, da je Hasan, kad se gleda, kao i svaki drugi čovjek, ali nije kad se sluša...

- A šta bih čuo, kad bih ga slušao? - upitao sam.

Tim pitanjem iznenadio sam moje prijatelje. Jedan mi se primakao uz uho, pa će, kao da sam kakvo dijete, polako i razgovijetno:

- Čuj... Ovoga Hasana pozvao je jedan čovjek na večeru, njega i još puno svojih prijatelja. I htio dobro da ih ugosti, bio je bogat taj domaćin. Ženama je rekao nek nije jela koje se na sofru neće iznijeti. I žene stale da kuhaju jela, sve jedno bolje od drugoga. Slana jela, i slatka, i napitke. Toliko tepsija, toliko čini-ja, Bog zna koliko. A Hasan, sin Huseinov, dok se večera pripremala, pričao priče... Pričao im je toliko čudne priče, i toliko lijepim glasom da su svi ljudi umuknuli. Nisu disali. Nisu više znali ni gdje su. Bili su tamo gdje ih je odveo Hasan svojom pričom... Bili su u sasvim drugom vremenu, u davnom vremenu, ovo svoje su zaboravili, i sebe su zaboravili. Nisu jedan drugoga vidjeli, nisu ni Hasana vidjeli, do samo mu glas čuli a i taj glas kao da je dolazio iz nekog čovjeka koji je živio nekad davno i sve vidio i znao znao šta su ljudi radili prije dvjesta i koliko god hoćeš unazad godina, i kakvi su bili ti stari ljudi. I evo šta se desilo one noći kod onog domaćina kad su žene spremale večeru a Hasan dotle pričao priče, htjele su i one, bar nešto, da čuju od onoga što Hasan priča unijele bi sud sa jelom u sobu i stale, i kako bi tu stale tako bi i ostale slušajući priču. Jedna tako, druga tako, i treća tako. I više ni one nisu bile tu, nego tamo gdje ih je, svojom pričom, odveo Hasan. Vratio ih je u zoru pijetao, kad je zapjevao. Sjetile su se tada svojih jela koje su sinoć pripremala za večeru, ali je bilo sve kasno jer ono što je ostalo na ognjištima, izgorjelo je, mogle su, jadnice, samo da kukaju. Zato Hasana neće da slušaju oni koji ikakva posla imaju, propadne im posao slušajući ga. Neki, ovdje u hanu, ne zaspu noću i sjutra dan ne žive u ovom vremenu nego u nekom davno prošlom, i ne liče na sebe, ne poznaju ljude koje su poznavali nego neke koji su davno živjeli, i cio dan sa njima žive. Izgledaju kao da su pijani, ili budale, ili hoće da su mnogo pametni. Neki su bili tužni, ako je priča bila tužna i bilo im žao što su se rodili kad je svijet takav... Ne umijem ti o njemu pričati, o Hasanu, sinu Huseinovu, nego dođi uveče u han kad on priča, da ga čuješ.

Pošto mi je sve to rekao u uho, polako i razgovijetno kao kakvom djetetu, moj prijatelj se odbio od mene, nije čekao da mu na to išta odgovorim, ili da ga pitam, a imao sam i da mu odgovorim i da ga pitam. Popili smo još po jedan čaj, ćutali koji trenutak a zatim sam ja počeo:

- Priča li istinite priče ili izmišljene onaj Hasan?

Moj prijatelj mi se okrenuo, gledao me preko prazne čaše u ruci, veli mi:

- To se ne zna, to se nikad ne može znati, kad bi neko Hasana to upitao, uvrijedio bi ga i on bi, istoga časa, prekinuo priču. A to bi bila velika šteta i ljudi bi se na onoga što pita naljutili, platili bi mu čaj i pokazali vrata, nek ide. Kad ste me pitali, a srećom niste njega i nemojte da vam se to omakne s jezika, ja ću vam odgovoriti, ono što bi, u njegovoj priči, moglo biti istina, učini vam se da je izmišljeno, a ono što je izmišljeno, učini vam se da je istina, i vi nikada niste ni ovamo... ni onamo... nego u rukama Hasanovim koji vas ljulja i tamo i ovamo kao da ste u kolijevci. Kad hoće da se nasmijete, vi se nasmijete; kad hoće da vas prepadne, vi se prepadnete, a kad uzme da priča mudru priču, vama se učini, da oko sebe vidite sve nestarce s bijelim bradama do pojasa, među kojima ste samo vi bez pameti.

Oslikao mi ga je tako kao da se radi ne o Hasanu pričalici, nego o Hasanu čarobnjaku. Gledao sam ga tamo na kraju sećije, gotovo do vrata, usamljenog, učinilo mi se da taj čovjek ništa u životu nije postigao, a ni želio da što postigne, do da tako sjedi po hanovima i da, ako neko hoće da ga sluša, priča svoje priče. Bio je srednjih godina, lijepa, mrka, izdužena lica nad koje se nadosila mala, od bijela prediva ispletana kapa sa kićankom od svih mogućih boja presječenom do same kape, tako da je ličila na još dobro nerazvijen šareni cvijet. Crne, krupne oči, bile su mu pune vlage, nadstrešene dugim trepavicama i gustim vjeđama i ona mu vlaga, kad zatrepće očima, odsijavala nekim čudnim, bolnim sjajem. U ogrtaču sa jakom od žute lisičije kože sjedio je kao kad zvjerka čuči u kakvom jesenjem grmenu punom krupna, čađava lišća, pred opadanje. Ni na koga iz čaršije nije ličio, ni na trgovca, ni na zanatliju, ni na hodžu, nego bio jedan od onih dokonih ljudi koji se, svuda u svijetu, po ovako velikim hanovima, povijaju, sjede do vrata da ne smetaju, ćute, pogledaju ponekog ili nikog i ništa ne gledaju jer su dovoljni sami sebi. Kuće obično nemaju, a i ako imaju zamijenili su je za han gdje im je zimi ugodno jer je toplo, a ljeti je hladovina. Usamljenici su, i srećni su što sa svoga mjesta, tamo negdje kod vrata, mogu da gledaju ljude, i slušaju šta zборе. Nisu sirotinja, ne ištu ne gledaju u tuđ čaj, kad bi para imali koliko ih nemaju, oni bi svima u hanu platili čaj nego su tako... nekakav sastavni dio hana, ni njegova sreća ni nesreća...

Ćamil Sijarić

Razgovor o priči

- Ovo je priča iz jednog drugog vremena u kojem su čovjek i njegove govorne sposobnosti, pogled na život bile mnogo više vrijedne i cijenjene nego danas. Jedan od razloga za ovu usporedbu su i utjecaji elektronske tehnologije koja danas sve više usamljuje čovjeka, dok je u to vrijeme iz kojeg je ova priča, čovjek mogao stjecati znanja usmenim putem, prenešenim od mudrih ljudi ili takozvane *žive enciklopedije*.
- Tema ove priče je samo pričanje, pripovijedanje, sposobnosti pripovijedanja jednog narodnog pripovjedača kojeg nam je i sam autor pripovjedač, uspješno prenio.
- Ko je pripovjedač u priči?
- Koliko ustvari pripovjedača ima ova priča?
- Šta saznajemo o Hasanu, sinu Huseinovu od pripovijedanja samog pripovjedača?
- Usporedi pripovjedača i njegovo razmišljanje u odnosu na Hasana pripovjedača.
- Zašto je Hasan kada šuti, jedan od običnih ljudi?
- Koja je razlika kada počne pričati i kad prenosi slušaoce u svijet smijeha, straha, mudrosti?
- Pisac kaže to je „čarolija pričanja“, zašto?

Pripovijedanje, pričanje naracija, može biti pisanim i usmenim putem. Usmeno pričanje, o kojem je riječ u ovom tekstu, je jednostavnije. Ljepota pričanja zavisi od boje i visine glasa, tempa govora, izbora i bogatstva riječi, slaganja rečenica... Predmet pričanja su najčešće zanimljivi događaji u kojima ne moramo, ali možemo i sami učestvovati, iskazati svoje mišljenje i stavove, osjećaje.

Ako smo učesnici događaja, onda se radi o doživljenom događaju ili doživljaju. Svako pričanje događaja ili doživljaja mora imati svoj početak, glavni dio i završetak. U glavnom dijelu je najčešće izdvojen početak radnje, zaplet i vrhunac radnje (kulminacija), nakon čega slijedi rasplet. Svako pričanje ne mora imati izdvojen završetak. Pričati možemo u prvom (ja) i u trećem licu (on, ona, ono). Pričanje u prvom licu je subjektivnije i daje mogućnost za jače iskazivanje emocija. Kada se priča u trećem licu, pripovjedač nije izravno prisutan, ali nam priča ono što zna da se desilo. Ovakvo pričanje omogućava brže kretanje od jedne do druge radnje, ali je manje subjektivno. Pričanje priče ima svoju *sadašnjost* odnosno vrijeme pripovijedanja. Postoje dva redoslijeda pričanja: hronološki i retrospektivni.

Hronološki/vremenski redoslijed pričanja je izlaganje pojedinosti onim redom kojim su se u životu i dešavale.

Retrospektivni redoslijed pričanja je onaj u kojem izlažemo pojedinosti tako što se iz sadašnjosti vraćamo u prošlost. Pročitaj priču *Za obraz* od Alije Nametka. Otkrij kakva vrsta pričanja je korišćena u književnom izražavanju.

Kreativni rad - budi i ti sam pripovjedač, izmisli, spremi se za čas i počni pripovijedati. Zapamti, dobar pripovjedač je umjetnik, a umjetnik mora biti dobar čovjek! A, ti jesi.

O autoru

Ćamil Sijarić je poznati sandžački pripovjedač, romansijer i pjesnik i jedan od najvećih bošnjačkih književnika uopšte. Rođen je, 13. septembra 1913. g. u bihorskom selu Šipovice kod Bijelog Polja. Nakon povratka iz Skoplja, školovanje nastavlja u Vranju, gdje na tamošnjoj gimnaziji maturira, 1936. g. i iste godine upisuje studije prava na Beogradskom univerzitetu. Završava ih 1940. g. Tokom izuzetno bogate književne karijere, Ćamil Sijarić napisao je veliki broj djela: *Ram Bulja*, *Bihorci*, *Zelen prsten na vodi*, *Kuću kućom čine lastavice*, *Naše snahe i mi momci*, *Mojkovačka bitka*, *Sablja*, *Na putu putnici*, *Zapisi o gradovima*, *Konak*, *Kad djevojka spava to je kao da mirišu jabuke*, *Car-ska vojska*, *Raška zemlja Rascija*, *Francuski pa-muk*, *Pripovijetke*, *Priče kod vode*, *Oslobođeni Jasenovac*, *Izabrane pripovijetke*, *Rimski prsten*, *Herceg-Bosno i tvoji gradovi*, *Miris lišća orahova*, *Drvo kraj Akova*, *Koliba na nebu*. Svojim ukupnim književnim stvaralaštvom Ćamil Sijarić na najbolji i najefikasniji način odslikao je život sandžačkih Bošnjaka, njihovu tradiciju, kulturu i običaje, go-vorni jezik područja Bihora, Peštera, Novog Pazara, cijelog Sandžaka. U znak sjećanja na sveukupno književno djelo Ćamila Sijarića, odlukom Bošnjačkog na-cionalnog vijeća, najveća nagrada sandžačkih Bošnjaka u oblasti književnog stva-ralaštva nosi njegovo ime, *Pero Ćamila Sijarića*.

Umro je u Sarajevu, 6. decembra 1989. g.

PREPRIČAVANJE

BAŠTA SLJEZOVE BOJE

Motivacija

„Sve odrasle osobe su najprije bile djeca“ rekao je autor knjige Mali princ. Razgovarajte o tome kako ste razumjeli ovu rečenicu.

Muškarci obično slabo razlikuju boje, ali jedan takav neznašica u bojama kakav je bio moj djed, e, takvog je bilo teško naći. Njegov spektar svodio se na svega četiri osnovne boje, a ono ostalo - to nije ni postojalo ili se svodilo, u najmanju ruku (ako je čiča dobre volje!), na neki vrlo neodređen opis: „žuto je, a kao i nije žuto, nego nešto onako - i jeste i nije“.

Kako je na ovome našem šarenom svijetu većina stvorenja i predmeta obojena „i jeste i nije“ bojom, to je s mojim djedom oko toga uvijek dolazilo do nesporazuma i neprilika.

U jedno od najpriyatnijih doba godine, skoro preko noći, rascvjetao bi se u bašti kraj naše kuće crni sljez i ljupko prosinuo iza kopljaste pocrnjele ograde. On je u mirna sunčana jutra zračio tako povjerljivo i umiljato da to nije moglo izmaći čak ni djedovu oku i on bi udobrovoljeno gundao majuci se po dvorištu:

- Pazider ga, sva se bašta modri kao čivit.

Ono, istina, na sljezovu cvijetu jedva da je negdje i bilo tragova modre boje, ali ako je djed kazao da je modra, onda ima da bude modra i kvit. Isto se tako moglo desiti da neke godine djed rekne za tu istu baštu da se crveni, i onda za tu godinu tako i važi: sljez mora ostati crven.

Djedov rođak Sava Damjanović, negdašnji kradljivac sitne stoke, a pod starost ispičutura i pričalica, i nenamjerno je znao da najedi mog dobrog djeda. Dok djed priča, on ti ga istom začuđeno prekine:

- Otkud lisica crvena, kad je žuta!

- Hm, žuta? - beči se djed. - Žut je tvoj nos.

Sava zabrinuto pipne svoj ružičast baburast nos i vreći:

- Crvena! Ta sve naciye odavde do Bihaća znaju da je žuta, a ti...

Savin svijet prostire se do Bihaća, jer je čiča nekoliko puta tamo ležao u apsu, ali čak ni ti prostori ne mogu da razuvjere mog djeda.

- Hm, Bihaća! I drugi su ljudi ležali u bihaćkoj „Kuli“ pa ne vele da je lisica žuta. Bolje ti je pij tu moju rakiju i čuti, ne kviri mi unučadi.

A unučad, nas troje, nabili se u ćošak blizu staraca i čekamo kad će Sava započeti sa svojim lopovskim doživljajima.

Prepirka o bojama baš nas nimalo ne interesuje, lisica je lisica pa ma kakve farbe bila.

Zbog djedove tvrdoglavosti u pogledu boja i ja sam, već na prvom koraku od kuće, upao u neprilike.

Bilo je to u prvom razredu osnovne škole.

Negdje sredinom godine učiteljica nam je pričala o vuku, te živi ovako, te hrani se onako, dok će ti odjednom upitati:

- Djeco, ko zna kakve je boje vuk?

Ja prvi digoh ruku.

- Evo ga, Branko će nam kazati.

- Vuk je zelen! - okidoh ja ponosito.

Učiteljica se trže i začuđeno nadiže obrve.

- Bog s tobom dijete, gdje si to čuo?

- Kaže moj djed - odvalih ja samouvjereno.

- Nije tačno, vuk nije zelen.

- Jeste, zelen je! - neočekivano se uzjogunih ja kao pravi unuk čestitog djeda Rade.

Učiteljica mi priđe sasvim blizu, ljutito uzriki u moje lice i povuče me za uvo.

- Kaži ti svom mudrom djedu da to nije istina. Vuk je siv. Siv, zapamti.

Skoro plačući otklipsao sam tog dana kući i šmrcajući ispričao djedu sve što se u školi dogodilo.

Ni slutio nisam kakva će se bura oko toga podići.

Šta! Pred čitavim razredom njegovog unuka, miljenca, tegliti za uši, a uvaženu starinu posprdno nazvati mudrim, bolje rečeno budalom! Dotle li smo došli? I još reći da vuk nije zelen već nekakav... hm! E, to ne može tek tako proći.

Sjutradan, pušuci poput guska djed je doperjao zajedno sa mnom u školsko dvorište i pred svom dječurlijom razgalamio se na učiteljicu:

- A je li ti, šiškavico, ovakva i onakva, ti mi bolje od mene znaš kakav je vuk, a? Nije zelen? Pazi ti nje! Ja se s vucima rodio i odrastao, čitavog vijeka s njima muku mučim, a ona ti tu... Po turu bi tebe trebalo ovim štapom pa da se jednom naučiš pameti.

Izvika se djed, rasplaka se učiteljica, a mi đaci, od svega toga uhvatismo neku vajdu: toga dana nije bilo nastave. Već sljedećeg jutra djeda otjeraše žandarmi. Odsjedi starina sedam dana u sreskoj „buvari“, a kad se vrati, ublijedio i mučaljiv, on mi naveče poprijeti prstom.

- A ti, jezičko, nek te ja još jednom čujem da blejiš kakav je ko pa ću ti ja pokazati. Vuk je zelen, heh! Šta te se tiče kakav je vuk.

- Pa kad me je ona pitala.

- Pitala te, hm! Imao si da čutiš i kvit.

Sljedećeg proljeća, bujnog i kišovitog, sljez u našoj bašti rascvjeta se kao nikad dotad, ali starina kao da ga ni zapazio nije. Nisu tu pomogla ni sva trtljanja neumornog rođaka Save, djed je bio slijep i za boje i za sve cvijeće ovoga svijeta. Tuga da te uhvati.

Minulo je od tih neveselih dana već skoro pola vijeka, djeda odavna nema na ovome svijetu, a ja još ni danas posigurno ne znam kakve je boje bio sljez. Znam samo da u proljeće iza naše potamnjele baštenske ograde prosine nešto ljupko, prozračno i svijetlo pa ti se prosto plače, iako ne znaš ni šta te boli ni šta si izgubio.

Nepoznate riječi:

aps; buvara - zatvor
čivit - vrsta plave boje, indigo
ispičutura - pijanica
majući (se) - vrzmajući se
najediti - naljutiti
neznajša - neznalica
otklipsati - otići klipšući (hodati teško od umora i iscrpljenosti)
uzrikiti - zagledati
vrečati - oglašavati se kao jarac

Razgovor o priči

- U kojem je licu ispričana priča? Ko je priča? Ko je glavni lik, djed ili dječak?
- Pripovjedač govori o djetinjstvu, šta pamti iz tog perioda?
- Kako sve dječak naziva djeda, kako ga opisuje?
- Izdvoji attribute/pridjeve koje upotrebljava. Šta nam to govori o njihovom odnosu?
- Kako ti doživljavaš pripovjedačevog djeda? Prema tvom mišljenju djed je:
a) čudak   b) dobričina   c) tvrdoglav.
- Zašto?

PREPRIČAVANJE - na osnovu mnogobrojnih pitanja uradili smo analizu teksta. Sada je na tebi red. Prepričaj tekst sažeto. Da se podsjetimo: Prepričavanje kojim prenosimo samo osnovni sadržaj ne iznoseći sve pojedinosti radnje naziva se SAŽETO PREPRIČAVANJE. Uoči bitno i izostavi nebitno.

Sažeto prepričavanje: uvod, zaplet, vrhunac, rasplet, završetak radnje.

Ishihara test

Daltonizam je nesposobnost razlikovanja boja. Postoji nekoliko vrsta sljepila na boje, a daltonisti najčešće imaju problema s raspoznavanjem crvenih i(li) zelenih nijansi. Da li je neka osoba daltonista, utvrđuje se pomoću Ishihara testa

Kreativni rad

Izaberite jedno djelo koje ste pročitali. Odredite im bitne dijelove i zapišite u svesku. Koristite sažeto prepričavanje (likovi, mjesto radnje, vrijeme radnje, tok radnje).

O autoru

Branko Ćopić (1915. g.) je rođen u selu Hašani blizu Bosanske Krupe. Školovao se u Bihaću, Banjoj Luci, Sarajevu i Beogradu, a književnim stvaralaštvom počeo se baviti još u dječkom dobu. Pisao je pripovijetke, pjesme, romane, komedije te scenarije za pozorište i film. Neka od njegovih najpoznatijih djela su: *Ježeva kućica*, *Magareće godine*, *Orlovi rano lete*.

Dobitnik je brojnih nagrada i priznanja.

PISANJE DIKTATA

1. KONTROLNI DIKTAT

Nastavnik/ca će pročitati ovaj odlomak iz lektire *Mali princ* dva puta. Na odgovarajuća mjesta stavite znake interpunkcije (tačka, zarez, dvotačka, znaci navoda) i veliko slovo.

MALI PRINC

Antoine de Saint-Exupéry

Molim svu djecu da mi oprostite što sam ovu knjigu posvetio odrasloj osobi. Imam jedno ozbiljno izvinjenje: ta odrasla osoba je najbolji prijatelj koga imam na svijetu. Imam i drugo izvinjenje: ta odrasla osoba u stanju je sve da razumije, čak i knjige za djecu. Imam i treće izvinjenje: ta odrasla osoba je gladna i hladno joj je. Potrebno je da je neko utješi. Ako sva ova izvinjenja nisu dovoljna, rado ću posvetiti ovu knjigu djetetu koje je nekad bila ta odrasla osoba. Sve odrasle osobe su najprije bile djeca. (Ali se malo njih toga sjeća.) Ispravljam dakle svoju posvetu:

Leonu Vertu
kad je bio mali dječak

2. DIKTAT

Snimajte interpretativno čitanje jednog odlomka iz lektire *Okamenjeni vukovi* Ahmeta Hromadžića na mobilnom telefonu. Poslušajte i pravilno napišite slova Č i Ć.

To je bilo njegovo prvo proljeće. On još nije bio stasit srndać. On je bio bezbrižno malo jare, koje se nije odvajalo od majke. Spavao je pored nje, igrao

se na domaku njenog oka, skakutao pored nje kad su odlazili na planinske livade pune cvijeća, meke i mirisne trave. Ili, prosto u šetnju. Imali su prijatno prebivalište pod krošnjom divlje loze, i ispod dotrajalih zidova stare i zaboravljene tvrđave. Nekad tu, vjerovatno, nije ni bilo šume. Bilo je golo brdo i na brdu tvrđava iz koje su ratnici na dobrim konjima i u teškim oklopima odlazili u bojeve i oko koje su se, ko zna koliko puta, vodile bitke. Možda je u jednoj takvoj bici razorena i spaljena, ali pošto to za našu priču nije nimalo važno, nećemo ni ispitivati kako se to dogodilo i kad se dogodilo. Moramo, ipak, kazati da je ispod brda izvirala voda i otjecala potokom niz planinu i da je zbog vode mnogobrojno šumsko stanovništvo naseljavalo čitav kraj oko tvrđave. Izvoru i potoku prikrali su se pojedinačno i u čoporima vukovi da piju vodu ili da traže plijen.

3. STVARALAČKI DIKTAT

Na temelju zadanih riječi i izraza sastavi cjelovite rečenice a onda i tekst. Sam daj naslov teksta.

Riječi možete sastaviti zajedno sa nastavnicom/kom. Sve prijedloge zapišite na tabli i izaberite najkreativnije riječi. Sastave pročitati i onda najbolji sastav izaberite za diktat koji će nastavnica/nik diktirati.

Na primjer:

Sunce, dječak, voda, peškir, vrućina, vrisak, panika, čamac, sreća, spas.

4. DIKTAT ZA PREDUSRETANJE GREŠAKA

Prije diktata obnavlja se znanje iz gramatike. Za tu potrebu učenici donesu gramatiku i pravopis sa kojom se služe na času diktata. Učenici dobiju nastavne listiće sa postavljenim gramatičko-pravopisnim problemom. Učenik rješava problem, piše na tabli rješenje kojim se analizira i ispravlja. Onda se pokrije sa papirom dok učenici zapisuju u svoje sveske diktiranu rečenicu ili riječi i zatim se provjeri tačnost odgovora. Na primjer:

- a)   Prezent glagola *pjevati*
- b)   Superlativ riječi: *jak, visok, debeo*

5. AUTODIKTAT

Pisanje napamet naučenog teksta može biti sa prethodnom analizom teksta (čitanjem ili govorom) i bez prethodne analize. Na primjer:

Donese Selman odnekuda sjeme kruške. I posadi na Pasjem Tancu. Niče mala bijela stabljika. I poče da raste. Najesen gotovo da dohvati Nebo. Djeca kao djeca ispeše se na krušku da naberu voćaka. A baš su se gore žutjele kao da su zlatne. I doniješe djeca kruške svojim očevima, majkama i sestrama. Kad imaš šta vidjeti. To nisu kruške već zvijezde. Gore kao žar a ne mogu da sagore dlanove. I mudri Vodušani rekoše: „Vraćajte, djeco, zvijezde na Selmanovu krušku. Nismo mi još stasali da jedemo zvijezde već nam je određeno da pijemo vodušku vodu“.

6. IZBORNI DIKTAT

Nastavnik/ca diktira dok učenici zapisuju samo zadate riječi.

Na primjer:

Treći reče da je najbolja ljudska osobina težnja za ljepotom, da je ljepota nešto ama-ha, i da će svi ljudi, kad-tad, pred ljepotom, što od svoje volje, što onako - nikom poniknuti.

Te ti taj stane ljepotu u visine uzdizati. Uzdizao, uzdizao, pa stao.

Četvrti reče da je najbolja i najpoželjnija ljudska osobina prijateljstvo, a peti reče da nije prijateljstvo nego drugarstvo.

Šesti, opet, reče da je najbolja i najpoželjnija ljudska osobina junaštvo, pa stane kititi priče o junacima i junačkim djelima da ga je milina bilo slušati.

Sedmi reče da je najbolja ljudska osobina darežljivost.

Osmi da je to poštenje.

Deveti da je to ljubav. Da je ljubav nenadmašna ljudska vrlina koju pjesnici svih naroda hvale od davnina da će je hvaliti dok je svijeta i vijeka. Jer ljubav prožima sve, i bilje, i životinje, i sav ljudski rod.

Deseti reče da je za njega domoljublje najbolja čovjekova osobina. I njega je bilo milina slušati.

PISANA KOMUNIKACIJA

1. PISANJE POZIVNICE

Ako želiš nekoga da pozoveš na koncert, proslavu rođendana, zabavu, promociju knjige, predavanje, vjenčanje i sl., onda napiši pozivnicu.

Kako se piše pozivnica?

Poštovani nastavniče,

Pozivamo Vas na naše
polumatursko veče
u srijedu, 6. juna 2015.
u restoranu Fontana,
u 21 čas

Vaš razred IX-1

Pozivnica

Dragi Mehmede,

Pozivam te dana 25.
aprila 2015. g. u 20 sati
da dođeš u kafiću Boka-
ta na zabavu povodom
proslave mog rođen-
dana.

Radujem se tvom
dolasku!

Almira

Pozivnica

Prilikom pisanja pozivnice obrati pažnju:

- Pozivnica mora da sadrži ime onoga ko se poziva i ime onoga ko poziva na određeni događaj;
- U pozivnici mora biti naveden događaj na koji se neko poziva, vrijeme i mjesto događaja.

Pozovi razrednog nastavnika/cu na svoju promociju knjige

2. ELEKTRONSKA KOMUNIKACIJA

Komunikacija preko Interneta može biti bez direktne komunikacije E-MAIL, znači korisnici mogu slati poruke jedno drugom i čitati je u bilo koje vrijeme i ne moraju biti on-line.

Komunikacija može biti direktna preko više alata i servisa Interneta, od kojih su najčešće korišćeni *čet (chat)* i *video konferencija*, kao i razgovor telefonom preko Interneta.

Skoro svi web-mail servisi (Google, Yahoo) nude u svom sastavu i mogućnosti za ćaskanje preko programa kao što je Facebook, Skype, MSN Messenger, Twitter i dr.

Različite poruke (pozivnice, čestitke, privatna i službena pisma, zahvalnice, obavještenja i sl.) mogu se slati i elektronski. Za elektronsku komunikaciju važe ista pravila pisanja kao i na papiru.

U elektronskoj komunikaciji se obično osobe

facebook

LinkedIn®

myspace.

u razgovoru ne vide, već najčešće razmjenjuju pisane poruke. Morate znati da svaka komunikacija pa i elektronska ima svoja pravila. I kao što postoje pisana i nepisana pravila lijepog ponašanja u društvu kada ste *f2f (face to face-licem u lice)* sa drugim osobama, tako morate znati i poštovati slična pravila lijepog ponašanja na mreži. Morate uvijek imati na umu da je sa druge strane linije isto živa osoba koja ima osjećanja i nikada nemojte reći ili uraditi nešto što ne biste želeli da drugi urade vama.

Pravila lijepog ponašanja na mreži, pri časkanju zovu se *čet-etikecija* (Chatiquette).

Evo nekoliko pravila:

- Uvijek se predstavite. Budite učtivi i ljubazni.
- Uvažavajte tuđa mišljenja.
- Poštujte tuđu privatnost.
- Nikada ne pišite samo velika slova, NE PIŠI VELIKIM SLOVIMA, MISLIM DA MI VIČEŠ, to znači da vičete na svog sagovornika, a vikanje je uvredljivo i ponižavajuće.
- Ukoliko odgovarate na pitanje, uvijek rečenicu započnite imenom osobe kojoj odgovarate, posebno kada u komunikaciji učestvuje više osoba odjednom (grupno časkanje).
- Ukoliko napuštate čet na kratko, saopštite to drugima ili postavite znak „odsutan - away“.
- Ne koristite dvosmislene riječi i izjave. Nemojte biti sarkastični. Zapamtite da drugi ne mogu da vide izraz vašeg lica dok pišete poruku. Vaše poruke mogu biti pogrešno shvaćene.
- Uvek budite pozitivni i doprinesite pozitivnom tonu razgovora.
- Da biste vašoj komunikaciji dodali emocije i jasnije izrazili šta osjećate dodajte odgovarajuće emotikone odnosno smajlije.
- Lijepo se odjavite na kraju razgovora.
- Ova pravila su dio lijepog ponašanja na Internetu koje se zove *Net-etikecija* (Netiquette - skraćeno od Internet etiquette).

ZAPAMTI!

- Pokažite poštovanje i razumijevanje prema drugima
- Ne koristite Internet za širenje rasnih i vjerskih predrasuda
- Nemojte koristiti računar da biste naneli drugima štetu
- Nemojte ometati druge u korišćenju mreže ili računara
- Poštujte tuđu privatnost kao i svoju
- Nemojte krasti podatke ili prisvajati tuđe ideje
- Nemojte koristiti tuđe resurse bez odobrenja
- Razmislite o društvenim posljedicama teksta kojeg puštate u javnost

U ovoj elektronskoj čestitki ima nekoliko pravopisnih grešaka. Pronađite ih i napišite pravilno ovu poruku.

Outlook.com Send Insert Save draft Options Cancel

Add a subject

To: [Redacted] Cc: [Redacted]

Draga Majda
SREČAN TI RODŽENDAN I MNOGO SREČE TI ŽELIM.

Tvoja Sanela

---

3. TELEFONSKI RAZGOVOR

Učitelj je primio telefonski poziv:

- *Gospodine učitelju, Senad danas neće doći u školu jer ima temperaturu.*
- *A s kim razgovaram? - pita učitelj.*
- *S mojim tatom. - zbunjeno će Senad.*

Telefoniranje je neophodna savremena potreba ljudi za komunikacijom. Pretpostavljam da i ti svakodnevno komuniciraš telefonom. Kao i svaka javna komunikacija i telefoniranje ima svoja pravila odnosno bonton koji moramo naučiti i poštovati. Evo nekoliko osnovnih pravila:

- Kada nekog pozivate telefonom, obavezno se predstavite.
- Ako se desi da dobijete pogrešan broj, izvinite se sagovorniku, a ako ste vi taj sagovornik mirno prihvatite izvinjenje onog ko je zvao.
- Po pravilu ne treba telefonirati nikome poslije deset uveče i prije devet ujutro, kao i između dva i pet popodne.
- Izuzetak su samo hitni i važni slučajevi, ako nam je onaj koga tražimo dao odobrenje da ga možemo pozvati u bilo koje doba.
- Jedino službeni pozivi mogu se obavljati i prije devet ujutro.
- Dobrim prijateljima i bliskim članovima porodice možemo telefonirati i kasno uveče ili ranije ujutro, ukoliko dobro poznajemo njihove navike i znamo da ih nećemo uznemiriti.
- Telefonski razgovori u principu trebaju biti kratki. Ako neko od vas predugo razgovara telefonom, roditelji vas trebaju upozoriti na to ali tek kada se razgovor završi. Nemojte upadati svojim komentarima u razgovor koji vodi neko drugi.

- Ako primete poruku, obavezno zapišite ko je zvao i zbog čega. Poruka koja sadrži samo broj telefona najvjerovatnije neće biti ni od kakve pomoći nekoliko sati kasnije – sasvim je moguće da ni vi, a ni onaj kome je poruka namijenjena, nećete moći da prepoznate broj niti da se sjetite o čemu se radilo.

Bonton - kada se ne koristi mobilni telefon

- Na koncertu, u pozorištu, u bioskopu, u džamiji, u crkvi.
- U školi, ovo važi i za nastavnike i za đake!
- U društvu ako već morate da razgovarate, odvojite se od društva.

Vježbe:

izaberi par i dramatizujte telefonski razgovor u kojem se obraćaš nekome u nekoliko situacija:

- kada ste uvrijedili nekoga
- kada se obraćate javnoj instituciji
- nastavnicima, ali ne kao naš Senad?!

4. PISANJE IZVJEŠTAJA

Pisanje izvještaja je ustvari vijest sa više detalja ili proširena vijest o nekom događaju. Za pisanje izvještaja treba poštovati pravila i određeni redoslijed. U tom postupku treba pratiti sljedeće korake. Izvještaj možete pisati za školske priredbe, ekskurzije, ekološke akcije, dešavanja, o nekoj šteti)

Kada?

Gdje?

Šta?

Ko?

Kako?

Izvještaj o čemu?

Kome se upućuje izvještaj?

Kada je organizovan izlet?

Gdje se išlo na izlet?

Ko je sve išao
(broj učenika, vođa grupe)?

Šta se događalo?

Kako se završio izlet?

Izvještaj o jednodnevnom izletu

Datum podnošenja izvještaja

Podnositelj izvještaja

4. INTERVJU

Kada biste radili posao novinara, koju biste poznatu ličnost htjeli intervjuisati?

Koja biste pitanja postavili?

Informacija je neophodna potreba svakog čovjeka. To je i Međunarodnim dokumentima omogućeno sa *Deklaracijom o dječijim pravima Ujedinjenih nacija* u kojoj među drugim pravima je Pravo da budem informisan/na i da čitam knjige i dječije novine.

Jedan od načina kojim se dobija informacija u novinarstvu je intervju. Intervju je novinarski oblik izražavanja u štampi i elektronskim medijima. To je razgovor novinara i poznate ličnosti iz umjetnosti, nauke, sporta, politike itd.

Osnovni elementi dobrog intervjuja su:

1. Izbor teme (profil ličnosti ili aktuelni događaj)
2. Izbor ličnosti (obični građani i javne ličnosti)
3. Priprema (prikupi mnogo podataka iako se koristi samo dio tog materijala)
4. Izbor pitanja (jasna, precizna, konkretna i sažeta)
5. Kompozicija (uvod, raspored pitanja)

Poslije ove pripreme i realizacije intervju se zapisuje u svesku ili se snima na diktafon, šaljena e-mail intervjuisanoj ličnosti kako bi se ostvarilo pravo na autorizaciju teksta (provjera teksta) kako bi se izbjegle novinarske greške u vezi odgovora i tumačenja istih.

Evo jednog primjera za zamišljeni intervju sa zvjezdom muzičkog šoua *Faktor*

Intervju sa našom popijezdom

Novinarka: Dobar dan i dobro nam došli.

Emina: Dobar dan. Hvala na pozivu.

Novinarka: Emina, učešće na *Faktor* je Vaš povratak poslije tri godine. Kakve utiske nosite sa prošlogodišnjeg Faktora?

Emina: Ja učestvujem na muzičkim šouima takmičarskog karaktera od 2012. godine i moram priznati da je ovo najbolji do sada.

Novinarka: Muzička šoua u mjesto gdje može da se čuje dobra pjesma. Kakve su reakcije publike?

Emina: Još uvijek je rano o tome govoriti. Reakciju tek očekujem kada pjesma počne da se vrti na radiju.

Novinarka: Da li je ta pjesma najava rada na novom albumu?

Emina: Pa, ova pjesma je višenajava mog povratka na muzičkoj sceni. Kad je o albumu riječ on je počeo davno da se radi, međutim, još nisam sklopila ugovor, ali učiniću to uskoro.

Novinarka: Od februara na televiziji „Kanal 6“ kreće Vaša nova emisija. Možete li nam otkriti koncepciju emisije?

Emina: Detalje Vam ne mogu još uvijek otkriti, ali nadam se da će emisija imati dobar prijem kod gledalaca. Inače humanitarnog je karaktera, pokušaću da pokažem koliko možemo biti humani uz minimalna ulaganja.

Novinarka: Sad malo pitanja nevezanih za posao. Gdje planirate da idete na zimovanje?

Emina: Prošle godine nismo nigdje išli radi bebe, pa smo se uželjeli odmora, pošto je sad dovoljno odrastao, ići ćemo na Špovu Šapku.

Novinarka: Kakvi su Vaši snovi?

Emina: Ako mislite na snove kao želje, skromni su mi: da putujem štoviše, da imam najmanje troje djece i da živim miran i skladan život.

Novinarka: I još mi, za kraj, recite vodite li računa o ishrani?

Emina: Pretjerano ne, umjereno da. Zavisi od toga koliko obaveza imam.

INTERVJU

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal blue lines. A single vertical red line runs down the left side, creating a margin. The paper is otherwise empty of any text or markings.

DRAMA

Motivacija

*„Dijete uvijek može odraslog naučiti trima stvarima:
da bude veseo bez razloga,
da bude uvijek nečim zabavljen
i da se zna svom snagom zauzeti za ono što želi.“*

Paulo Kueljo

Mnogo puta u životu moramo prikrivati osjećanja u određenim okolnostima. Kako ste se vi snašli u situaciji da odglumite osjećaje koje krijete u sebi?

NE OGLEDALO, LICE UMIJ KAKVU ŽELITE SUZU?

Maša: Vidi
kako sjedim na glavi,
a pogledaj
kako zvijezdu pravim,
a mogu na jednoj nozi
da hodam,
a drugu stavim u džep
ko roda. Što ti je? Što si takav?
Što glumiš šmrkavu osu?

Vanja: Pusti me,
Nije mi ništa.

Maša: Ma znam te ja po nosu,
tebi nešto nije
kako bi ti htio
čim ti se nos tako objesio.

Vanja: Prestani me,
molim te,
mučiti sad i ti.

Maša: Pa onda bar plači malo
lakše će ti biti.
Dobro,
kad plakati nećeš,
to baš moderno nije,
nacrtat ću ti na licu

suzu što se smije.
Kakvu želite suzu?
Crvenu?
Ružičastu?
Želite možda plavu
il ovu ljubičastu?

Ako ste vi tužni,
imamo drečave boje.
Ako ste nešto manje,
svijetle vam boje stoje.
Čekajte trenutak samo,
da šikicnem kroz trepavice,
da vidim koja vam suza
najbolje ide uz lice.
Da sam na vašem mjestu,
ja bih uz vašu tugu
odabrala ovu žutu,
baš žutu -
ni jednu drugu.
Ne bih se,
Vjerujte mi,
ni časka dvoumila
kad je u pitanju žuta
ili ova lila.
Znate,
Uz suzu žutu,
sa malo sunčanog sjaja,

i oči će vam doći
još više do izražaja.
Bit će vam i ten u tonu.
Osim toga,
sjajno se maže,
pa čak i s košuljom vašom,
Vidite,
Divno se slaže.
Želite cmizdravu kapljicu?
Morate podići glavu
i obrišite,
molim vas,
tu vašu suzu pravu.

Vanja: Nije mi to suza.

Maša: Nije,
nego šta je?

Vanja: Ne znam,
možda malo,
oči mi se znoje.

Enes Kišević

Razgovor o tekstu

Ne ogledalo, lice umij je dramsko djelo napisano u stihovima. To je jedna poetska igra u obliku razgovora dviju ličnosti na sceni.

- Koji su likovi u djelu?
- Kakvu borbu vodi Vanja sa sobom? Kako to otkrivате? Zašto krije suze?
- Maša pokušava da je oraspoloži. Osjećate li u tome iskrenost? Da li Maša želi od Vanje da prizna osjećanja koje krije? Stilsku figuru kojom se pjesnik služi da prikaže Mašu, zove se ironija.
- Da li ste nekada i vi krili suze da vam ih drugi ne vide? Jeste li uspjeli u tome? Mislite li da je plakanje za slabe ljude?

Naučite tekst za dramsku igru. Izaberite materijale u bojama koji se spominju u tekstu. Nacrtajte i našminkajte lica prema osjećajima koje likovi pokazuju. Glumite, to je dobar način da se **IZRAZITE I ISKAŽETE!**

O autoru

Enes Kišević je bosanski pjesnik i dramski umjetnik. Rođen je 1. maja 1947. g. u Bosanskoj Krupi. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Ključu. Glumačku karijeru započeo je u Narodnom pozorištu Bosanske krajine u Banjoj Luci, odakle odlazi u Zagreb, gdje je 1971. g. diplomirao na Akademiji dramskih umjetnosti. U svojoj glumačkoj karijeri igrao je u predstavama najpoznatijih režisera, najviše na Dubrovačkim ljetnjim igrama i u zagrebačkom teatru. Igrao je u više kazališnih, filmskih i televizijskih drama. Pjesme su mu prevedene na engleski, arapski, njemački, slovenski, italijanski, turski, mađarski. Živi i radi u Zagrebu. Profesionalni je glumac i književnik.

Motivacija

*Kako počinje balada Hasanaginica?
„Šta se bijeli u gori zelenoj,
Al' su snjezi, al' su labudovi?“
Da li vas početak ove priče podsjeća na tu baladu?
Bijela boja je izraz čistoće i nepogrešivosti.*

A nije ni snijeg, ni ruho ni labud, nego na Neretvi most od kamena! Kamen na kamen položen i složen, da se njim, po suhu, pređe preko vode.

Njegovo je ime Stari most. Po njemu je grad i dobio ime - Mostar.

To je ono što bi čovjek čovjeku rekao uzgred. A ostalo mu je prepustio da se sam pita i odgovara. Pred velikim djelima svi smo mi kao djeca. I pitanja naša tu su kao dječija pitanja: šta je ovo? Otkud je ovo? Otkad je ovo? Jezika da nam na to odgovori gotovo da nema. Zapisu koji bi nam o tome govorili, opet gotovo da nema. Povijesti nema. Na jezik će nam doći samo jedna riječ - most! I kod te riječi stacemo svi: i djeca, i zreli; tu će podjednako stati i pametni i glupi. Pjesnici, slikari i zanesenjaci zaniće se i ići će dalje; tražice dušu ovog kamena. Tražice u njemu ljudski san. Šta je sanjao onaj čovjek kad se odlučio na ovaj skok? Na ovakav skok preko vode! Da kamen uz kamen složi i naniže i uhvati dvije obale. Mora da je pomišljao na mlad Mjesec - onda kada Mjesec liči na srp. Tako nešto imati u ruci i prebaciti ga preko vode! Ali tako da ostane trajno. Vrijeme ga se ne dotiče. Da je podjednako i star i mlad, kao što je i star i mlad Mjesec gore nad njim. A on je upravo najljepši onda kad se nad njim naveze Mjesec. Tada više kao i da nije most u noći i nad vodom, nego priča „iz hiljadu i jedne noći“. Kao da je Šeherezada ispričala još jednu priču:

„Veliki care, da ti ispričam: U jednoj zemlji na sjeveru ima više bijela kamena, nego što na moru ima bijele pjene. A bregovi, brda i planine u toj su zemlji kao što su valovi na velikom moru, onda kad se more s vjetrovima zavadi. Tamo kad bi došao, veliki care, učinilo bi ti se da je sva ta zemlja načinjena od samih oklopa - nekad davno izginulih oklopnika... Kad zagrme gromovi u oblacima, dolje na zemlji zazveči kamen - kao što u boju zazveči čelik kad se sudari mač sa mačem. Još ti ovo mogu reći, veliki care, o toj zemlji... Jedna plaha rijeka presijeca je. Razmakla je brda i planine i potekla sa sjevera na jug. Od hiljade rijeka na svijetu nijedna nije - ni da joj papuče pred nogama okrene, prije nego što će u

more ići, eto, takva je ta rijeka. Kao da je gazela potrčala kroz tu zemlju i kao da još trči - eto, takva je ta rijeka. I za dugo - za dugo nisu je mogli uhvatiti da je mostom premoste. Uхватила ju je najzad ptica! Svoje krilo prebacila je s jedne strane na drugu i to je danas most na toj vodi. Kad bi otišao do te vode i do te ćuprije, veliki care, ti bi rekao da u haremu tvome, da među tvojim hanumama, ljepote takve nije - kao što je bila ona ptica koja je onde ostavila svoje krilo, da od njega most postane.

Došlo mi je u uši, ali mi nemoj vjerovati, da svi koji tamo dolaze da vide taj most izreknu u sebi ili glasno da je to krilo od labuda.

A sada ću ti, veliki care, ispričati šta je istina u svemu tome, a šta u tome nije istina. Onaj most ondje, na onoj vodi, nije iz krila nikakve ptice, nego je iz snova njegovog majstora - sanjalice. Došlo mi je u uši, veliki care, a ti mi nemoj vjerovati: da svi koji stanu pred onaj most i sami stanu da sanjaju i zadugo poslije ne trijezne se - od toga čuda. Za ime majstora ne pitaju se - jer o njemu se, veliki care, zna vrlo malo ili ništa. Ostala je o njemu samo jedna priča: kako ni sam nije vjerovao da je načinio ono što je htio. Nikako mu nije išlo u pamet da će se tanki kameni luk održati kad mu skinu skele. Bacio je iz ruku čekić i četiri sahata hoda pobjegao od mosta i vode da ne vidi kako se ruši čemer na mostu kad mu skele skinu. Zario je glavu duboko u zemlju i još u uši udjenuo prste - da ne čuje onu strašnu riječ: srušio se!

Stvari na ovom svijetu, veliki care, nisu pravično uređene. Za veliko je čudo, veliki care, zašto je to tako - da ljudi umiru, a stvari žive! Onaj veliki majstor što je u onoj zemlji na onoj rijeci načinio vječan most, umro je. Svoj kratki put na ovoj zemlji završio je, a njegovo djelo još putuje i kraja svega kao da nema. Stoji i stajaće u onoj zemlji i na onoj vodi za divljenje i za čuđenje. Jedan čovjek od knjige i kalema, koji je došao u onu zemlju da vidi vodu i na njoj ćupriju, zapisao je u svoje listove: Vidjeh gdje se duga nebeska spustila na kamen i na vodu! Nešto tako ne vidjeh prije, iako sam bio u trideset zemalja, a neću vidjeti ni poslije.

Moj care...

Vremena joj nisu mogla nauditi, onoj ćupriji na onoj vodi, a isto tako ni vjetrovi ni kiše, ni silne noge ljudske i hajvanske, koje su prelazile otud ovamo i odovud onamo, po bezbroj puta za jedan dan. A hiljade i hiljade puta za jedan mjesec. A koliko puta za jednu godinu!

A koliko puta za četiri stotine i više godina, koliko ondje stoji ona ćuprija - a mlada i danas kao i onoga prvoga dana kad su sa nje skinuli skele!...

Veliki care!... „Ono što je lijepo uvijek je mlado!“

Slično ovome ili baš ovako ispričala bi o ovom mostu Šeharzada. I priča do kraja nikad ne bi došla, jer most u Mostaru jedna je priča beskrajna - kao što je beskrajno i ono stalno proticanje vode ispod njega.

Nekada je na ovom mjestu, gdje je most danas, bila skela. Kasnije je - kažu, došao most koji je visio na lancima. I kao na svim vodama na svijetu, ljudi su se i ovdje prebacivali s jedne obale na drugu plaćajući skeledžiji njegovo, mostaru mostarinu, a caru - carinu, zato što su prešli njegovu vodu. Karavane su se tu rastovarale. Ljudi i konji se odmarali. Priče se pričale u hanovima: o novostima u zemljama turskim i latinskim. I zbog karavana i putnika tu su se vremenom nastanile kiridžije i abadžije, čebedžije, samardžije i hesabdžije, a prije svega

potkivači, nosači i kovači. Mora da se mnogo kovalo, psovalo, preko vode mahalo i dozivalo; molilo, prijetilo i bilo, a i često u vodi davilo.

A vode su dolazile i prolazile... I sa njima vremena i karavane... I sve je bilo kao od iskona - voda, skela, most na lancu koji se ljuljao, strepnja i čežnja da se stane na onu obalu... Iz te stalne čežnje za drugom obalom i rađaju se velika djela!... A ovdje se to veliko djelo rodilo u vrijeme učenika velikoga majstora Sinana Mimara. Jedan od njih kojemu je bilo ime Hajretin izidao je ovdje ćupriju. Ne vidjevši ništa tako na svim putovima kroz zemlje turske i latinske, putnik i namjernik „učio“ je molitvu za ovu ćupriju: da je nikad ni čovjek ni grom ne obori i da lahka bude zemlja onome koji je načinio.

Na njoj se nikad nije klelo krivo. A ni odavalo zlim mislima. Ni pjevalo mnogo, a ni plakalo. Jer čovjek je tu, na tom luku, bio ni na nebu ni na zemlji. Na tanjoj dasci, na burnijoj vodi, na većoj visini, na praznijoj praznini kao da se čovjek nikad nije nalazio.

S usta na usta, ime ove ćuprije pošlo je po svijetu; pričalo se o mostu u Mostaru kao o još jednom, o osmom čudu svijeta. Vjernici su govorili da se ovo čudo samom Božijom voljom održalo na vodi - kao „kudret-ćemer“, što bi značilo moćan svod, svod iz mašte, svod nestvaran. A sve je to dolazilo otuda što je njegov graditelj bio pjesnik, zlatnim perom ispisao je ovdje na Neretvi pjesmu u kamenu; od kamena je načinio metaforu, mlad Mjesec na nebu poslužio mu je kao urnek. Na pjesmu je stavio godinu 1566. i svoje ime - Hajretin. A upravo to se jedva čita. I kao da nije ni napisano da se čita. Neka gore prolaze ljudi, neka dolje protiču vode, i to je dovoljno.

Tako je bilo - i kad su već mogli da prolaze preko vode tamo i ovamo, ljudi su se uz nju i nastanili, nagomilali su uz nju dućančice, aščinice, konačišta i magaze. I svak je tu htio da nešto pazari - da nekome nešto izbije iz ruku ili nešto utisne u ruke, a poslije neka gazi ćupriju kud mu drago.

Ponekad se s mosta i glavom plaćalo. Stvoren da kuša ljudske hrabrosti, on je mamio mladiće da prošetaju njegovom ogradom. Tim je ostrim rubom prošlo mnogo tabana. Prolazili su kao po konopcu, zategnutom s jedne na drugu obalu. Napetih pogleda i uzbuđen od ludila, svijet ih je gledao.

Jednog dana - priča se u priči - svijet je gledao nekog mladića.

Bio je jedinac u majke.

U ruci je nosio ručak svome majstoru i sa činijama šetao ogradom. Priča kaže da je svoje činije bio digao do prema glavi i da se s najviše tačke ćuprije, zajedno sa svojim činijama, stropoštao dolje u vodu. Priča dalje kaže da je majka njegova prodala iz kuće sve što je imala i na ogradi načinila šipke od željeza - da nijedan jedinac u majke više tuda ne prošeta i ne padne. Niko ne zna kad je to bilo, a ni to je li bilo kako se priča. Ali ona koplja od željeza i sad su ondje.

I ondje - u Mostaru, i sad je most.

Gore nad njim nadnese se Mjesec pa se gledaju.

Ćamil Sijarić

Nepoznate riječi

mimar - arhitekt

ahamijado književnost - književnost pisana narodnim jezikom sa arebicom

Razgovor o tekstu

- Stari most u Mostaru je skamenjena metafora zlatnim perom ispisane pjesme *Mlad Mjesec na nebu nad Neretvom*, je graditelju Hajretinu poslužio kao urnek.
- Most je sagrađen 1566. godine. Gvozdene šipke na ogradi naručila je majka onoga jedinca koji je pao sa mosta. Niko ne zna kad je to bilo.
- Ćamil Sijarić nam priča o starom mostu po uzoru na stare istočnjačke priče iz 1001 noći.
- Zašto je pisac izabrao taj način pričanja?
- Vjerujete li da je ptica na tom mjestu ostavila krilo?
- Legenda kaže da je krilo od labuda.
- Kako se ovaj čudesni most zove?
- Koji je grad po njemu dobio ime?
- Sjeti se imena rijeke koja ispod njega teče?
- Zašto je stari most sagrađen?
- Liči li vam ova priča na bajku?
- Zašto?

ZANIMLJIVOSTI

Punih devet godina je najbolji učenik Mimara Sinana, daroviti umjetnik mimar Hajretin, gradio stari most u Mostaru. Gradnja je završena 1566. godine. Sagrađen je u obliku luka duge. Stari most je bio opsesija mnogih bošnjačkih pjesnika koji su ga opisivali na orijentalnim jezicima. Pred najčudesnijim oblikom što je stvorila ljudska ruka, diveći se kamenoj ljepoti, ostajali su bez daha pjesnici: Šani Medžazija, Bajezidagić, Husami i najčuveniji putopisac (XVII vijeka) Evlija Čelebija.

Ovako, sjajni alhamijado pjesnik Medžazija (XVI v.) počinje pjesmu o *Starom mostu*:

„Zašto se stas mostarskog mosta pogrbio?

Možda se i on zaljubio u dragu kamenog srca.“

O graditelju

Mimar Sinan (na turskom također zvani Koca ili Aga; rođen 15. aprila 1489. g. i preminuo 17. jula 1588. g.) je bio glavni osmanlijski arhitekta (na turskom mimar) u službi četiri sultana: Selima I, Sulejmana Veličanstvenog, Selima II i Murata III. Njegovo remek djelo je Selimije džamija u Edirnu, mada je najpoznatiji po Sulejmanovoj džamiji u Istanbulu.

Kreativni rad

Istražuj! Kameni most u Skoplju je stari građevinski objekat. Otkrij sa interneta i iz enciklopedije vrijeme, ko i kada ga je gradio.

III DIO

KNJIŽEVNOST I KULTURA

„Nije pjesma svilena mahrama, da je sviješ i u
njedra metneš, neg' je pjesma jedna hodalica;
Ona ide od usta do usta, doć' će pusta u
medna usta!“

O književnosti

Književnost je umjetnost lijepe riječi. Po nastanku dijelimo je na narodnu (usmenu) i umjetničku (pisanu) književnost.

Narodna književnost obuhvata sve književne tvorevine koje su nastale u narodu i usmeno se prenosile iz vijeka u vijek. Dijeli se na poeziju i prozu. Poezija sadrži lirske pjesme (sevdalinke, svatovske, šaljive, tužbalice), epske i lirsko-epske. U prozi spadaju bajke, pripovijetke, priče, legende, predaje o građevinama, predaje o značajnim historijskim događajima i historijskim ličnostima.

Pisana književnost dijeli se na prozu, poeziju i dramu. Poezija se piše u stihovima za razliku od proze. Drama se piše da bi se gledala u pozorištu i dijelimo je na komediju i tragediju. Na sljedećim stranicama upoznajte se i uživajte u biserima bošnjačke i književnosti ostalih naroda u tvom okruženju.

Književnost

Narodna književnost nastala je i živi u jednom narodu, prenosi se usmenim putem, a u njezinu oblikovanju i prenošenju učestvovalo je više narodnih pojedinaca u dužem periodu. Autora usmene književnosti ne poznajemo, ali su nam poznati neki njezini pjevači i sakupljači narodnih umotvorina. Na taj je način djelo usmene književnosti trpjelo promjene, ali su suština i poruka ostajale iste. Zovemo je i usmena književnost. U okviru usmene ili narodne književnosti razlikujemo priče, pripovjetke, predaje, epske pjesme, lirske pjesme, pitalice, zagonetke, poslovice itd.

LIRSKA PJESMA

LJUBAVNI RASTANAK

Dva cvijeta u bostanu rasla:
Plavi zumbul i zelena kada
Plavi zumbul ode na Doljane,
Osta kada u bostanu sama.
Poručuje bostan sa Doljana:
„Dušo moja, u bostanu kado
Kako ti je u bostanu samoj?“
Odgovara iz bostana kada:
„Što je nebo - da list 'artije,
Što je gora-da su kalemovi,
Što je more-da je crn murećep,
Pak da pišem tri godine dana,
Ne bi moji' ispisala jada!“

Arhaizmi

su zastarjele riječi koje se više ne upotrebljavaju. Na primjer:
kujundžija - zlatar;
terzija - krojač

Nepoznate riječi

kada - zelenkada, zeljasta ukrasna biljka žutozelenih listova
bostan - vrt, bašča
kalem - pisaljka od trske kojom se nekada pisalo
murećep - mastilo

SEVDALINKA

Sevdalinke su lirske narodne pjesme koje su poznate po svojoj sadržini. Najčešće su ih pjevale žene i djevojke, a gotovo svaka narodna lirska pjesma ima svoju melodiju kojom se pjeva. Posebno su SEVDALINKE nježne i dirljive pjesme, ponekad pune tuge i čežnje, a ponekad vedrine i razdraganog doživljaja i ljubavi.

Nastala je u gradskim sredinama. Ime je dobila od turske riječi *sevdah* i označava ljubav. Stvarane su i pjevane na djevojačkim i momačkim sjedenkama, u avlijama, baščama, teferičima. U XIV i XV vijeku nije se mogla zamisliti sevdalinka bez saza. To je muzički žičani instrument koji prati muzički sevdalinku.

Razgovor o djelu

- Pročitaj pjesmu i obrati pažnju na motiv bilja. Na koga narodni pjevač misli kad kazuje o plavom zumbulu i zelenoj kadi?
- Koji je glavni motiv pjesme? Koji osjećaji preovlađuju u pjesmi?
- Koliko ima pjesničkih slika u pjesmi? Daj naslov svakoj i tako ćeš dobiti kompoziciju.
- Kojom stilskom figurom se služi pjevač kad kaže *Plavi zumbul ode u Doljane*?
- Temeljni motiv u ovoj pjesmi jeste motiv čežnje za voljenim bićem koje je daleko. Ovaj motiv je čest u lirskim narodnim pjesmama.
- Već smo naučili da je alegorija kazivanje u slici sačinjenoj u nizu metafora. To je slikanje jedne stvari (predmeta, situacije ili prizora) koja označava drugu stvar. Ko se skriva u ovoj slici o dva zaljubljena cvijeta? Prepoznavaj alegoriju u pjesmi *Ljubavni rastanak*. Ko su zapravo, *plavi zumbuli i zelena kada*?
- Po kojem se svojstvu u pjesmi uspoređuju dva cvijeta i momak i djevojka?
- Kako je u pjesmi iskazano ljubavno osjećanje u prenesenom značenju, otvoreno ili skriveno?
- Pjesma je nastala u davna vremena kada nije bilo uobičajeno otvoreno iskazivanje ljubavnih emocija. *Kada* i *zumbul* su metafore za djevojku i momka oko kojih su razvijene pjesničke slike sa prenesenim značenjem.

Stoga je cijela pjesma ispjevana u alegoriji. Kako kada u pismu opisuje snagu svojih osjećanja, veličinu svoje ljubavi i dubinu bola? Je li to uobičajeni osjećaj ljubavi/bola?

- Kako zovemo ovu stilsku figuru?
- Bogatstvo pjesničkog jezika/slike ne postiže se samo metaforom i alegorijom. Pronađi u pjesmi epitete i personifikacije.

ZUMBUL I KARANFIL

Pobratime se Zumbul i Karanfil u proljeće. Pri ljubavi i dugu razgovoru počnu jedan drugoga pitati:

- Jesi li se oženio?

Odgovoriće Karanfil Zumbulu: - Ja nijesam još, ama mislim, ako Bog da, do iduće jeseni.

- A gdje si isprosio djevojku?

- Nije daleko, no dan hoda. Čuo sam, kazivali su mi da raste jedna đuzel pitoma Ružica od mene viša i rumenija, taman će za mene usati.

- Sretno ti bilo! - reče Zumbul. - Ali se bojim, pobratime, da se ne pokaješ jer Ružicu ne vidje, čud joj ne znaš. Lijepa je, ali je iz tuđega perivoja, a svaka ruža punana je drača; uberi je, bode te; pomiriši je, ubode te; ne miriši je, ljuti se; batali je, uvehnu ti. Ele presađenica nikad kao usađenica.

- Ja - dalje veli Zumbul - odabrao sam Kadifu sa kojom se svake godine gledam, zajedno usađeni, a zajedno podrasli. Poznao ja njezinu čud, a ona moju, te ašikujemo pa se i ja mislim, ako Bog da, o jeseni ženiti.

Promisli Karanfil pa reče:

- Istina ti je, pobratime, sve što govoriš, ali, bolan, gdje je ljepota i miris rumene Ružice, gdje li smrdljive Kadifce?

- Ehe, moj pobratime, ja se vladam po pameti starijih ljudi, a ti po novoj pameti.

- Kako to?

- Ljepota djevojke za malo traje, a dobrota za uvijek.

Narodna priča

Da ponovimo:

Stilske figure su riječi i izrazi kojima pripovjedači i pjesnici obogaćuju književno delo, dajući nova, šira i prenesena značenja.

EPITET

Stilska figura za naglašavanje osobina likova, pojava, predmeta. Obično su opisni pridjevi.

PERSONIFIKACIJA

Stilska figura kojom se predmetima i pojavama daju ljudske sposobnosti.

METAFORA

Stilska figura kojom se iskazuje preneseno značenje po sličnosti.

ALEGORIJA

Stilska figura u kojoj pjesnik u zavijenoj, skrivenoj formi iskazuje svoje misli i osećanja.

Kreativni rad

1. Uz koje instrumente se izvodi sevdalinka?
2. Napiši naslove nekoliko sevdalinki koje znaš.
3. Napravite u razredu karaoke šou sa pjevanjem sevdalinki i izaberite najboljeg.
4. Pronađite stilske figure u datim tekstovima.

Rekli su o ljepoti sevdalinke:

„Osobito su krasne sevdalinke gdje draga tuguje za dragim ili dragan za svojom dragom.“

Antun Hangi

„Koliko ima duševne mekoće i ljepote u toj sevdalinci! Ne gledajte samo na spoljašnost. Ima tu prikrivene nježnosti i obzira, ima tu još i rumenog stida na obrazima. Ima tu još poštovanja i prefinjene skromnosti, ima tu još i ponosa koji plane kao vatra. Ima tu još i širokog srca za dobro i oduševljenja za ljepotu prirode.“

Hamza Humo

Poslušajte nove verzije sevdalinki u izvedbi Almire Medunjanin, dopast će vam se!

ZA ZNAȚIŽELJNE

Sevdalinka je izvorno bosanska starogradska pjesma. Ljepota ove vrste lirske pjesme je toliko bila prihvaćena od drugih naroda na Balkanu da su mnoge starogradske pjesme sličile njoj.

Poznati sakupljač sevdalinki koji je živio i stvarao u Sjevernoj Makedoniji, bio je Ferhan Kočan, prosvjetni radnik i književnik koji je svoju intelektualnu snagu posvetio istraživanju bošnjačke kulture i historije. Za usporedbu evo jedne lijepe ma-kedonske pjesme čija sadržina je poznata odavno još u sevdalinki *Salko se vija previja*. Uporedite ih!

УЧИ МЕ МАЈКО КАРАЈ МЕ

Учи ме мајко, карај ме
како да ја земам Лилјана
Лилјана мома убава
Лилјана тенка висока
Лилјана бела црвена
Лилјана ситен босилок
Лилјана една на мајка.

Учам те синко карам те
како да ја земиш Лилјана
повикај триста мајстори
направи чешма шарена
наврати вода студена
сите селани ќе дојдат
и Лилјанини другарки
ем сите калеш невести
белким Лилјана ќе дојде.

Послуша Стојан мајка си
повика триста мајстори
направи чешма шарена
наврати вода студена
сите селани дојдоа
и Лилјанини другарки
ем сите калеш невести
кучка Лилјана не дојде.

SALKO SE VIJA, PREVIJA

Salko se vija, previja
U svoje majke na krilu.
"Umrijeh, majko, umrijeh,
ostadoh željan Hajrije!"
"Ne tuguj, sine Salkane,
sagradi dvore kraj gore,
navedi vode studene,
posadi ruže rumene.
Sve mome redom doćiće,
i s njim l'jepa Hajrija!"
Salko je majku posluš'o,
sagradi dvore kraj gore,
navede vode studene,
posadi ruže rumene.
Sve mome redom dođoše,
Hajrije nema, pa nema.

Možeš poslušati verziju pjesme *Uči me majko karaj me* u interpretaciji slavne makedonske muzičke grupe *Leb i sol*. Istom melodijom pjeva se i *Salko se vija previja*

EPSKO-LIRSKA PJESMA

ČAMDŽI MUJO I LIJEPA UMA

Vino piju age Sarajlije,
vino piju Zasavicu biju,
ranjenici mladi podvikuju.
Svaki veli: „Jallah moja majko“,
Čamdži Mujo: „Jallah moja Ummo!“
Čamdži Mujo družini govori:
„Ah, družino, moja braćo draga!
Kada meni suđen danak dođe,
suđen danak i umrli sahat,
ufat'te mi konja lastavicu,
i na konju zelenu dolamu!
U dolami, u džepu desnomo,
u njemu je prsten i jabuka,
u zadžepku mrko ogledalo,
podajte ga mojoj Umihani,
nek' se ogleda, a mene ne gleda,
nek' se udaje, a mene ne čeka!
A ja ću se junak oženiti,
crnom zemljom i zelenom travom.
Ako bude roda gospodskoga,
žalit će me tri godine dana;
Ako bude roda hojratskoga,
neće žaliti' ni tri b'jela dana!“
To izusti, pa dušicu ispusti,
i umrije žalosna mu majka!
Ufatiše konja lastavicu,
i na konju zelenu dolamu.
Kad su došli šeher Sarajevu,
uzimaju prsten i jabuku,
dadoše ga dilber Umihani.
Desila se roda gospodskoga,
žalila ga tri godine dana:
Za godinu lice ne umila,
a za drugu se ne nasmijala,
a za treću kosu ne oplela.
Kad nastala četvrta godina,
rusu kosu rukom odrezala,
pa je šalje daji na kapiju.
Dajo joj je kosu pozlatio,
dajinica biserom okitila,
pa je meće gradu na kapiju:

“Ova kosa u devletu rasla,
u golemu jadu odrezana:
Il' je majka ukopala sina,
il' sestrice brata jedinoga?
Il' djevojka svoga suđenika?
Nit' je majka ukopala sina,
ni sestrice brata jedinoga,
veš djevojka svoga suđenika,
što ga neće steći dovijeka!”
Govori joj ostarjela majka:
“Što ti žališ tuđina junaka,
Nije ti ga majčica rodila?”
“Luda ti si, moja mila majko!
Da si mi ga i tripot rodila,
ja ga ne bih ovol'ko žalila,
ko što žalim tuđina junaka,
ja ga neću steći dovijeka!”

*Lirsko - epska pjesma
ima i lirske i epske elemente. To
su balade i romanse.*

Nepoznate riječi

jallah (skraćeno: ja Allah) - O, Bože!
hojratskoga, hojratski - prostoga roda
daji, dájo, daidža, ujak - majčin brat
devletu, devlet - sreća; blagostanje
aščiije - kuhari

O autoru

Umihana Čuvidina (1794-1870 g.) je prva poznata bošnjačka pjesnikinja i prva koja je pisala na bosanskom jeziku. Rođena je u Sarajevu, na Hridu, oko 1794. g. Njena porodica Čuvide, bavila se aščijskim zanatom. Umiha-na je bila zaručena s Mujom Čamdži-bajraktarom, Sarajlijom, koji je 1813. g., za vrijeme srpskog ustanka poginuo kod Loznice u vojsci Alipaše Derendelije. Od velike žalosti Umiha-na se nije htjela nikada udavati, te je počela pjevati pjesme o svom zaručniku.

EPSKA PJESMA

DERZELEZ ALIJA

Vino pije tursko momče mlado
U po Bosne posred Sarajeva.
Nit' ga pije čašom nit maštrafom,
Već ga pije kalajli-leđenom.
Pola pije, pola dori daje,
A nazdravlja pretilom doratu:
- Zdrav' dorate, mило dobro moje,
Sutra ćemo preko Romanije.
U njoj ti je Grujo i Novače,
U gori su čardak načinili,
A na drumu, na jeli zelenoj,
Jest Novače čordu obisio,
Pod njom prostr'o divan-kabanicu.
Ko god tude prolazi, dorate,
Svak valjade da s' pokloni čordi,
Da daruje čordu Novakovu:
Od dukata do deset dukata.
Niti ćemo čordu darivati,

Ne damo mu ni bila dinara!
Misli momak da niko ne čuje
Al' to čuje nejaki Grujica.
Doš'o biše šehar Sarajevu
Da uzima praha i olova
I za druga na kaiš opanke.
Otale se Grujica povrati,
Zdrav' izaš'o na vrh Romanije
Novakovu drvenu čardaku,
Tude im se noćca ufatila.
Kad ujutro dan osvan'o biše,
Šta je reklo tursko momče mlado,
Jaši doru, nije se porek'o.
Pa istira doru iz Saraj'va,
Na Glasinac zdravo izlazio.
I dotira na dnu Romanije
Di je Novak čordu obisio.
Ne hti mu se čordi pokloniti,
Ne dade mu pare ni dinara.
A gleda ga Novak sa čardaka,
Pa družini svojoj besjedio:
- Čujete li moja braćo draga,
Nije l' majka rodila junaka
Te da se je prigodio ovdi,
Koj' će izać' na drum pred Turčina,
Ufatit mu za dizgin dorata,
Pa ga dovest do mog čardaka?
Sve mu društvo poniknulo nikom,
Ali neće nejaki Grujica.
Priko sride šaru prifatilo,
Pa izađe na drum pred Turčina.
Ufati mu za dizgin dorata
Pa povede preko Romanije.
Ali momče na dori zaspalo.
Tad se prenu tursko momče mlado
Pa pozivlje nekog Grujicu:
- Ajd' otale, gorska haramijo,
Nije mi se dorat naučio
Da ga vodaš po gori zelenoj!
A Grujica haje i ne haje:
Vodi doru priko Romanije.
Kad to vidi tursko momče mlado,
On poteže perna buzdovana
Pa udara nekog Grujicu.
Kako ga je lako udario,

S crnom ga je zemljom sastavio.
Obisi ga dori po unkašu
Pa potira preko Romanije.
Al' ga gleda starina Novače:
- Čujete li, moja braćo draga,
Ode Turčin priko Romanije,
Evo nami jazuk i sramota,
Odnese nam našeg Grujicu.
Nije l' majka rodila junaka
Koj' će na drum prid nj izlaziti,
Ufatit mu za dizgin dorata
I dovest ga drvenu čardaku?
Sve mu društvo poniknulo nikom
Ali neće mladi Radojica.
Od zemlje je na noge skočio
Pa poleti na drum prid Turčina:
Ufati mu za dizgin dorata
Pa povede preko Romanije.
Al' je momče na dori zaspalo.

Nepoznate riječi:

maštrafa - ukrašena čaša

kalajli-leđen - lavor za umivanje presvučen kalajem (kalaj - vrsta bijelog metala)

pretilni - debeo, prejak, žestok

dorat - konj tamnoriđe dlake

čardak - istureni dio gornjeg kata u kućama orijentalne gradnje

čorda - sablja divan-kabanica - duga prostrana kabanica

šeher - grad

opanci - obuća od gume ili prirodne kože, zaobljenog ili povijenog vrha

ufatila - uhvatila

besjedio - govorio

dizgin - uzda kojom se upravlja konjem

haramija - razbojnik, bandit, hajduk

hajati - obraćati pažnju, mariti

buzdovan - vrsta starinskog oružja za borbu izbliza, perni buzdovan- buzdovan sa šiljcima

unkaš - prednji, uzdignuti dio sedla

jazuk - šteta

kopile - vanbračno dijete; prenes. onaj koji se ponaša ružno

šara pirlitana - ukrašena puška

bratiti - bratimiti, sklapati bratsko prijateljstvo

kasaba - manji grad, varoš

Epska pjesma je vrsta narodne pjesme u kojoj je opjevan neki važan događaj, historijske ličnosti, junaci neobične snage i snalažljivosti.

Razgovor o pjesmi

- Alija Đerzelez je epski narodni junak Bošnjaka i Goranaca. On je zaštitnik pravde, vjere i potčinjenog. U svim pjesmama Alija je prisutan samo kao nevidljiva, izmišljena ličnost, kao fikcija, neko ko se čeka i ko će doći da ih oslobodi od ropstva. On je predstavljen kao čovjek iz naroda, koji pašama i vezirima presuđuje, koji smije svakome izaći na megdan, pobijediti ga čak i golim rukama. Pojavljuje se svugde gde treba zaštititi narod, raju, doleti na svojem atu – sličan je zmaju, leti na svome Pegazu, konj mu je bijel i krilat, pa se zato legende o njemu susreću širom Bosne i Hercegovine.
- Ono što je Srbima Kraljević Marko to je Bošnjacima u davnini bio Alija Đerzelez. Sve je slično među njima i sablja i konj i planina gdje noćivaju. U narodnoj pjesmi Marko Kraljević i Đerzelez Alija, ova dva junaka su postali pobratimi. Narod je spas za svoju muku i nevolju potražio ili u Aliji ili u Marku, zavisno od toga koje je vjere bio.

Marko Kraljević

*Sjedi junak u polju široku,
Za koplje konja privezao,
A pred njime stoji tulum vina;
Ne pije ga čim se pije vino,
Već leđenom od dvanaest oka,
Pola pije, pola konju daje.*

Alija Đerzelez

*Vino pije tursko momče mlado
U po Bosne posred Sarajeva.
Nit' ga pije čašom nit maštrafom,
Već ga pije kalajli-leđenom.
Pola pije, pola dori daje.*

ZANIMLJIVOSTI

Da li si čitao o Marku Kraljeviću? Uporedi ova dva junaka. Koje su njihove zajedničke osobine?

U komparativnom smislu i Marko i Alija su dobri junaci. Međutim, Marko ima u svojem epskom karakteru više ljudskih osobina, dok Alija Đerzelez ima u sebi više mitskog prostora i sadržaja, više je „natprirodan“ i nepobjediv. Kao da je sazdan od natprirodne materije, putuje planinama - tamo gdje su vuci, medvjedi i orlovi, spava pod jelom ispred pećine, ne boji se iznenađenja niti smrti - besmrtn je. Pored ostalog, on je pravedan, dobronamjeren, čovjekoljubiv. Sve ove osobine čine njegov mitski lik sličnim mitskom liku junaka Hizira.

Alija je najbližiji Hiziru, a najopjevaniji je u Bosni, odnosno kod svih Bošnjaka, jer je u izvjesnom smislu bio i oličenje bošnjačke snage i borbe za slobodu, bio je junak koji uvijek stiže tamo gdje je potrebno, gdje treba pobijediti i spasiti narod od zulumčara i osvajača.

Kreativni rad

Pronađi pjesmu *Đerzelezu ale* od Envera Čolakovića. Prelijepa je recitacija ove pjesme u izvedbi glumca i pjesnika Enesa Kiševića.

Običaj šminkanja goranske nevjeste u oblasti Gora na Kosovu

ZA ZNATIŽELJNE:

U knjizi *Štit od Zlata*, u priči *Zvijezde nad Vracom*, Ferid Muhić pominje veliki praznik Hidrilez, u Dragašu - Gora, na Šar-planini. U ovoj priči autor Ferid

govori o ljubavi Hamze i Fatime, koja je ušla u narodnu pjesmu koja se i danas pjeva u Gori. Za Hamzu se u pjesmi kaže da je u svilenu maramicu "stavio najmirisnije planinske trave" i namijenio Fatimi. Ovaj veliki praznik je svakako Đuren, Đurđevdan koji se u Gori proslavlja 6. maja svake godine, dakle, kao početak proljeća i promjena u prirodi.

ZVIJEZDE NAD VRACOM

Sam, sve kroz oblake putujući, ostavljao sam, iz sata u sat, nevidljiva mjesta: Vakuf, Karabunar, Smreka, Džini be, Sulejmanica, Milevo; sopstvena stopala nisam mogao vidjeti, samo povremeno, procjepalo i svijetlo kroz perine oblaka, i da bih ugledao mokar, žut komad travnatog tla, zasutog ponegdje sa krpama snijega. Studen se hvatala i inje i ledenice.

I Ovčinec je osvojen. Na samom vrhu susnježica i fijuk vjetra. Jednako zasljepljeno spuštanje. Poslije punih jedanaest sati hoda bez odmora, noge se još drže dobro. Postepeno primjećujem da sam već ušao u neki sokak. Vjetar natjeruje oblake između kuća, kroz kapije, preko krovova; oko mene, na rastojanju, raste grupa radoznale djece i prolaznika. Osim hika vjetra, čuju se još samo udari mog drvenog štapa po kliskoj, mokroj kaldrmi uske i strme ulice; pridružuje se jak žubor česme.

Izbijam na „sred selo“: pet mlazeva iskri kroz mutno lepršanje oblaka i pada u ozidano, betonirano korito. Po kaldrmi, odsječene, krvave glave teladi, ovnova; sa streha krvave, odrane kože - kaplje i toplo isparava zadnje što je ostalo od života; ljudi se ostavljaju posla. Okružuje me - još na rastojanju. Nema nikakvog zvuka - samo čvrst, markantan čovjek u poodmaklim godinama. Želi nam dobrodošlicu i oslovljava me imenom.

Kasnije, u njegovoj kući sjedimo na bijelim krznima ovnova, uz toplu peć, pijemo čaj. Soba puna ukućana. Hamza me pita: „Zato ideš u planine?“

Ne znam kako da mu objasnim; svi koje sam, putujući sam planinama, srećao, smatrali su me ili šumarom ili geometrom, ili... U svakom slučaju čovjekom koji je izabrao vrlo tešku službu čim i po svakom kijametu mora u planinu i to - sam! A ubjeđivati ih da mi to nije služba, značilo je predstaviti se u ulozi vese-linka kome „nisu sve na broju“.

I onda Hamza odgovara: „Ja imam već osamdeset i tri godine. Najbolje bi bilo sjediti kod kuće, grijati se i uživati uz unuke i djecu. Ali, ja još uvijek idem u planinu sam. Ponekad, čak, usred noći, u dva po ponoći, razbudim se; čujem; sa Vrace vjetar, miris trave, kлокot izvora. Ipak, ne ustaje mi se iz tople postelje, a i gdje bih, u to doba!? Da me neko sretne, ko zna šta će pomisliti! Da moji vide da me nema u krevetu, uplašiće se! A ne mogu ih buditi i objašnjavati. I tako taman odlučim da ne ustajem, kad, kroz prozor čujem šapat. I odmah vidim kako igraju, trepete, zvijezde nad Vracom. Čujem ih kako me zovu. Obučem se, pušku na rame i odem! A do Vrace ima tri dobra sata. Eto zbog čega ja idem u planinu.“

U trenu hvatam osmijeh na licu Hamzinice, Fatime hanume. Ljubav Hamze i Fatime ušla je u narodnu pjesmu koja se i danas pjeva u Gori. Hamza je bio mlad momak, čoban, prvi po snazi, hrabrosti, rječit i naočit. Pravi junak kog su prija-

telji voljeli a dušmani se klonili uz uvažavanje. Nikada se nije sagnuo da podigne nešto što bi mu ispalo iz ruke, makar to bio i dukat. Do jedno, kad je za veliki praznik Hidirlez, u Dragašu, naočigled svih sa trave podigao maramicu. Fatima je brzo doznala da je to bila svileni maramica u koju je Hamza savio najmirisnije planinske trave. Nanijeti je bio, po svaku cijenu da je baš njoj pošalje po nekoj djevojci.

A Fatima je bila taman prema Hamzi ako je po onome što je od Boga. Najljepša, najvrednija djevojka iz bogate kuće. Mnogi su je tražili. Najozbiljniji prosac je bio sin najuglednijeg i najbogatijeg bega iz Broda. Istog dana, čim je pao prvi mrak, pobjegla je Fatima djevojka za svoga Hamzu deliju. Cjeli život su zajedno, a njihova ljubav se samo u sve jasniji sjaj pretvarala.

Tako i sada, blagožarenost njezinog osmjeha ne promače ni Hamzi.

„Šta je? Nešto mi se smiješ.“

„Minu, istina je! Ali malo koja rijeka je ljepše sjene vidjela! Od tvoje!“

„Ja sam i na tvoju i na moju sjenu mislila moj Hamza. Nikada ih nisam vidjela razdvojene od kad su prvi put takle rijeku preko koje evo, prelazimo.“

Hamza i ja se razumijemo; on zna da se i ne može bolje objasniti zašto čovjek, makar mu sve bilo dobro i na svom mjestu, ipak, ponekad čuje žuborenje zvijezda nad nekom Vracom, i zašto krene za tim pozivom, bez obzira na sve teškoće i svu besciljnost takvog puta.

Možda su i sirene, zbog čijeg se neodoljivog glasa Odisej vezao za jarbol, a posadi naredio da stavi vosak u uši, bile samo razigrane pomoćne zvijezde; možda one i danas pjevaju, bez prekida, samo što ih mi, potomci onih mornara što su stavljali vosak uši, više ne možemo čuti!? A Hamza, koji ih još ponekad čuje, možda je samo potomak Odiseja, ali potomak koji je zaboravio trik sa vezivanjem na jarbol?

Ferid Muhić

НАРАЧАЛА ФАТМА АМЗЕТУ

Нарачала кара Фатма порачала
По низами и по боројани
Да и дојде делија Амзо ка шо знаје
Две неделле дели Амзо прет гурѓевден
Њиве исе кара Фатми не оране
Башче исе кара Фатми не копане
И испуцале кара Фатми беле руке
Држехећи кара Фатма тешко рало
Орееци длеге бразде
И испуцале кара Фатми тенке рила
Пијеећи кара Фатма нићки вода
Кара Фатма по вирчица

Vraca je visoravan
na Šar planini

Goranska narodna pjesma o Hamzi i Fatimi

Autor ovog teksta govori o njegovom doživljavanju prostora i ljudi koje je sretao na svojim putovanjima i osvajanju Šar planine. Djelić bogatstva koje posjeduje ova planina uspio je prenijeti nama ovom pričom.

Da li ste znali da se u predjelu Šar planine nalazi jedna specifična oblast Gora. Tamo žive Goranci, Torbeši, posebna etnička zajednica sa bogatom kulturom i običajima koja je veoma bliska Bošnjacima. Torbeši žive i u Sjevernoj Makedoniji koriste makedonski jezik u komunikaciji.

Priča o Feridovim prijateljima obogaćena je narodnom pjesmom o Hamzi i Fati-mi. Njihovu ljubav opjevanu u narodnoj pjesmi, žive u stvarnosti.

Kreativni rad

Pronađi na Internetu informacije o kulturi Torbeša u Sjevernoj Makedoniji. Uporedite sličnosti i razlike sa kulturom i običajima Bošnjaka. Možete uporediti nošnje, vjerske običaje, govor. Istražujte Sjevernu Makedoniju!

O AUTORU

Ferid Muhić - je poznati bošnjački filozof i knji-ževnik iz Sjeverne Makedonije. Rođen je na Visokim Rudinama, selo Mahoje u samom srcu Bosne. Profesor je na Uni-verzitetu „Sv. Kiril i Metodij“ u Skoplju a isto tako radi i kao gostujući profesor na univerzitetima u Evropi, SAD i Maleziji. Nosi prekrasan nadimak „akademija koja hoda“. Veliki je zaljubljenik prirode, pješke pro-šetao sve vrhove na Balkanu. Objavio je preko dvade-set knjiga: *Štit od zlata*, *Falco pregrinus*, *Sto koraka iznad*, *Šum Bosne*, *Dim ugarka snova* i dr.

Đurđevan, iako je praznik i drugih naroda, posebno se povezuje sa običajima i kulturom Roma. Na romskom Đurđevdan je Ederlezi, a slavi se povratak proljeća. Mnoge tradicije koje su uz njega povezane, potječu iz zajedničke tradicije mnogih naroda istočnog Sredozemlja. Na taj dan Romi se naročito svečano odijevaju, stavlja se nakit, odjekuje romska muzika i pleše se romsko kolo. Domovi se ukrašavaju cvijećem i raspupanim grančicama u znak dobrodošlice proljeću. Obredi ovog blagdana uključuju kupanje u vodi s cvjetovima, a ponegdje se i zidovi kuća peru vodom. Obično se na ovaj dan jede janje. Kao tradicionalno nomadski narod Romi su ovim blagdanom obilježavali prekid zimovanja i, pokrećući svoje čerge, ponovno polazili na put.

DELEM DELEM

Delem, delem, lungone dromensa
Maladilem bakhtale Romensa
A Romale, katar tumen aven,
E tsarensa bakhtale dromensa?
A Romale, A Chavale
Sas vi man yekh bari familiya,
Mundardyas la e Kali Legiyaubila
Aven mansa sa lumnyake Roma,
Kai putardile e
Romane dromameđu
Ake vriama, usti Rom akana,
Amen khutasa misto kai kerasa
A Romale, A Chavale
Puter Devla le parne vudara
Te shai dikhav kai si me manushada
Pale ka zhav lungone dromendar
Thai ka phirav bakhtale Romensada
A Romalen, A chavalen
Opre Roma, si bakht akana
Aven mansa sa lumnyake Romaustanite
O kalo mui thai e kale yakha
Kamav len sar e kale drakhaželim
A Romalen, A chavalen.

Kreativni rad

Delem delem je narodna romska balada u kojoj se pjeva o teškom romskom životu punom tuge i ljepote, nemira i želje za sreću. Mnogi kažu da je ovo romska himna.

Imate tekst na romskom, čitajte i pjevajte na romskom, imate je na karaoke. Uživajte!

IŠAO SAM, IŠAO SAM

Išao sam, išao, dugim putovima
sretao sam sretnu Rome
ej Romi, odakle vi dolazite,
čergama i gladnom djecom?

A a Romi, a a djeco,
a aj Romi, a aj djeco.

Imao sam i ja, veliku obitelj
ubila ih crna legija,
čerge izrezali i Rome i Romkinje
među njima i malu djecu.

A a Romi, a a djeco,
a aj Romi, a aj djeco.

Otvori Bože, tvoja crna vrata
da mogu vidjeti gdje su moji ljudi,
pa ću ponovo otići dugim putovima
da mogu hodati sa sretnim Ciganima

A a Romi, a a djeco,
a aj Romi, a aj djeco.

Gore Romi, sada je tren sreće vaše,
ustanite i vi iz naših snova Romi,
o crno lice i crne oči,
želim vas poput crnog grožđa.

Narodna romska pjesma

SMRT OMERA i MERIME

Dvoje su se zamilili mladih:
 Omer momče, Mejrima djevojka,
 U proljeće kad im cvjeta cv'jeće,
 Kad im cvjeta zumbul i karanfil.
 Upazi ih jedna mala straža,
 Mala straža, Omerova majka.
 Pa besjedi Omerova majka:
 „Mili sine, Omer', momče mlado,
 Ti ne ljubi Mejrima djevojke!
 Ljepšom će te oženiti majka -
 L'jepom Fatom novoga serdara.
 Još je Fata od roda bogata,
 I tebe će potpomoći blagom.“
 Al' besjedi Omer momče mlado:
 „Prođi me se, moja mila majko
 Nije blago ni srebro ni zlato,
 Već je blago, što je srcu drago.“
 To ne sluša Omerova majka,
 Već na silu oženila sina,
 I na silu dovela djevojku.
 Kad je bilo večer po večeri
 I mladence u ložnicu sveli,
 Al' besjedi Omer momče mlado:
 „Ao, Fato, ala ti si l'jepa!
 Moja Mejra nije tako l'jepa,
 Al' je Mejra mome srcu draga.
 Oj, Boga ti, Fatima djevojko,
 Donesi mi divit i hartije,
 Da napišem do dv'je do tri r'ječi;
 Jer je moja pobjedljiva majka,
 Pa će reći da si m' umorila.“
 Kad je majci knjigu napisao
 on govori Fatimi djevojci:
 „Oj, boga ti, Fatima djevojko,
 Kupajte me đulom rumenijem,
 Prones'te me pokraj moje Mejre,
 Nek me Mejra mrtvoga cjeliva
 Kad me nije živog poljubila.
 Oj, boga ti, žalosna djevojko,
 Ne pust' glasa do bijela dana,

Balada je književna epsko-lirska vrsta pjesme sa sumornim ugođajem i tragičnim završetkom. Riječ balada potiče od provansalske riječi „ballare” - plesati, a „ballada” doslovno znači plesna pjesma. Balada se prenosila usmenim putem.

Epski elementi u baladi su događaji, naracija i likovi, a ispjevana je najčešće epskim desetercem. Lirski elementi u baladi su emotivnost i liričnost, melodičnost stiha i ritam.

Da se podsjetimo, jedno od najznačajnijih obilježja umjetničke organizacije jezika jeste ritam. Ritam u književnosti pjesnik kreira pomoću izmjene dugih i kratkih slogova, istim ili različitim brojem slogova u stihovima jedne strofe, upotrebom rime, čestim ponavljanjem istih riječi.

Nek' se moja naveseli majka
I sestrice kola naigraju
I u kolu pjesme napjevaju
To izusti pa i dušu pusti.
Kad ujutru b'jeli dan osvanu,
Uranila Omerova majka,
Nosi kitu sitnoga bosiljka,
Da probudi dvoje mladenaca.
Ciknu, viknu Fatima djevojka:
„Oj, boga mi, mila moja majko,
Sinoć ti je Omer počinuo!“
Al' besjedi Omerova majka:
„Bog t' ubio, Fatima djevojko!
Ti si mi ga umorila mlada!“
Al' besjedi Fatima djevojka:
„Nisam, majko, života mi moga!
Neg' evo ti do dv'je do tri r'ječi
Što je tebi Omer ostavio“
Čita r'ječi Omerova majka,
Čita r'ječi pa suze proliva.
Kupaše ga đulom rumenijem,
Pon'ješe ga Mejrinome dvoru.
Al' besjedi Mejrima djevojka:
„Čul miriše, mila moja majko,
Čul miriše oko našeg dvora;
Čini mi se - Omerova duša.“
Al' besjedi l'jepe Mejre majka:
„Muč, ne luduj, Mejrima djevojko!
Muč, ne luduj, kad budala nisi!
Sad tvoj Omer drugu dragu ljubi,
A za tebe mladu i ne mari!“
Al' besjedi Mejrima djevojka:
„Đul miriše, mila moja majko,
Đul miriše - Omerova duša.“
Ona strča dolje niz čardake,
Pa istrča na sokak na vrata,
Vidi granu sitnoga bisera,
Bogom brati do dva pobratima:
„Čija li je grana od bisera?“
Al' besjede do dva pobratima:
„To je grana mladoga Omera.“
Al' besjedi Mejrima djevojka:
„Bogom braćo, do dva pobratima,
Spustite ga pred moje dvorove -
Da ga jadna mrtva cjelivam,

Kad ga nisam živa poljubila!
Spustiše ga pred Mejrine dvore,
K njemu Mejra živa primaknula,
Mrtva Mejra crnoj zemlji pala.
Sabljama joj sanduk satesaše.
Kad Omera od dvora pon'ješe,
Tada Mejru u sanduk spustiše;
Kad Omera na groblje don'ješe,
Tada Mejru od dvora pon'ješe;
Kad Omera u raku spustiše,
Tada Mejru na groblje don'ješe;
Kad Omera zemljicom posuše,
Tada Mejru u raku spustiše.
Tu se tuku do dv'je stare majke
I proklinju i staro i mlado
Ko rastavi i milo i drago.

Narodna balada

Nepoznate riječi:

besjediti - razgovarati
divit - pernica s mastionicom koja se koristila za pisanje
đul - ruža
zamiliti - zavoljeli
knjiga - pojam je označavao i poruku, pismo
ložnica - spavaća soba
pobratim - brat koji nije stečen rođenjem
počinuti - umrijeti
raka - grobnica
serdar - zapovjednik, vojskovođa, starješina
sokak - ulica
umoriti - ubiti, usmrtiti
hartija - papir
cjelivati - ljubiti
čardak - lijepa, obično dvospratna kuća okružena baščama, dvorac, ljetnikovac; soba na kuli

Razgovor o baladi

- Kako počinje pjesma: radosno, tužno, sumorno, optimistično? Šta početak čini takvim? Koje su riječi ključne za tvoj doživljaj početka pjesme?
- Kako počinje zaplet? Ko se i zašto umiješa u početnu sliku? Šta Omer sve traži od svoje supruge? Zašto to čini? U kakvu je situaciju dovodi? Može li se to opravdati?
- Kako na vijest o Omerovoj smrti reaguje njegova majka? Koje osobine njenog lika cijeniš, a koje ne?
- Pojasni ulogu Fatime u tragičnoj priči o Omeru i Merimi. Na koji način ona reagira na Omerovu smrt? Da li je udaja za Omera njen stvarni izbor

ili nešto drugo? Balada ne govori o njenom životu nakon tragedije, ali mi možemo pretpostaviti kakva je bila njena sudbina. Da li je i ona na neki način tragičan lik? Pojasni svoj odgovor poredeći lik Fatime s likom Merime ili Omera.

- Kako Merima zaključi da pored njene kuće pronose Omera? Je li to realno, moguće? Zašto narodni pjevač tako motiviše Merimin izlazak iz kuće?
- Da li su, i koliko, za sklapanje braka važna mišljenja roditelja? Koliko se tvoj izbor i tvoja očekivanja podudaraju s njihovim? Zašto je to tako?

Kreativni rad

Balada *Smrt Omera i Merime* je ispunjena dramskim zapletom. Naučite dobro tekst i sa nastavnicima napravite svoju dramaturgiju. Tako ćete povećati doživljaj pjesme.

Ideja za razmišljanje: čuli ste često ono vole se kao *Romeo i Julija*. Zar te ne podsjećaju Omer i Merima na njih?

KUTAK ZA NARODNO KNJIŽEVNO BLAGO

SUNCE SE DJEVOJKOM ŽENI

Devojka je Suncu govorila:
„Jarko, Sunce, ljepša sam od tebe!
Ako li se tome ne vjeruješ,
Ti izađi na to ravno nebo,
Ja ću izić' za goru na vodu.“
Kada jutro vedro osvanulo,
izlazilo na nebo Sunašce,
A djevojka za goru na vodu.
Ugleda je lijepo Sunašce,
Ugleda je kroz jelovo granje.
Kol'ko se je ašik učinilo,
Tri put je se Sunce zaigralo,
Pa odvuče lijepu djevojku
Da je uzme sebi za ljubovcu.
Od nje posta zvijezda Danica.

KNJIGA JE VRJEDNIJA OD SVIH
SPOMENIKA UKRAŠENIH SLIKAMA,
RELJEFOM I DUBOREZOM, JER ONA
SAMA GRADI SPOMENIKE U SRCU
ONOGA KOJI JE ČITA

Mitološke pjesme pjesme nastale u dalekoj prošlosti kada ljudi nisu imali objašnjenja za mnoge pojave koje je nauka u međuvremenu rasvijetlila. Tada su nebeska tijela (Sunce, Mjesec, Veneru) i prirodne pojave (grom, vjetar, zemljotres, vulkan) smatrali božanstvima. U mitološkim pjesmama, naprimjer, Mjesec i Sunce žive u svojim kućama, imaju majku i obavljaju svakodnevne poslove, govore, zaljubljuju se i žene.

Nepoznate riječi:

ašik - zaljubljeni, zaljubljenik

zvijezda Danica - narodni naziv za planetu Veneru

kudelja - vlakna konoplje ili lana

ljubovca - supruga, draga

ŠTA SE ONO U PLANINI SJAŠE?

Šta se ono u planini sjaše?
Je li svila među svilarima?
Ili zlato među zlatarima?
Ali svita među terzijama?
Ali Mare među đeverima?

Običajne pjesme - pjesme koje nisu vezane za prirodu nego za svakodnevne društvene (socijalne) situacije. Pjevaju se na svadbama, sahranama, za objedom. U običajne pjesme spadaju svatovske, tužbalice, uspavanke, zdravice, počasnice.

NADŽNJEVANJE

Nadžnjeva se momak i devojka:
momak nažnje dvadeset i tri snopa,
a devojka dvadeset i četiri.
Kad uveče o večeri bilo,
momak pije dvadeset i tri čaše,
a devojka dvadeset i četiri.
Kad ujutro beo dan osvanu,
momak leži ni glave ne diže,
a devojka sitan vezak veze.

Posleničke ili pjesme o radu - pjesme koje su se pjevale uz rad;
uz koševinu, pređenje, žetvu.

BOSANSKA USPAVANKA

Bubi, nini, u varakli beši!
Tvoja beša na moru kovana.
Kovale je do tri kujundžije:
Jedni kuju, drugi pozlaćuju,
Treći meću diđe I merđane.

Nini, bubi u džidžali beši,
tvoja beša na moru kovana,
kovale je do tri kujundžije,
jedan kuje, drugi pozlaćuje,
treći meće alem dragi kamen.

Nepoznate riječi:
varakli - pozlaćena

DOBRO JE KATKAD I ŽENU POSLUŠATI

Otide jednom nekakav kmet kod svog age, pa mu nije imao šta drugo da ponese na dar, nego samo jedan par piladi. Kad dođe do age, pokloni mu se po običaju i u ruku poljubi, a aga, tek ga vidi gdje nosi par piladi i reče:

- Ej, rajo, kako si?

- Dobro, u tvoje zdravlje, moj lijepi aga! - odgovori mu.

- A jesi li, bolan, vido što je donio nego to dvoje zgurene piladi?

- Bogme, aga, nijesam, nego da ti pravo kažem, hajah ponijeti i malo masla, pa rod, da oprostiš, žena ne daje, govoreći mi da nemamo u kući no nešto malo.

Aga se pogladi po bradi, pa reče: - Ko ženu sluša, on je gori od žene, i zato ne valja ženu nikad slušati.

Nakon nekoliko doba opet dođe nešto poslom do age i ponese mu malo masla, a on ga upita: - Bolan, jesi li mi više što donio nego to malo masla?

- Ne, aga moj nego, da ti pravo kažem, davali mi jutros, da oprostiš, moja žena jedan dobar par kokoši i deset puta reče mi:

- Na, ponesi ovo našem dobrom agi, a ja, kako mi ti ono reče skoro, ne beh ženu za poslušati. Na to mu aga reče:

- Dobro je katkad i ženu poslušati.

Narodni humor i mudrost Muslimana - Nasko Frndić

NARODNE POSLOVICE

Ako laže koza, ne laže rog.

Ako pravda ne pogine, krivda neće nikada.

Ako sam ti kupio kapu, ne mogu ti kupiti i pamet.

Ako zdjela ne izda, kašika neće.

Ako želiš druga upoznati, treba s njime putovati.

Ako rekoh, ne posjekoh.

Ako hoćeš da te čuju, govori tiho.

Ako želiš mirovati, pripremaj se za rat.

Ako i jesmo braća, džepovi nam nisu.

Ako i jesmo braća kese nam nisu sestre.

Ako je hitnja mrijeti, nije kopati.

Ako neće zlo od tebe, bježi ti od zla.

Hrđa jede gvožđe - tuga srce!

Haram para.

Haram ti bilo materino mlijeko.

Hasta u mozak.

Hedija je i caru draga.
Hiljadu prijatelja je malo - jedan neprijatelj je mnogo.
Hitnja je šejtanski posao.

Kreativni rad

Pronađite još narodnih priča i pjesama na ovoj tematici, analizirajte i ilustrirajte kako bi još jače doživjeli i razumjeli značaj ovih narodnih umotvorina. Uporedite sa narodnim umotvorina koje učite na makedonskom i otkrijete sličnosti.

Bajalice - prema narodnom verovanju bajalice su obično riječi koje brane i mogu da otjeraju zlo od osobe koja je opčinjena, ili, pak, da naude zlom drugoj osobi; izgovaraju se tihim glasom, šapatom i ponavljaju.

DJEVOJAČKA BAJALICA DA USNIJE SUĐENIKA

O vi zvijezde Nespavko, Nestanko, Nesmirko,
I vi cvjetovi Iskrico, Bodljiko, Groznico,
Tražite od vidika do vidika od polja do polja
Od vrata do vrata od jastuka do jastuka
Moga suđenika
I saspite mu u srce značenje svojih imena
Kao poruku moje ljubavi
Da mora doći u moj san u moj zagrljaj
Kao što sunce dolazi sa istoka
Vjetar sa daljina
Rijeka sa visina.

Zaim Azemović

Razgovor o pjesmi:

- Kako se zovu zvijezde u ovoj Azemovićevoj pjesmi?
- Iz kojih su glagola izvedene imenice: Nespavka, Nestanka I Nesmirka?
- Objasni imena cvjetova u pjesmi. Da li su ta imena zajednička ili vlastita?

Bajalice su riječi koje brane i mogu otjerati zlo od osobe koje je opčinjena, govore se tihim glasom i ponavljaju.

„Zemlja zemlju poljubi, zemlja zemlji ništa ne mogla, trn ti večera, kamen ti postelja, tu ti mjesta nema!“ (protiv zmijskog otrova)

„Zle oči i zle duše da se razbace, da se razmaknu, da se rashaknu!“ (skidanje uroka sa deteta)

ZA ZNATIŽELJNE:

„O, vi, tri zvijezde, tri po Bogu sestrice, Ti, zvijezdo Nespavko, ne daj mu da spava; ti zvijezdo Nestanko ne daj mu da stane; ti, zvijezdo Nesmirko, ne daj mu da smiri; ne spavao, ne stao, ne smirio se, dok kod mene ne došao da moj bude!“

Ovo je bajalica koju je pjesnik čuo od neke starice iz sela Selišta, koja je još rekla da su one ljekovite ako ih zna samo jedna osoba. Pjesma znači, nije ljekovita kao bajalica, jer je svi znamo ali bajalčko u njoj liječit će dok je pjesme.

O autoru

Zaim Azemović je rođen 1937 g. u Bukovici kod Rožaja. Završio je Učiteljsku školu u N. Pazaru, a potom Višu pedagošku školu u Kruševcu. Živi i radi u Rožajama. Objavio je knjige: *Zlatna i gladna brda* (pripovijetke, 1972.), *Mijene* (pjesme, 1977.), *Dug zavičaju* (pripovijetke, 1981.), *Sijevak* (pjesme, 1981.), *Nesanice* (pripovijetke, 1987.), *Srce pod jezikom* (pripovijetke), *Tajnovid* (romansirana biografija Šejha Muhameda Užičanića, 1994.). Preminuo 2015 g. u Rožajama.

Pisana

književnost

NEKA NAM OPROSTE TRAVE

Trave će nas moliti da ih gazimo svojom mladošću.
Trave će nas moliti da ih darujemo njeznim sonetima.

Mi ćemo ih gaziti zakasnjeli i gorki i pjevat ćemo im
o nepovratnim odlascima, o uskraćenim uspomenama

i molit ćemo trave da nam oprostite za mnoge riječi,
za mnoge gorke riječi koje nećemo znati prešutjeti.

Izet Sarajlić

Razgovor o pjesmi

- Pjesnik u ovoj pjesmi razmišlja o životu, o prolaznosti, o nestalnosti svijeta i pojava koje nas okružuju. Zato ova pjesma predstavlja jednu misao ili refleksiju, odnosno razmišljanje o prolaznosti svijeta i života. Ta misao bila je izazvana sjećanjima na susrete, odlaske i uspomene, ali je bila izazvana i pjesnikovom čežnjom i samoćom, njegovim ličnim intimnim osjećanjima i raspoloženjima. Sarajlić je u ovoj pjesmi izrazio životno iskustvo, stavove i razmišljanja putem prenesenog ili figurativnog značenja.

Lirske pjesme u kojima pjesnik iznosi svoja razmišljanja o životu, smrti, prolaznosti, nazivaju se misaone pjesme ili refleksivne.

Kreativni rad

Naučite pjesmu napamet i takmičite se za izbor najboljeg recitatora.

O autoru

Izet Sarajlić je rođen 16. marta 1930. g. u Doboju. Ime je dobio po djedu s očeve strane, koji je bio činovnik za vrijeme Austro-Ugarske monarhije. Djetinjstvo je proveo u Trebinju i Dubrovniku, a 1945. g. se nastanjuje u Sarajevu, u kojem će ostati sve do kraja života, 2002. g. U Sarajevu je pohađao mušku gimnaziju, a u svijet jugoslovenske poezije ulazi kao devetnaestogodišnjak, zbirkom poezije *U susretu*. Za vrijeme studija na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, radio je i kao novinar i nikada nije prestajao pisati.

Bio je član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i udruženja intelektualaca *Krug 99*. Objavio je preko 30 knjiga poezije od kojih su neke prevedene na 15 jezika.

ZARTSINJ

Pi aestu loc,
Aesti Zartsinj
Cu unanjilje di anj
Li anglitara etili.

Zartsinji loclu tsi li adapa!
s-ascalda tu fantana-a etilor. .
Aza dizguliti,
Ca nicatorulu tu nicari
Cu amurtsat doru shi
Dishclisi bratsa na grescu!:
-Ei voi tradzitor a etiloru,
-Ei, voi Carvangiadz!
Pulji arasvandits pit lumi
Arcats-lu zavonlu!
Dishtiptats -va! Dishtiptast-va!

Zartsinji, loclu tsi li adapa,
Arburle, fidanchili, lilicili, anjurizma
Shi semea,
Tuta-atsea easti:
- dit fitursearea-a natariljei shi haraoa,
- dit zgheclu shi plangul - a ascapitatlui.
Dishtiptats-va! Dishtiptats-va!

KORIJEJE

Na ovoj zemlji
ovi korenji
hiljadu godina
Vjekovi ih gutali.

Korenja koje zemlja poji!
Kupali se u izvor vjekova.
danas razgoljeni kao davljenici
u potopu
sa bolom u grču i raširenim
dlanovima, dobacuju nam:
- Hej vjekovni paćenici,
- Hej, Karavandžije
ptice selice kroz svijet
Sklonite prevez
Razbudite se! Razbudite se!

Korenje, koje zemlja poji,
stablo, fidani, cvjet, miris
i sjeme,
sve je:
- iz izliva rađanja i radosti
- iz krika i plača zalaska
Razbudite se! razbudite se!

Vanda Mihalj Sterju

Vanda Mihalj Sterju je poznata vlaška autorica poetskih i proznih djela za odrasle i za djecu. Autorica je knjiga: *Kapki so šapki*, *Lastovička*, *Šarenila*, roman *Herika*, opera *Razdelba* i druga djela. Poznata je i kao kompozitor muzike i slikar za šta je dobila i međunarodne nagrade i priznanja.

Da li znaš?

Vlasi su jedan od naroda koji žive u Sjevernoj Makedoniji. Zovu ih još i Aromuni, Cincari. U većem broju nalaze se u grado-vima: Štip, Kruševo, Bitolj i Skoplje. Imaju svoju specifičnu kulturu i običaje, a se trude da ih sačuvaju prije svega preko učenja maternjeg jezika. U Sjevernoj Makedoniji je jedan od poznatih i uspješnih Vlaha i za vas sigurno interesantan, bio Toše Proevski, poznata pop-zvijezda. Porijeklo mu je iz Kruševa, svojim andeoskim glasom osvojio je publiku i van Sjeverne Makedonije. Posebna je njegova interpretacija sevdalinke *Moj dilbere*.

LIRSKO PEJSAŽNA PJESMA

Pročitaj pjesmu, razmišljaj o opisima, otkrij riječi kojima se opisuju zvuci.

ЗАР НЕ Е

Зар не е гората лична
Штом жолтне првиот ден?
Зар не душата полна
штом муграта поздрави ден?

Зар не е славејот гален
Штом спокој раскине тих?
зар не е срцето волно
Штом топол осети стих?

Зар не е реката мила
Штом пени в бисери рои?
Зар не е росата красна
Штом седум исткае бои?

Зар не е човекот срекен
Штом гледа класје в бран.
Бескрајно поле без меѓи
И трудот распеан, збран?

Васил Куноски

Razgovor o pjesmi

- Kakva osjećanja je pjesma probudila kod tebe?
- Kako to duša pozdravlja dan? Kad se čovjek budi i raduje se novom danu.
- Pjesma ima puno pjesničkih slika i zvukova. Zvukove ne čuješ, ali su u pjesmi opisani tako, pa ako se samo malo skoncentriraš, i ti ćeš ih čuti.

Kreativni rad

Razmišljaj o pjesničkim slikama i zamisli ti neku. Onda pokušaj biti poeta, napiši riječima tu pjesničku sliku. Od gotovih radova napravi literarni kutak od radova tvojih drugova i drugarica.

LIRSKA ŠALJIVA PJESMA

PLAVI ČUPERAK

Plavi čuperak obično nose
neko na oku,
neko do nosa,
al ima jedan čuperak plavi
zamislite gde?
- U mojoj glavi.
Kako u glavi da bude kosa?
Lepo.
U glavi.
To nije moj čuperak plavi,
vec jedne Sanje iz šestog „a“
Pa šta?
Videćeš šta - kad jednog dana
čuperak nečije kose tuđe
malo u tvoju glavu uđe,
pa se umudriš,
udrveniš,
pa malo - malo... pa pocrveniš,
pa grickaš nokte
i kriješ lice
pa šalješ tajne ceduljice,
pa nešto kunjaš,
pa se mučiš,
pa učiš - a sve koješta učiš.
Izmešaš rotkve i romboide.
Izmešaš nokte i piramide.
Izmešaš leptire i gradove.
I sportove i ručne radove.
I tropsko bilje.
I stare Grke.
I lepo ne znaš šta ćeš od muke.
Sad vidiš šta je čuperak plavi
kad ti se danima mota po glavi,
pa od dečaka - pravog junaka
napravi tunjavka i nespretnjaka.

Miroslav Antić

Razovor o pjesmi

- Koji je osnovni motiv pjesme? Osnovni motiv pjesme je ljubav.
- O čemu to pjesnik piše? Pjesnik piše o tome kao je nekome kada se zaljubi.
- Od koliko strofa se sastoji pjesma? Pjesma se sastoji od pet strofa.
- Koliko svaka strofa ima stihova? Svaka strofa ima 5 stihova.
- Rimuju li se slogovi na kraju retka? Ako se rimuju, navedi koji se rimuju?
- Na kraju retka rimuju se slogovi. Slogovi koji se rimuju su: plavi-glavi, kosa-nosa, tuđe-uđe, udrveništ-pocrveništ, mučišt-učišt, romboide-piramide, gradove-radove, Grke-muke, plavi-glavi, junaka-nespretnjaka.
- Kakav je ritam pjesme? Ritam pjesme je naizmjeničan.
- Kakvi su stihovi? Stihovi su slobodni.
- Pjesma Plavi čuperak u kojoj Miroslav Mika Antić govori o zaljubljenosti mladog dječaka koji se zaljubljuje u malu djevojčicu. (i pjesnik nam opisuje)

Anafora predstavlja ponavljanje istih riječi na početku svakog stiha u okviru jedne strofe ili više njih u poeziji, odnosno u pjesmama.

Epifora predstavlja ponavljanje istih riječi na kraju svakog stiha u okviru jedne strofe u pesmi ili u okviru više strofa. Na primjer:

*Čujem u snu
Sanjam u snu
Vidim u snu*

Kreativni rad

Ljubav je osjećaj svakog ljudskog bića. Mora da i ti imaš makar simpatiju. Nemoj nam kazati ime radi „zaštite ličnih podataka“ ali možeš napisati makar nekoliko redova u sastavu o svojoj ljubavi i načinu kako ti to pokazuješ i kako se ponašaš u njenom/njegovom prisustvu. Nećemo nikom kazati. Psssst.

O autoru

Miroslav Antić je rođen 1932. g. u selu Mokrinu u Banatu. Njegove najpoznatije zbirke su: *Nasmijeni svet*, *Posljedna bajka*, *Plavi čuperak*, *Šašava knjiga*. Pisao je podjednako i za djecu i za odrasle. Antić je bio pjesnik, redatelj, novinar i slikar. Umro je 1986. godine.

LIRSKA RODOLJUBNA PJESMA

Motivacija

*Koja je vaša domovina?
Volite li svoju domovinu?*

Ako nekoga voliš, onda to treba i pokazati. Mak Dizdar je mnogo volio svoju zemlju, to je pokazao pisanjem jer je to umio. Šta vi možete uraditi da to pokažete?

ZAPIS O ZEMLJI

Pitao jednom tako jednoga vrli pitac neki:
A kto je ta šta je ta da prostiš
Gdje li je ta
Odakle je
Kuda je
Ta
Bosna
Rekti

A zapitani odgovor njemu hitan tad dade:
Bosna da prostiš jedna zemlja imade
I posna i bosa da prostiš
I hladna i gladna
I k tomu još
Da prostiš
Prkosna
Od
Sna

Mak Dizdar

Razgovor o pjesmi

- Pjesma je podijeljena u dvije strofe neobičnog izgleda?
- Zašto na početku svog pitanja kaže da prostiš, a na kraju rekti?
- Šta sve vrli pitac ne zna i ne vidi? Kakav odgovor dobija? Kakav je to hitan odgovor? Šta je Bosna?
- Šta je zajedničko riječima posna, bosa, gladna, hladna? (Koja je to vrsta riječi?) U kakvom odnosu prema te prve četiri je posljednja riječ u nizu - prkosna?
- Na kakav san se u odgovoru misli? (sanjanje ili vizija, zamisao, želja)
- O čemu može sanjati neko ko je bos i gladan i kome je hladno? Da se obuje i najede i odjene? A šta ako je bos i gladan i siromašan zato što ne odustaje od svog sna?

O autoru

Mak Dizdar (1917.) kao devetnaestogodišnjak objavljuje prvu zbirku pjesama *Vidovopoljska noć* (1936.), a znatno kasnije objavljuje ostala djela među kojima su najpoznatije dvije zbirke pjesama *Kameni spavač* (1966.) i *Modra rijeka* (1971.). Radio je kao novinar, poštanski službenik, novinski urednik. Bavio se istraživanjem i prezentiranjem srednjovjekovne književnosti Bosne i Hercegovine.

Kreativni rad

Bosna je tebi matična država. Ti živiš u Sjevernoj Makedoniji i to je tvoja do-movina. Kao potomak svojih pradjedova i pranana, istražuj historiju Bosne kako bi došao do odgovora za tvoje porijeklo i kako si se našao u Sjevernoj Makedoniji. U istraživanju potraži informacije za oblast poznatu kao Sandžak koja je u jednom historijskom periodu bila u sastavu Bosanskog ejaleta (provincija u sastavu Turske imperije na prostoru Balkana).

To je period (XIV - XIX v.)

Od prikupljenih podataka i ilustrativnog materijala napravite historijski kutak o porijeklu Bošnjaka u Makedoniji. Naravno, dobro će doći pomoć od djedova, nana, starijih rođaka i nastavnika.

Jezero, Ribariće - Sandžak

LIRSKA REFLEKSIVNA PJESMA

ČOVJEK JE LAVA

U nama vrije vrutak vruće lave,
čovjek je topla zvijer pod pojasima neba.
Na našem dlanu cvate topla kora hljeba,
a krv nam je zvjezdana za mlačne noći plave.

U mesu našem ima meteorskog vrutka,
i čovjek je lava, a nije voštana lutka.

Čovjek je sazdan od trideset i tri luka,
ko tetiva je laka svaka naša ruka,
a glava nam je puna snova, ko lađama bogata luka.

Miroslav Krleža

Nepoznate riječi:

vrutak - izvor, vrelo

lava - užarena vulkanska masa

mlačan - mlak, neznatno ugrijan

Razgovor o pjesmi

- Koji je glavni motiv u ovoj pjesmi?
- Da li je to neki određeni čovjek ili...?
- Lava može značiti snagu ali i uništenje...
- Šta kod autora ona simbolizira? Za šta je čovjek stvoren, za šta sposoban? Na šta ga tjera vrutak vruće lave? U drugom stihu bitnu ulogu igra jedan pridjev. Koji? Zašto?
- Zamisli stih bez tog pridjeva. Kada se za čovjeka kaže da je zvijer? Kod pjesnika on je topla zvijer. U čemu je razlika?
- Može li se ljudski život uporediti s bljeskom meteorita u zračnom Zemljinom sloju? Kako? Koliko traje bljesak zvijezde padalice, koliko ljudski život u beskonačnosti vremena? Ostavi li zvijezda padalica za sobom trag? Kakav utisak to na tebe ostavlja? Da li bi i ljudski život, kratak poput „života“ meteora, trebao biti upravo takav: sjajan, upečatljiv, vrijedan divljenja?
- U stihu kaže: „i čovjek je lava, a nije voštana lutka“ .
- Šta simbolizira voštana lutka, šta lava?
- Da li je čovjek svojim postojanjem predodređen da stvara ili da se njime, nemoćnim, upravlja poput voštane lutke?

Метафора - стилска фигура када се један предмет назове именом другог предмета с којим има неку сличност.

О аутору

Мироslav Krleža (1893.) је писао поезију, драме, новеле, романе, есеје, путописе... *Povratak Filipa Latinovića, Hrvatski bog Mars, Gospoda Glembajevi, U agoniji, Leda, Balade Petrice Kerempuha, Moj obračun s njima* - нека су од djela из големог опуса Мироslava Krleže. Умро је у Загребу 29.12.1981. године.

БИЛЈАНА ПЛАТНО БЕЛЕШЕ

Билјана платно белеше
на Охридските извори!

Озгора идат винари,
Винари белорагани!
Кротко терајте карвано
Да не ми платно згазите!
Платното го имам даровско,
За свекор и свек'рва,
За свекор и свек'рва кошула,
За деверите фанели!
Билјана градска, кад'но
Ако ти платно ст'пнеме,
Со вино ќе го платиме!
Винари, белограгани,
Не ви го сакам виното,
Тук ви го сакам лудото,
То што ми'и т'ргат најнапред,
Ѓто имат фесте над око,
Што пули мене под око!

Билјана градска кад'но,
То си го имаме св'ршено,
В недела ќе си го жениме!

Креативни рад

Biljana platno beleše је препознатљива народна makedonska pjesma. Народне pjesme немају аутора и могу бити променљиве, па зато постоје по неколико варијанти исте pjesme. Ако је упоредите са sevdalinkom, *Kad ja podoh na Bentbašu*, можете приметити сличности. Подјелите се на групе и интерпретирајте ове двије лепе starogradske pjesme.

NAZA VEZILJA

Da li i koliko primjećujete razlike između vaših školskih drugara?

Smeta li vam ako se neko razlikuje od vas?

U zavisnosti od odgovora, razmišljate li da svako dijete u svijetu ima interese i želje kao i vi?

Proljeće konačno dolazi u jednu bosansku kasabu. Biljke se bude, ljudi polako izlaze iz toplih domova, čaršija oživi. Proljeće dolazi i u avliju Naze, tridesetogodišnje neudate vezilje. Nakon smrti oca i majke, Naza jedva sastavlja kraj s krajem, siromašno dijeleći prostor porodične kuće s mlađim bratom. Radi u fabrici ćilima. U slobodno vrijeme ona veze na svom derđefu i u vezove upliće svoju maštu i svoje snove. Najveći san joj je - udati se za Nezira, bogatog bega iz čaršije. Ljudi iz kasabe se Nazi tajno podsmjehuju, a sam Nezir prihvata njihove šale i počinje joj se izrugivati. Dok Naza stidljivo prolazi pored njegovog granapa, pogledom tražeći Nezirove oči, on joj u šali dobacuje nježne riječi i obećanje da će je uskoro oženiti. Ne shvatajući Nezirove bezobzirne nakane, Nazi gode njegove riječi i ona se potajno priprema za svadbu.

Tako je došlo i ovo, trideseto Nazino proljeće. U noći prvoga dana dugo je prebirala po ruhu. Skupljano s mukom i godinama, zatvoreno u teškoj okovanoj sehari (ostatak bogate prošlosti) to ruho odisalo je onim posebnim mirisom nošene tkanine. Bile su tu i stare materine svadbene džamfez-dimije i jedna ko zna odakle skrivena zlatom prošarana papuča, pa nekoliko Nazinih najdražih vezova, lijepo složene krpe (bogzna čemu namijenjene) i košulje, i preko svega toga Naza je dugo prevlačila rukom gledajući ukočeno, kao nekom vizijom očarana, u unutrašnjost sanduka i ponavljajući uporno dvije riječi:

- Udaću se! Udaću se!

Pa je došao drugi dan. Rano izjutra probuđena s jednom stalnom mislju na svoje ruho, gledala je kroz pendžer nalakćena. Grane stare kruške, pod kojom djeca svake jeseni dugo stoje i čežljivo gledaju u žute kolačuse, te grane miruju tamne u svijetlom jutru. Kao čudan i pun života vez razapet na modrom derđefu neba, crn, izlomljen i izukrštan vez sa sitnim, jedva primjetnim zelenim pupoljcima, ukazuju se te grane Nazi. Sjela je za derdef. Taj tajanstveni nebeski vez proljeća, može li se on izvesti?

Proljeća su uvijek donosila Nazi nova i nanovo doživljena uzbuđenja i ta uzbuđenja Naza nije umjela kazati niti bi je ko slušao. Samo su grčeviti potezi na razapetom platnu govorili o tim doživljajima, i stoga su proljetne vezove njene gospođe najradije kupovale, plaćajući izuzetno i razmetljivo po deset dinara više. Drhtavi, ti su crveni i zeleni potezi zadihano jurili nekud vijugajući, gubeći se, da najzad izbiju na plavu širinu u nekoj vrištavoj boji što podsjeća na prekinut uzvik. I danas Naza je zaboravila otići na posao, zaboravila da će joj nadnica propasti i od jutra do duboko u noć, dok joj se oči nisu zamaglile od suza, vezla je i vezla. Ne osjećajući umor, ponesena željom da uhvati i ispiše na derđefu onaj svoj veliki jutarnji doživljaj, ona je žurila da što prije završi (sve s potajnom mišlju na sinoćno ruho), kao da će poslije toga odmah doći ono nešto, davno očekivana posljednja sreća. Ništa određeno nije imala pred sobom, ni sama nije znala šta čeka, ali duboko u njoj počivalo je uvjerenje da će se brzo, čim završi ovaj vez, možda još sutra, dogoditi „ono“ i da poslije toga neće više biti tegoba. A u dnu toga uvjerenja počivala je jedino stvarna, neodoljiva čežnja za čovjekom. Nezir! Iz derđefa gledale su muške oči.

U podne došao je brat iz škole, tiho sjeo u ćošak i čekao da mu sestra da ručak. Pošto je uzaludno prosjedio ko zna koliko i pošto je izgubio svaku nadu da će ručati, snuždeno je otkinuo komad hljeba i izašao na sokak, šutljiv i neopažen. Naza je vezla i smiješila se.

„Nezire!“ govorile su krivulje sa derđefa.

U treći svijetao proljetni dan (baš kad su Iliju Rezikinog nosili na groblje) Naza je pošla u susret događaju vođena svojim ludim nadanjem. Sigurna da se sad mora zbiti „ono“, išla je čaršijom uspravljena i vedra. Negdje povrh glava svjetlucale su niti paučine, ili joj se samo tako činilo. Huzbašin kanat lupkao je na vjetru. Posred čaršije gega se bezbrižno široka, blatom zamrljana guska. Pred dućanom Nezir se svađao s nekim seljakom zbog veresije.

- Nezire!

- Šta je!

Najednom, bilo je tiho, tako tiho da se prepala. Onaj veliki događaj lebdio je u vazduhu i trebalo ga je dohvatiti, a nju je obuzeo strah pred Nezirovim smrknutim pogledom.

- Šta je?

Prisiljena da počne ona se najzad oslobodila:

- Ja ne mogu više čekat'... vo-vodi me... i... vjenčaj, ako 'š sad, namah!...

- Pusti me, vidiš da imam posla, nije mi do maškare, djevojko!

- Ne šalim se, dina mi, nego ti ozbiljno kažem, vodi me kadiji na ničah!....

- Ama šta ti je, idi dovraga! De si ti za me i šta mi se, kog belaja, namećeš!

Neću te! Dosta je šale, skini mi se s vrata, budalo budalasta, sikter!

Naza se lecnu. Sve dok je Nezir govorio, raspaljujući se vlastitim riječima sve više, ona je otvorenih usta, sa još nasmiješenim izrazom i sa onim punim povjerenja pogledom pratila njegov govor ne vjerujući ni u jednu jedinu riječ, sigurna da se on samo šali. A kad ču ono „Sikter!“ , izgovoreno oštro i popraćeno pokretom ruke kao da je izgoni napolje, ona zadrhta. U taj čas sruši se sve što je bilo svijetlo. Ukaza joj se crveno, zadriglo i srdžbom iskrivljeno lice pred

njom, odrpan seljak smije se s ulagivanjem begu, čudna golotinja zja iz tamne unutrašnjosti dućana, a ona prljava guska zaustavila se i gače. U jedan trenutak začudi se kako je sve novo i nepoznato tu unaokolo. Zatim joj se lice trže kao od velikog bola, pokri ga rukama i dok ju je Nezir gurao grubo rukom, ona je, čvrsto stisnutih očiju, bojeći se da ponovo pogleda u ruševine jednog dragog svijeta, išla nasumice preko čaršije.

Kad je opet progledala, one svilene paučine nije bilo, ili joj se samo tako činilo. Huzbašin kanat je lupkao, zvana su zvonila Ilijinu smrt i taj zvon miješao se s dalekim dovikivanjem splavara s rijeke.

„Uzaludno proljeće!“ pade joj iznenada na pamet. I dok je, pogrbljena i skršena, išla polako prema fabrici, u njoj se je javljalo jednolično i uporno: Uzaludno proljeće! Uzaludno...

Zija Dizdarević

Razgovor o tekstu

- Ko je bila Naza? Šta o njoj saznajemo na osnovu ovog odlomka? O čemu je ona sanjala? Da li je njen san bio ostvariv? Zašto?
- Jednog dana pojavilo se novo proljeće. Trideseto. Kako ga je Naza doživjela? Šta joj je svako novo proljeće donosilo? Pronađi taj dio u odlomku. Pisac kaže da su Nazini pokreti iglom završavali u bojama na derđefu te se pretvarali u prekinut uzvik. Kako tumačiš taj njen uzvik?
- Kakav je bio Nazin odnos prema bratu? U kojem dijelu teksta to primjećujemo? Kako se brat odnosio prema njoj? Šta je očekivao od Naze?
- Kakav je bio njen odnos prema poslu? Šta je njoj bilo važnije, u čemu je više uživala - u zarađivanju novca u fabrici ili u izradi vezova kod kuće?
- Zašto je Naza krenula prema Nezirovoj radnji uspravljena i vedra? Možeš li naslutiti tok njenih misli u tim trenucima?
- Pokušaj ih navesti svojim riječima.
- U čaršiji ju je dočekala tišina. Zatišje pred buru. Kakva se to bura spremala? Šta je Naza rekla Neziru kad ga je ugledala? Kako je on reagirao? Koja riječ je nju najviše pogodila? Pokušaj pojasniti značenje te riječi. Koja riječ bi tebe najviše uvrijedila?
- Šta se u jednom trenutku promijenilo? Zašto pisac kaže da je Nazi sve oko nje odjednom postalo novo i nepoznato? Kakav je to svijet koji se u tom trenu srušio pred Nazinim očima? Zašto ona više nije vidjela svilenu paučinu? Šta ta paučina simbolizira?
- Na putu prema fabrici, Naza je koračala skršeno i pogrbljeno. Uporedi njen hod pri dolasku u čaršiju. Kakvu stilsku figuru prepoznaješ?
- Zašto je Nazino trideseto proljeće bilo uzaludno?
- Da li je odnos Nezira i ostalih muškaraca u čaršiji prema Nazi bio korektan? Zašto? Kako bismo taj odnos mogli nazvati? Navedi primjer ovakvog ponašanja s osobom iz svoje okoline. Možeš li pretpostaviti kako se ta osoba osjećala? Kako se osjećala Naza?
- Naza je bila siromašna vezilja bez roditelja, a Nezir - sin bogatog trgovca

plemićkog porijekla (beg na turskom znači gospodin, a u Bosni su krajem XIX v. begovi predstavljali povlašteni sloj društva). Zašto Nezir kaže: *Đe si ti za me?* Postoje li danas razlozi da neko nije za nekoga?

- Koja je ideja teksta?

O autoru

Zija Dizdarević rođen je u Vitini kod Ljubuškog 18. februara 1916. g. ali su njegovo djetinjstvo i mladost vezani za Fojnicu, gdje se njegova porodica preselila 1920. g.

Po završetku osnovne škole, 1926. g. upisao se na Nižu šerijatsku gimnaziju u Sarajevu i završio je 1930. g. Godinu dana kasnije pošao je u Učiteljsku školu u Sarajevu i završio je 1936. g. sa odličnim uspjehom. Kao srednjoškolac objavio je prve književne radove, učestvovao je u đačkim štrajkovima zbog čega je hapšen. Godine 1937. upisao se na studij pedagogije u Beogradu, gdje je objavljivao književne radove u brojnim listovima, ali je učestvovao i u političkom djelovanju bosanskih studenata u Beogradu i Zagrebu. Posthumno su objavljena njegova djela: *Pripovijetke*, *Prosanjane jeseni*, *Sabrana djela*, *Blago u duvaru*. U prvoj godini Drugog svjetskog rata djelovao je kao ilegalac u Fojnici i Sarajevu. U proljeće 1942. uhapšen je u Sarajevu, dan prije odlaska u partizane, odveden u zloglasni ustaški logor Jasenovac i ubijen.

U znak sjećanja na književnika Zija Dizdarevića, ustanovljena je nagrada koja se dodjeljuje za najbolju pripovijetku na Kulturnoj manifestaciji „Susreti Zija Dizdarevića“, svake godine u Fojnici, BiH.

Kreativni rad

Da li možeš makar na tren saživjeti se sa Nazinim osjećajem poniženja i razočaranja. Užasno zar ne. Da li se tebi desilo ili si svjedok ponašanja ljudi koji odvajaju ličnosti po materijalnom statusu? Kako se ti odnosiš prema osobama koje su različitije od tebe? Da li su tebi razlike veliki problem? Ukoliko razmišljaš na ovu temu, otvorite diskusiju u svom razredu o razlikama ljudi (religija, nacionalnost, materijalni status, spol). Koristite dvije alatke: empatiju i tolerantnost.

TRI LICA MOGA OCA

Sjećate li se pjesme Šta je otac od Dragana Lukića? Podsjetite se, pročitajte je. Šta sve tata može uraditi za vas?

Imate li razumijevanja kada vam nešto ne može ispuniti?

Često sam pokušavao shvatiti koje je bilo pravo lice moga oca. A imao je tri: jedno, kad je radio neki težak posao; drugo, za nas u kući; a treće, samo za sebe. Pokazivalo se kad je otac bio sam. Vidjećete! Kad je radio neki posao, moj otac je bio snažan div koji je sve podređivao svojoj volji i snazi. Kad je orao, rasipao je oko sebe zemlju, pa je ona pristala i otvarala duboke prolaze krupnom oranju. Kad je kosio, bacao je visoko otkose i oblaci trave su letjeli oko njega kao nemirni slapovi, pa se ravnomjerno slagali iza njegovih leđa. A kad je cijepao drva, prštalo je iverje kao nemirne osice i letjelo daleko oko klade, dok je gomila iscijepanog drveća rasla pored oca i zaklanjala vidik. Kad je radio neki težak posao, kao da je pred sobom imao moćnog protivnika kog je trebalo potpuno savladati. Bio je čitavo vrijeme rada napet i napregnut, pa bi tek navečer popustilo njegovo tijelo kao opuštene strune i vratilo se u svakodnevni, pogureni položaj. Divio sam se njegovoj upornosti, spretnosti i snazi kad sam ga gledao kako radi.

- Bravo, tata! - sa divljenjem sam ga gledao i oduševljeno pljeskao rukama.

Mada je bio bolestan, posao kao da je ulivao u njega neku novu snagu. Čim bi uzeo kosu ili sjekiru, postajao je drugi čovjek: buknila bi krv u obrazima, a obrazi bi se zarumenjeli. Oči bi bljesnule mladalačkim žarom.

- Bravo, tata! - Tako to treba, Baćko. Oštro i bez straha navaliti na posao. Samo se tako može uspjeti. Uvijek moraš biti siguran u sebe, uvijek raditi ono što si isplanirao... Ne može to polahko. Hoću i neću. Malo danas, malo sutra. Kad uradiš šta moraš, onda se odmaraj koliko hoćeš...

U kući je bio veseo i nježan otac. Uvijek je imao osmijeh na licu i uvijek je bio spreman na šalu i razgovor. Pjevušio je nešto tiho, izlazio na dvorište i radio neke sitne poslove.

- Ovo me odmara od napornog rada - govorio je otac. Ako duže vremena ne bi našao kakav posao u selu, bio je zamišljen, ali nije dozvoljavao da to mi djeca osjetimo.

- A ko može ovo, a, Baćko? Pa ovo, pa ovo... - izveo bi nešto sa štapom, preskočio kakav grm ili uradio nešto sa našom starom krpenjačom. Tako nas je izazivao da smo kasnije satima pokušavali uraditi to što nam je pokazao, ali najčešće bez uspjeha. Kad smo se igrali krpenjačom po dvorištu, otac bi se iznenada odnekud pojavio i uskočio u igru:

- Igram i ja, Baćko. Daj meni, pa da vam ja nešto pokažem...

A onda, jednog dana, kad sam sjedio u svom tajnom skrovištu i igrao se sa mačićima, vidio sam i treće lice moga oca. Išao je puteljkom sporo. Bio je poguren, kašljao je jako i nakon svakih pet-šest koraka naslanjao se na neko drvo. Onda bi nakon kraćeg odmaranja ponovo krenuo, pa se ponovo odmarao. Lice mu je bilo blijedo i izmučeno, a oči utonule pod čeone kosti. Na čelu mu se isplela gusta mreža debelih bora koje su poigravale kao nemirne životinje.

- Oče... - iskočio sam iz zaklona i pošao mu u susret. Htio sam da mu pomognem, da uzmem torbu ili sjekiru, da mu olakšam tih nekoliko koraka do kuće, šta li. Možda da ga obrađujem svojom pojavom...

-Ti si, Bačko? - trgnuo se otac. - Šta mi radiš, druškane moj... - pomilovao me pokušavajući dati licu onaj vedar izraz. Uzalud. Kao da je znao da je ulovljen, pa se smeškoltio u svojoj zbunjenosti.

Rizo Džafić

Razgovor o tekstu

- O koja tri očeva lica nam priča pisac u ovoj priči?
- Koje su očeve osobine dolazile do izražaja pri poslu?
- Kakav je otac bio u kući sa porodicom?
- Kakav je bio njegov odnos prema sinu?
- Po čemu se razlikuje treće očovo lice od lica dok je radio težak fizički posao i lica koje je imao u kući?
- Za koga je otac čuvao treće lice?
- Koja očeva osobina je na kraju došla do izražaja?
- Šta je dječak iskazivao prema ocu: ljubav, strahopoštovanje, divljenje?

Književna djela u kojima pisci opisuju nečiji život nazivaju se **biografska književna djela**.

Književna djela u kojima pisci opisuju vlastiti život nazivaju se **autobiografska književna djela**.

Kreativni rad

Lijepo je da i vi zapišete neki događaj iz vašeg porodičnog života sa tatom. Neka bude anegdota šaljivog karaktera. Sjetite se, napišite i onda pročitajte tati odnosno babi, kako ga zovete. Vjerujte, biće mu mnogo drago.

VODENI CVJETOVI

Jednom davno, tako davno da je teško pogoditi kada, poletjelo je s juga jato labudova. Letjeli su visoko, čas iznad oblaka, čas ispod oblaka, kroz prostrano nebesko more, i nigdje se nisu zaustavili dok ne doletješe do bistrog jezera na vrhu planine. I tek tu se spustiše u dubinu vode koja se bljeskala na jutarnjem suncu, u kojoj su se ogledali crni borovi koji su rasli na obali. I voda i

šuma dočekaše ih tišinom, a uznemiriše i poplašiše samo sitnije ptice na granama i sitne ribe u vodi. Još je bilo jutro. Još su s borovih iglica opadale kapi rose, a mnogi planinski cvjetovi još su spavali. Labudovi su plivali jezerom polahko i bez šuma. A sa obala, iz trave, iza panjeva i kamenja, iza borovih krošanja i iza grmova, pratile su ih oči znatiželjnog i šarolikog šumskog cvijeća. Gledale su ih zlatne i crne, vesele vjeverice. Gledala ih je lisica koja se šunjala po obali i tetrijeb sakriven u gustoj krošnji bora. I ko zna kakve ih još zvjeri i zvjerčice, ptice i ptičice nisu gledale. Labudovi su plivali. Labudovi su se igrali i niko ih nije ometao, niko ih nije plašio. I kasnije niko možda, ne bi to ni pominjao da se nije dogodilo nešto što na jezeru dotad niko nije ni vidio ni upamtio. Iz vode su najednom iznikli čudni cvjetovi. Stotine cvjetova. Hiljade cvjetova. Svi jednaki i svi crveni kao krv. Pokriše jezero i voda pocrvenje i bijeli labudovi se pretvoriše u crvene. I biljke i žabe koje su uplašeno izvirivale iz svojih skrovišta. Ali ni to ne bi sve. Iz jezera se podiže crvena magla, opasa obalu, oboji crvenom bojom borove i grmove, travu i kamenje, ptice i zvijeri koje se tu zatekoše. I zateče se: mrki medvjed koji je spavao u hladu borova, vjeverica koja je skakutala s grane na granu, stado srna i srndaća koji su se spustili s pašnjaka da se rashlade i napiju vode, jato golubova koji su doletjeli da se okupaju. Tada nastaje prva bajka o vodenim cvjetovima, na vrhu nepoznate planine, na nepoznatom jezeru.

Tako nastaje bajka koja je trajala samo jedan dan, jer pred noć, kad zađe sunce, sklopiše vodeni cvjetovi i latice potonuše na dno jezera. I sve se opet promijenilo, sve dobi stari izgled. I labudovi podigoše se s vode i odletješe preko planine. Onda pade mrak, upališe se zvijezde i u šumi zavlada mrtva tišina.

Sutradan, u isto vrijeme, opet se labudovi spustiše na jezero. I opet, dok su plivali, dok su se igrali, po vodi se rascvjeta cvijeće. Samo, ono sad nije bilo crveno, ono je bilo plavo. I, kao što je prošlog dana sve u jezeru i oko jezera postalo crveno, sad postaje plavo. Tako se rodi i druga bajka. Ali i ona potraja samo jedan dan i prođe, jer pred noć cvijeće potonu, i labudovi odletješe s jezera, ne plavi, već opet bijeli, kakvi su i doletjeli. Trećeg dana procvjeta na vodi žuto cvijeće. Tako se rodi i treća bajka. Sedam puta su slijetali i odlijetali labudovi i sedam puta se rascvjetavalo vodeno cvijeće i svakog dana ono je bilo druge boje. I svakog dana se radala po jedna bajka. Tek posljednjeg dana je otkrivena tajna

vodenih svjetova. Labudovi su svakog dana u kljunovima donosili sjeme cvijeća i sijali ga po jezeru. Otkud su ga donosili, nije nikad niko saznao, a neće ni saznati, jer labudovi više ne dolijeću na jezero.

Ahmet Hromadžić

Razgovor o tekstu

- Bajka *Vodeni cvjetovi* nastala je po ugledu na narodne bajke. Iako ova bajka ima svog autora, u njoj ima po nešto i od narodne bajke.
- Da vidimo po čemu je ova bajka slična, a po čemu drugačija od narodne bajke.
- U koje vrijeme se dešava radnja narodne bajke?
- Kako počinje svaka bajka? Kada i gdje se dešava radnja u ovoj Hromadžićevoj bajci?
- Ko su najčešće junaci u narodnim bajkama, a ko su junaci u *Vodenim cvjetovima*?
- Kakvu ulogu imaju labudovi u nastajanju i nestajanju vodenih cvjetova?
- Zašto su cvjetovi svakog dana mijenjali boje?
- Koliko je bajki rođeno na jezeru?
- Zašto nam pisac nije otkrio tanju cvjetova? Koji utisak je na tebe ostavila ljepota boja u Hromadžićevoj bajci?

Kreativni rad

Posadite cvijet ili drvo, jer da bi ste bili stvaralac ljepote ne morate imati nikakve čudesne moći. Pisac vas ovom bajkom podstiče da učinite nešto lijepo.

ZANIMLJIVOSTI

Mistični vodeni cvijet - lopoč; lokvanj
Miris koji je nježan, ali ženstven, puderast i lako pamtljiv, sasvim sigurno je miris lopoča. Poznat je i pod imenom lotus, a u prirodi se najčešće pojavljuje u tri boje - bijeloj, ružičastoj i plavoj. Ono što je jako zanimljivo kod lopoča jeste da je jedan od rijetkih cvjetova koji raste u vodenom, najčešće močvarnom svijetu. Dok se njegovo korijenje nalazi duboko u mulju, duga stabljika napreduje prema svjetlost, te široki zeleni listovi i krupni cvjetovi bujaju na samoj površini vode.

NIKO-I-NIŠTA

(Otac priča sinovima, dječacima Adiju i Fariju)

U jedan dječiji dom dovedoše novog dječaka koji reče upravnici da se zove Niko-i-Ništa. Bio je vaših godina, nešto mlađi od Adija i nešto stariji od Farija. Sve domaće iznenadi njegovo ime, ali od svega više iznenadi ih njegovo ponašanje, njegovo držanje. Bio je onizak, čvrstih ramena, povećé glave, ošišan s bijelim ožiljcima na glavi, poderanog džempera, prljav. Svi su ga pažljivo gledali. On je bio neobično miran. Nije se bojao djece i nije se radovao što ih vidi. Izgledalo je da ih nije osobito zarezivao. I to je bilo prvo što se nije domcima dopalo. Ručavalo se u dugačkom hodniku, i hrana se uvijek dijelila s čela stola. Takav je običaj u domovima. Na čelu stola su sjedeli najjači dječaci, te redom - slabiji i slabiji, do kraja stola. Kad je Niko-i-Ništa došao, bila je nedelja i bilo je vrijeme ručku. Nedeljni ručak je dobar i ima kolača, na kraju ručka.

Pošto su domaći posjedali po svome redu, svi su očekivali da će i novajlija: prvo stati sa strane, odmjeriti red i izabrati sebi mjesto koje mu pripada po jačini. Biranje mjesta za stolom je prirodni red stvari i svi su to znali, i svi su to već činili.

- Kako zna svoje mjesto? - vi ćete pitati.

Novajlija najčešće pogriješi u odabiranju mjesta i tada mora da se tuče sa onim ispred koga je sjeo. Ko pobijedi, bit će za jedno mjesto unaprijed, prema čelu stola, prema masnijoj čorbi i većem komadu kruha. To se ponavlja sve dok nekoga ne pobijedi i zaustavi se ispred pobijeđenog.

***

To je to, reče tata. Tako je i u sportu. Prva savezna nogometna liga i onaj sto u dječijem domu - ista je stvar. To je odabiranje vrste i to sam već spominjao i to je prvi zapazio onaj bradati Englez koji se zove Darwin. Ko pobijedi protivnike bude prvi. I kad pođemo na selu mome prijatelju Čvori, i kad kupimo kokoš i donesemo je među njegove kokoši, isto će se dogoditi. Ne u odnosu na vrh stola ili u odnosu ko će prvi piškiti, već u odnosu na pijevca.

***

- I šta je bilo s Nikom? - pitat ćete. Niko-i-Ništa jednostavno nije htio da se tuče za mjesto, sjeo je posljednji i strpljivo čekao da jelo dobiju svi prije njega. Tako je izgubio važnost i počeli su neki posle ručka da ga tuku, čak i neki koji su bili manji od njega. Jedan drzak dječak oteo mu je i kolač koji je Niko držao u ruci, zagledao ga i pomalo grickao, kao da mu je bilo žao kolača ili kao da je želio da što dulje uživa u jedenju.

I? Tako je bilo i ponedjeljkom, i utorkom, i srijedom... Jednog ponedjeljka dođe u dom hitna pomoć i ljekar pripremi igle za davanje vakcine. Svi domci su se manje više pribojavali injekcije, i oni najjači, neki su bježali u zahod pa ih je upravnica zvala, a oni najbliži očigledno su se ustezali. Niko-i-Ništa se zadesio blizu, ljekar ga pozva i Niko primi injekciju tako jednostavno kao da mu je tračak svjetlosti pao na mišicu. Niko se izmakao ustranu i samo je držao prst na komadiću vate koja je zaustavljala krvarenje. Domci su to vidjeli. U petak je nestalo vode u domu i upravnica izvede domce da se umiju hladnom vodom i zube operu. Tada je bio kraj novembra, studena voda, a Niko skinuo košulju, izuo cipele, zagazio u rijeku i oprao se ledenom vodom. Poslije ovakvih događaja neki domci, koji sjede pri kraju stola, nudili su da Niko sjedne ispred njih.

On reče: „Samo vi sjedite na svojim mjestima“. Ništa više nije govorio. Takvih ponuda bilo je i za večerom. Nekim dječacima nije bilo pravo što Niko sjedi na kraju. Željeli su da poštuju pravila domskog ponašanja, da svako bude na mjestu koje mu pripada, ali Niko-i-Ništa ostade miran.

Iduće nedelje trojica su ga udarila šakama po glavi i plećima, jedan mu je potrgao spavaću košulju, a Niko je samo povio svoje tijelo, stavio krupne šake uz lice i mirno trpio sve udarce i ponižavanja koja su nastavljena i posle tuče. Bacili su mu četkicu za zube u kantu za smeće i papuče kroz prozor. Najviše zla u tome učinio je dječak sa čela stola, zvani Krakonoš. Dok nije došao Niko on je tukao druge dječake. Prvo je tukao svakog novajliju i tražio da mu daju dio svoje hrane, a kolač obavezno. To se saznalo i upravnica je nedeljom nadgledala jedenje kolača, ali slabiji dječaci su folirali da jedu, krili su kolač i krišom stavljali u male kesice vezane oko pasa. U tim kesicama skrivenim među nogama, ti jadni dječaci su iznosili kolače i davali ih Krakonošu ili nekome drugom koga on odredi. Dječaci koji su uredno donosili kolače mogli su se nadati da Krakonoš ponekad ostavi po neku mrvu i njima, tek toliko da probaju. Krakonoš je mogao pojesti stotinu kolača. Kad je opet bila nedelja i kad su podijeljeni kolači, Niko je odmah svoj smazao u dva zalogaja. Krakonoš ga je gledao s vrha stola kako jede i zaprijetio mu. To su bile domske grimase i sitne, nevidljive, ali značajne domske prijetnje. Svi su znali da će Krakonoš poslije ručka isprebijati neposlušnog Niku. Krakonoš nije odmah krenuo. Sačekao je spavanje, sačekao je da upravnica pogasi svjetla u sobama i tada je ustao i rekao Niku da ustane. Prije toga su dekamazastarli prozore da se ne vidi svjetlo i počela je tuča među krevetima. Krakonoš i Niko tukli su se šakama i mogli su upotrebljavati samo tijelo protiv tijela. U okršaju su poderali jedan drugom pidžame i nastavili tuču sasvim goli. Niko nije spavao. Svi su sjedili na krevetima i gledali. Niko nije izustio ni jednu riječ. Samo se čulo stenjanje dvojice boraca u hrvačkim zahvatima i potmulu jauču od bolova. Poslije borbe koja je trajala neodređeno dugo, možda i čitav sat i po, Niko-i-Ništa je oborio Krakonoša, i to plećima na pod, i sjeo mu na prsa. Krakonošu je tekla krv iz usta a Niki je krvarilo uho od ujeda. Bili su još umazani krvavim pljuvačkama i znojem. To je bio kraj borbe i kraj Krakonošove vladavine.

Sutradan se to pročulo u domu i domci su tada saznali da je Niko-i-Ništa došao iz doma za bez prizorne u njihov dom da se popravi i da bude kao ostali dječaci. Još nekoliko dana je hrana dijeljena kao ranije, a onda, u nedelju - kad

je kuharica potegla prvu kutlaču nad prvim tanjirom u dugačkom redu - dječaci sa vrha stola i sam Krakonoš, prevrnuli su svoje tanjire i to je bio znak da se od tog trenutka hrana počinje dijeliti s drugog kraja stola. Od tada je Niko prvi dobio jelo, slabiji dječaci oko njega ostali su na svojim mjestima i niko više nije tražio, nije smio tražiti, da mu drugi daje svoj kolač ili dio svoje hrane. Tako čelo stola nije bilo tamo gdje je bilo nego tamo gdje je sjedio Niko-i-Ništa.

Alija Isaković

Razgovor o tekstu

- Primjetili ste da je priča ispričana u trećem licu. Ovakav način pričanja je više zastupljen nego pričanje u prvom licu. U ovoj priči pripovjedač otac, priča svojim sinovima koji ga slušaju.
- O čemu se govori u ovoj priči? O kakvoj radnji se priča u trećem licu:
  - radnji koja se upravo događa,
  - radnji koja se već dogodila,
  - radnji koja će se tek dogoditi?
- Gdje se događa radnja ove priče? Ko je glavni junak Isakovićeve priče? Zašto se domcima već u prvom susretu nije dopao novajlija? Kako je opisan spoljašnji, a kako unutrašnji portret Niko-i-Ništa? Sad možemo vidjeti kako se razvija radnja priče:
  - kako započinje,
  - kako se zapliće,
  - kako postaje zanimljiva,
  - kako se kreće prema završetku,
  - kako se raspliće.
- Šta saznajemo iz uvodnih rečenica ove priče o mjestu radnje i o ličnosti ma koje će učestvovati u radnji? Da li je Niko prihvatio „kućni red“ u domu? Po čemu možemo pretpostaviti da će se u nastavku radnje ličnosti sukobiti? Iz kojih postupaka dječaka to možemo zaključiti? Kada i kojim događajem počinje sukob, odnosno zaplitanje radnje? Koji je događaj u priči vrhunac sukoba? Kako je došlo do tog događaja i kako se razvijao? Šta se po završetku sukoba promijenilo među domcima? Na koji način se priča završava? Zašto je pisac glavnom junaku dao ime Niko-i-Ništa? Zašto je dječaku to ime odgovaralo na početku priče? Koje su Nikove karakterne osobine došle do izražaja u toku pričanja ove priče?
- Ko je Krakonoš? Kakve karakterne osobine on ima? Da li se Krakonoš promijenio pošto je pobijeđen? Zašto je Niko, kao najjači, postupao drugačije od svog prethodnika? Kakva su nepisana pravila među dječacima koja su svi poštovali:
  - uobičajena,
  - ispravna,
  - surova?

- Šta bi bila tema i ideja ove Isakovićeve priče? Pored glavne radnje u ovoj priči postoje i sporedni događaji. Da li bi i bez njih priča bila kompletna?
- Sa drugovima u razredu utvrdi redosljed događaja u priči. Zapišite to na nekoliko papirića i označite strelicama redosljed zbivanja. Složite događaje tako da budu poredani od kraja ka početku. Šta primjećujete? Kako bi tada tekla radnja u priči.
- Pripovijetka je kraće prozno djelo u kojem se prikazuje više likova i zahvata duži period njihovog života. Epizoda je tematski zaokruženi dio priče, koji se može i izostaviti, a da se pri tome ne naruši cjelina djela.

Pričanjem u trećem licu opisuju se ličnosti u priči, daje se njihov portret, njihove fizičke osobine, dakle, izgled, ali i njihove karakterne osobine. Saznajemo jesu li dobri, spremni da pomognu drugovima, jesu li veseljaci, ili su povučeni u sebe, prgavi, tuku slabije od sebe.

Kreativni rad

Opišite izgled glavnog junaka ove priče. Pri opisivanju navedite dijelove priče koji potkrepljuju njegove karakterne osobine.

DVADESET HILJADA MILJA POD MOREM

To kamenje je bilo rasuto po okeanskom dnu po izvjesnom redu koji nisam mogao da objasnim.

Dva sata nakon što smo napustili Nautilus popeli smo se iznad stabala, a tridesetak metara iznad naših glava nalazio se vrh planine. Nekoliko okamenjenih grmova isprijecilo nam se na putu. Ispod naših nogu

dizala su se jata riba, kao jata ptica kad ih netko iznenadi u visokoj travi. Stijene su bile pune rupa koje nije bilo moguće istražiti jer su bile nepristupačne. Uokolo su bile duboke spilje u kojima sam osjetio zvukove strašne sile.

Sledio bih se od straha kad bih opazio veliko ticalo na putu ili zastrašujuća klješta koja bi se u tamnim rupčagama sa strašnim zveketom zatvorila. U tami blistalo je tisuću svijetlih točaka. Bile su to oči velikih rakova koji su vrebali iz svojih gnijezda; golemi jastozi stajali su kao kopljanici, mašući i zvekećući nogama kao da su od željeza, velike su rakovice prijeteći stajale kao topovi na kolima; strašne hobotnice mahale su svojim isprepletenim krakovima kao živa šuma isprepletenih zmija.

Kakav je to bio raskošan svijet, meni dotad nepoznat? Kojem su redu pripadali rakovi, koji su koristili spilje kao drugi oklop? Gdje je priroda našla tajnu njihovog života i koliko stoljeća već žive na samome dnu?

Na žalost, nisam se mogao zaustaviti i razmisliti o tome. Kapetan Nemo, koji je već poznao te životinje, nije se na njih ni obazirao. Stigli smo do prve zaravni, a tamo su me čekala druga iznenađenja. Vidio sam slikovite ruševine; one su odavale djelovanje čovjeka, a ne prirode. Spazio sam veliku hrpu kame-nja, a u njoj su bili vidljivi različiti oblici kula i hramova, ukrašeni čitavim svijetom zoofita u cvatu i zaogrnuti biljnim plaštem resina i bračica umjesto bršljana. Koji je to bio dio svijeta kojeg je kataklizma progutala? Tko je podigao grebene i stijene poput dolmena iz pretpovijesnog doba. Gdje sam to bio? Kamo me hir kapetana Nema odveo?

Htio sam ga upitati, ali budući da to nije bilo moguće, stao sam i uhvatio ga za ruku. Mahnuo je glavom i pokazujući na skup planina u daljini, činilo se kao da je govorio:

- Idemo! Idemo! Nastavimo dalje!

Potrudio sam se zadnjim snagama te smo za pet minuta dostigli vrh koji je bio desetak metara viši od ostalih grebena.

Osvrnuo sam se na padinu kojom smo se uspeli. Planina se nije uzdizala više od dvjestotinjak metara iznad ravnice; ali na suprotnoj strani bilo je dva puta više nad dnom toga dijela Atlantskog oceana. Kad sam pogledao u daljinu, pogled mi je obuhvatio veliku površinu žarkog sjaja. Planina je bila zapravo vulkan. Petnaestak metara ispod vrha veliki je krater izbacivao bujice lave koja se razlijevala u vatrenim slapovima po vodi. S tog je mjesta predivnim svjetlom vulkan osvjetljavao ravnicu.

Podmorski vulkan zaista je izbacivao lavu, ali ne i plamen jer plamenu treba kisik iz zraka te zbog toga ne može trajati u vodi. Bujice lave mogu poprimiti crvenobijelu boju u dodiru s vodom i pretvoriti je u paru. Bujice te lave i pare spuštale su se u podnožje planine, kao izbačene tvari iz Vezuva na drugi Torre del Greco. Dolje u ravnici, ispred mojih očiju, ležale su ruševine potonulog grada kojeg je more progutalo. Njegovi krovovi bili su srušeni, hramovi uništeni, lukovi u komadićima, stupovi na tlu. Na svakom su se koraku još mogle naslutiti velike građevine toskanske arhitekture.

Malo dalje vidjeli su se ostaci vodovoda. Tu je bila uzvisina neke akropole s elementima Partenona; bio je tu i lukobran, kojim je neka stara luka štitila na obalama nestalog mora svoje trgovačke i ratne brodove; još dalje vidjeli su se dugi redovi srušenih zidova i široke puste ulice, čitavi stari Pompeji pod morem. Kapetan me je ovdje doveo kako bih sve vidio.

Gdje sam to bio? Gdje se sve to nalazilo? Morao sam saznati, bez obzira na posljedice.

Osjetio sam potrebu da progovorim, da strgnem kacigu koju sam nosio! Ali kapetan Nemo me zaustavio pokretom ruke. Prišao mi je, podignuo komadić vapnenca i na stijeni od crnog bazalta napisao jednu riječ: ATLANTIDA.

Kakvo sam uzbuđenje osjetio! Atlantida, stara Teopompova Meropida, Platonova Atlantida, kontinent u čije su postojanje sumnjali Origen, Porfirije Jambliki, d'Anville, Malte Brun i Humboldt. O nestanku tog kontinenta postoje različite legende u koje su vjerovali Posejdonije, Plinije, Amijen Marcelin, Tertulij, Engel, Sheher, Tournefort, Buffon, d'Avezac.

Taj se kontinent pružao pred mojim očima, dokaz njegove katastrofe! Atlantida se znači nalazila izvan Europe, Azije, Libije s onu stranu Heraklovih stupova. Atlantida je bila moćna zemlja naroda Atlanta s kojima su stari Grci vodili prve ratove.

Žil Vern

(odlomak iz romana *20 hiljade milja ispod mora*)

Razgovor o tekstu

- O čemu se govori u ovom odlomku iz romana?
- Kuda su se uputili Kapetan Nemo i njegovi prijatelji?
- Kakvi su opisi spomenuti u odlomku?
- Šta je Kapetan Nemo napisao na stijeni?
- Da li znaš nešto o ATLANTIDI?

Roman je duža pripovjedačka vrsta. Po tematici može biti historijski, ljubavni, kriminalistički i naučno-fantastični.

Kreativni rad

Pročitaj cio roman i ilustruj po tvojoj zamisli upečatljive scene. Kakav bi tvoj brod bio?

ZANIMLJIVOSTI

Nekada, u davna vremena, iza Gibraltara, (nađite na geografskoj karti) zabeležio je Platon, (grčki filozof) prostiralo se veliko ostrvo koje se zvalo Atlantida. Ostrvo je imalo površinu oko 399.000 kvadratnih kilometara, a na njemu je živjelo oko 20 miliona ljudi. Zemlja je obilovala toplim izvorima, a u šumama su živjeli slonovi i druge afričke životinje. Plodne ravnice bile su ispresjecane mnogim kanalima, koji su služili kao vodeni putevi za prevoz razne robe i poljoprivrednih proizvoda. Njen glavni grad bio je opkoljen visokim bronzanim zidovima, a dvorci, vile i hramovi bili su prekriveni zlatom i srebrom. Od 12000. pa sve do 9000. godine, Atlantida je gospodarila tim dijelom svijeta, upravljajući gigantskom mediteranskom carevinom, koja je dopirala sve do Egipta i Italije. Atlanti su se borili za stvaranje takve državne zajednice u kojoj bi ideali bratstva i prijateljstva predstavljali najveće blago. Ali... „jednoga užasnog dana i jedne užasne noći“, navodi Platon, „Atlantidu je progutalo - more!...“

Ovo je interesantan podatak, budite znatiželjni i kreativni, ilustrirajte tu prekrasnu zemlju.

GROMOVO ĐULE

Bio sam sasvim sasvim mali, ali ovog se dobro sjećam. Valjda što je toliko sijevalo i grmilo. Moja rodna kasabica poznata je kao igralište gromova. Zgnijezdila se na golom nevisokom podnožju planina, koje silazi u neveliko polje.

Kad dođe ljetna oluja, gromovi kao krakati svijetli divovi skaču po tim planinčinama, sablje njihovih munja i tutanj njihovih tabana utjeraju sve živo u kasabi u kuće, štale i ćumeze, i pozatvaraju u njoj sva vrata i prozore. Nikad se toliko puta svijet ne prekrsti i toliko svetih riječi iz Kur'ana ne izgovori. Ljudi šalju Bogu nijema obećanja da nikad više neće griješiti.

Jednom tako zaorlja takva oluja, u kući smo toga popodneva ostali samo mati i ja. Mati u ludoj jurnjavi pozatvara sve prozore, stisnu me u krilo, i, zaklonjeni malo iza prozora, gledamo u baštu. Smrklo se, ali sijevne pa voćke postanu kao da su od zlata i dragog kamenja, i meni onda žao što takve i ne ostanu. Odmah zatim tresak, koji kao da me svega raznese, pa za njim gromorno valjanje grmljavine, koje ulazi u prozorska stakla i zidove. Priljubim se uz mater, a lijepo mi. Onda line u voćnjak, kao da neko odozgo zalijeva kantama. Grane se povijaju do zemlje, žao mi ih, drage naše voćke, jadrnice - nemaju se nikud skloniti.

- Majko, što će tolika kiša? - pitam. Mati, stisla me, žmiri, užurbano šapće nekakve, potpuno mi nerazumljive, riječi. (Poslije sam saznao: riječi iz Kur'ana.)

- Hoće li, majko, još jednom onako? - pitam, jedva čekajući da tresne.

Mati me blago udari po potiljku, a grom, kao da me čuo, prasnu, udari u sred bašte.

Vidjeh usijan plavičast kolut, kao da na zemlju pade sjajna tepsija pa je nestade.

Mati me trkom iznese u divanhanu.

- Sine, ne zovi ih više! - dašće, ljubi me gdje stigne.

- Izgorjećemo.

Poslije, kad je oluja otišla, iznijela me u voćnjak. Vrti se oko ovog mjesta gdje je udario grom, spušta me iz naramka i raščešljava travu, traži nešto, a ničeg nema.

Tek mnogo poslije, saznao sam šta je tražila. Đule gromovo. Nije, kažu, veliko, sitno je kao golubije jaje. Ko ga nađe pa zakopa negdje pred kućna vrata, dokle ga tako drži, kuća će mu biti sigurna od vatre, od puške i noža, od krađe i vradžbine.

Mora da sam tako još u najranijem djetinjstvu sklopio prijateljstvo s gromovima. Poslije mnogo godina, jedne mrkle noći na planini Vlašiću, udarali su svud oko mene, kao vatrena kiša-šropac, a jednoga dana našao sam se na Vranici planini u samim oblacima, gdje su oko mene igrali đavolsko kolo. Nijedan me nije htio. Bilo je tako nekoliko puta i u ratu, među kuršumima i granatama.

Da mi dva brata nisu poginula, prosto bih povjerovao da je mati našla, i tajno negdje zakopala, gromovo đule. Vjerujem i ne vjerujem, ali i danas tražim gdje ga je zakopala.

Skender Kulenović

Nepoznate riječi:

- đule - topovsko i puščano tane, metak
- kasabica - mali grad
- ćumez - kokošinjac
- linuti - pljusnuti
- divanhana - soba za razgovor (divan)

Razgovor o djelu

- U kojem licu je napisana ova pripovijetka? Ko govori?
- Dječak već u prvoj rečenici napominje da je bio mali kada se događaj opisan u priči dogodio, ali da se svega dobro sjeća. Zašto?
- Šta je to upečatljivo u tom događaju?
- Šta predstavlja gromovo đule u pripovijeci? Pojasni taj motiv i pojasni njegovo značenje.
- Da li gromovi bacaju đule? Kako nastaje grom?
- Majka kaže kako je gromovo đule sitno kao golubije jaje. Da li to znači da ga je neko vidio? Kako je mogla nastati ta priča? Zamisli i ispričaj.
- Dječakova majka kaže: Sine, ne zovi ih više! Izgorjećemo! Da li ona na neki način oživljava gromove, dajući im ljudske osobine?

Onomatopeja je stilska figura kojom se u govoru oponašaju zvukovi, riječi koje su izvedene iz zvukova. Naprimjer, zvuk koji proizvodi cvrčak može se opisati kao cvr, cvr, iz toga je izveden glagol cvrčati, i imenica cvrčak. Onomatopeje su i: mukanje, šištanje, siktanje, šuštanje...

O autoru

Skender Kulenović je rođen 2. septembra 1910. g. u Bosanskom Petrovcu, gdje je završio osnovnu školu, a potom, nakon naglog osiromašenja porodice (agrarna reforma), prelazi u majčino rodno mjesto Travnik. Tu je kao vanjski učenik završio Jezuitsku gimnaziju. Već u trećem razredu gimnazije javio se sa prvim književnim radom, sonetom *Ocvale primule*. Zatim je studirao pravo na Zagrebačkom sveučilištu. Suradivao je u brojnim listovima i časopisima, a 1937. sa Hasanom Kikićem i Safetom Krupićem pokreće u Zagrebu muslimanski časopis *Putokaz*.

Godine 1941. stupa u prvi partizanski odred Bosanske Krajine. Kulenović u ratu piše poeme, uređuje listove (*Bosanski udarnik*, *Glas*, *Oslobođenje*). Odmah poslije rata je direktor drame Narodnog pozorišta u Sarajevu. Uređuje *Pregled*, *Književne novine* i *Novu misao*. Pisao je pjesme i poeme, komedije, eseje, kritike, putopise, crtice, priče te roman. Najvažnija djela: *Stojanka majka Knežopoljka*, *Seva*, *Soneti*, *Gromovo đule*, *Divanhana* i roman *Ponornica*.

Umro je 25. januara 1978. g.

KULTURA BOŠNJAKA

KULTURA BOŠNJAKA

Poštovani učenici,

U ovom dijelu udžbenika, imat ćete mogućnost i zadovoljstvo da se upoznate sa dijelom bogatog kulturnog nasljeđa naroda kojem pripadate.

Bošnjaci, kao i svi narodi svijeta, imaju svoju bogatu kulturu po kojoj se prepoznaju. Bošnjačko kulturno nasljeđe predstavlja sva ona kulturna dobra, materijalna i nematerijalna po kojima se Bošnjaci identifikuju i koja su važna za njihov identitet na određenom prostoru.

Kulturno nasljeđe je sve ono što jedan narod stvara u historijskom periodu svojeg postojanja. Za Bošnjake je posebno važno naglasiti da su imali tešku historiju koja je utjecala i na današnje kulturno nasljeđe. To znači da su mnogi historijski događaji, promjena društvenih sistema, geografskih karti, iseljavanje i napuštanje svoje matične države u druge države (među kojima ste i vi u Sjevernoj Makedoniji) u istraživanju potraži informacije za oblast poznatu kao Sandžak koja je u jednom historijskom periodu bila u sastavu Bosanskog ejaleta (provincija u sastavu Turske imperije na prostoru Balkana). To je period (XIV - XIX v.)

Od prikupljenih podataka i ilustrativnog materijala napravite historijski kutak o porijeklu Bošnjaka u Makedoniji. Naravno, dobro će doći pomoć od djedova, nana, starijih rođaka i nastavnika.

), utjecalo i na kulturu Bošnjaka. Za vas, poštovani učenici, bitno je da znate da pripadate narodu koji je glavne savremene karakteristike po kojima se prepoznaje kao takav, stekao u periodu kada je Bosna predstavljala na geografskoj karti svijeta bosanski ejalet (to je bila administrativno-teritorijalna jedinica u Osmanskom državnom uređenju) i tada je taj pojam (Bosna) predstavljao Bosnu i Hercegovinu i Novopazarski Sandžak. Zbog vaše bolje informiranosti o upoznavanju kulturnog nasljeđa svog naroda, u sljedećem materijalu predstaviti će se djelić najvećih kulturnih dostignuća Bošnjaka u Bosni i Sandžaku kao jedno nerazdvojivo kulturno jedinstvo a vi se nemojte zbuniti jer na današnjoj geografskoj karti Balkana (informiraj se i traži podatke, razgledaj geografsku kartu) su razdvojene granicama novoformiranih država stvaranih burnim historijskim događajima. Za tvoju olakšicu, date su geografske karte na kojima možete uporediti promjene granica.

Bošnjaci danas žive u Bosni, regionu Sandžak, u Sjevernoj Makedoniji, u Turskoj, u evropskim državama i svuda po svijetu u manjem broju. Ova razmještenost Bošnjaka van svoje matične države pokazuje da su imali tešku historiju, punu nesreća i tragedija.

JEZIK I PISMO

Bošnjaci govore na dijalektima bosanskog jezika. Bošnjaci Sjeverne Makedonije koji su u manjem broju porijeklom iz današnje Bosne, a u većem iz Sandžaka govore na poddijalektima sandžačkog dijalekta. Primjetljiva je govorna asimilacija i utjecaj makedonskog jezika u govoru makedonskih Bošnjaka što je razumljivo kada je nedostupno učenje standardnog bosanskog jezika. Bošnjaci se služe latinicom i ćirilicom. Interesantno je da se bošnjačka kulturna historija stvarala na bosanskom, turskom, arapskom i perzijskom jeziku i da su mnogi materijalni spomenici napisani bosančicom, ćirilicom, latinicom i arebicom.

NACIONALNI SIMBOLI

Historijski simboli Bošnjaka su ljiljan i polumjesec. Zlatni ljiljan je hiljadu-godišnji simbol Bosne, endemični cvijet karakterističan za predjele Bosne koji je korišten kao simbol za čistoću, nevinost i ljepotu. Koristili su ga mnogi bosanski heroji tokom duge historije, počevši od plemićkih porodica do kraljevske dinastije Kotromanića. Ljiljan je također bio karakteristika bosanskih avlija i bašti, opjevan najčešće kao zambak. Na nišanima (grobnim obeležjima) bosanskih šehida se također gravirao ljiljan.

Ljiljan je bio simbol zastave i do 1992. g. Današnja zastava ima plavu boju i žute zvjezdice kao simbolika ulaska u Evropsku zajednicu, dok je žuti trokut simbol države Bosne.

Grb BiH do 1992. g.

Današnja zastava i grb BiH

Simboli sandžačke zastave i grba imaju svoju tumačenje. Zlatni ljiljani su dio bošnjačke srednjovjekovne prošlosti, odnosno simbol srednjovjekovne dinastije Kotromanića, a tri polumjeseca su simbol islamskog vjerskog opredjeljenja bošnjačkog naroda. Broj tri koliko ih ima, simbolizuje vjersku, nacionalnu i evropsku prošlost bošnjačkog naroda.

Grb i zastava sandžačkih Bošnjaka

HISTORIJA BOŠNJAKA

Historijski tok razvoja bošnjačke kulture uopšte može se podijeliti na tri perioda:

- srednjovjekovni period;
- osmanlijski period;
- postosmanlijsko i savremeno doba

1. SREDNJOVJEKOVNA BOSANSKA DRŽAVA 1180-1463. g.

Za ovaj period važno je spomenuti vladare i periode u kojima su oni stvarali nezavisnu i posebnu bosansku državu:

- Kulin ban (1180-1204. g.)
- Ban Stjepan Kotromanić (1322-1353. g.)
- Kralj Stjepan Tvrtko (1353-1391. g.)
- Kralj Stjepan Tvrtko II (1443-1461. g.)
- Kralj Stjepan Tomaš (1461-

1463. g.)

Iz perioda vladavine Kulina-bana u historiji Bosne najznačajniji dokument kojim se potvrđuje postojanje nezavisne bosanske države je Povelja Kulina bana (vrsta ugovora među vladarima kojim Kulin ban dozvoljava Dubrovčanima slobodnu trgovinu u Bosanskoj državi). Specifičnost i važnost ovog dokumenta je u tome što je napisan narodnim bosanskim jezikom. Bosna je njegovu vladavinu provela u miru, zbog čega je u narodu, njemu u spomen, ostalo sjećanje na vremena „od Kulina bana i dobrih dana“.

Turbe princeze
Emine Katarine - 1939g

Obnovljeno turbe
princeze Emine Katarine - 2014 g.

Za vas će biti interesantan i period vladanja kralja Stjepana Tomaša. Ovaj kralj je otac poznate bosanske princeze Katarine Tomašević iz braka sa pretposljednjom bosanskom kraljicom Katarinom Vukčić Kosača-Kotromanić. Ovoj princezi, poznatoj i kao Kral kizi (kraljevska kći) ili princeza Emina, podignut je mauzolej-turbe na lokalitetu u Gazi Babi u Skoplju. Vjeruje se da je princeza Katarina, živjela i umrla u Skoplju, gdje se o njoj brinuo Isa-beg Ishaković. Njenog oca pogubile su Osmanlije za vrijeme osvajanja Bosne, a majka kraljica Katarina Kosača je izbjegla u Rim gdje je i umrla. Katarina je bila povjerena na odgoj i čuvanje poznatom skopsko-bosanskom krajišniku Isa-begu Ishakoviću koji ju je odveo na svoj dvor u Skoplje gdje je provela ostatak života. Umrta je mlada i najvjerojatnije se nije udavala. Sigismund, njen brat, kasnije odlazi prema Istanbulu i prima islam kao Ishak beg Kraljević. Nakon dobijanja informacije o smrti mlade princeze, turski sultan Mehmed II je naredio izgradnju mauzoleja. Sigismund i Katarina su primili islam još u Bosni, pa su

putovali kao slobodni ljudi. Njihov daidža Ahmed-paša Hercegović, (brat njihove majke Katarine) anadolski beglerbeg, već duži period bio je u Islamu i obavljao brojne državne dužnosti. Njihovo prihvaćanje islama je važno za odluku sultana da podigne mauzolej-turbe Katarini kao aristokratici i muslimanki.

mauzolej - grobnica podignuta zvaničnoj ličnosti

Kreativni rad

Posjetite Skopsku staru čaršiju i objekte koje je izgradio Isa-beg Ishaković. Napišite izveštaj o posjeti objektima.

2. OSMANLIJSKI PERIOD (1463-1878. g.)

Osmanlijski period je najduža i najznačajnija faza razvoja bošnjačke kulture. To je historijski period u kojem su Bošnjaci postali upravo onakvi kakvi su danas. U tom periodu vladajuća srednjovjekovna bosanska elita, postaje nova elita koja u potpuno novim uslovima nastavlja kreiranje jednog naroda i njegove kulture. Bošnjaci upravo tada postajući dio osmanlijske zajednice naroda, bivajući aktivni kreator historije i kulture, doživljavaju vrhunac i stvaraju najviše onoga što se danas smatra bošnjačkim kulturnim nasljeđem. U periodu od osvajanja Bosne od Mehmeda II, najznačajniji lik je bio Isa-beg Ishaković (1450-1460. g.), osnivač Sarajeva i Novog Pazara i mnogih vjerskih i svjetovnih objekata koji postoje i do danas. Jedan od poznatijih je Isa-begova džamija u Skoplju.

3. POSTOSMANLIJSKI PERIOD (1878-1940. g.)

Postosmanlijski period sa raspadom Osmanske imperije je najteži u historiji Bošnjaka jer se dešavaju velike migracije bošnjačkog stanovništva. U ovom periodu se najmanje stvarala materijalna kultura, odnosno više se uništavalo ono što je vjekovima građeno u osmanlijskom periodu bez obzira na kulturnu vrijednost i bogatstvo koje je dobila historija ovog područja. Bosna i Sandžak nastavili su svoj kulturni razvoj sa stagnacijom jer je bošnjački narod bio nepriznat kao narod u sastavu tadašnje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Promijenila se etnička struktura stanovništva ovih prostora.

U nastavku teksta upoznaćete dio narodne baštine Bošnjaka Bosne i Sandžaka.

NARODNA BAŠTINA

Materijalno i duhovno kulturno nasljeđe

Materijalno bogatstvo sačinjavaju sva pokretna i nepokretna dobra koja su Bošnjaci stvarali na teritoriji Bosne i Sandžaka. Kulturna dobra je pojam koji obuhvata veliki broj dostignuća od kojih ćemo vas sa nekoliko upoznati.

MATERIJALNA KULTURA	DUHOVNA KULTURA
Stećci Stare porodične bošnjačke kuće Džamije i mesdžidi Turbe Bezistani Ćuprije i mostovi Tekije Sahat-kule Mektebi i medrese Tvrđave, utvrđenja, kule, bedemi Hanovi Hamami Česme, šadrvani i sebilji Nadgrobni spomenici, nišani i mezarluci Musale	Usmena epika Bošnjaka (epske pjesme Bošnjaka, tzv. kraješnice pjevane uz gusle) Sandžačka sevdalinka Sandžački ćilim Mevludski obredi Teferiči Kaside Bošnjački folklor Muštuluk i muštulukdžije Svadbene običaji Pogrebni obredi i običaji Muslihunluk Ženske svadbarske pjesme uz tepsiju Hićaje Hamajlije, sihir, salijevanje strave, moruna, bajanje i učenje na vodi Posjedak Sandžačke dječije igre Obredi pri sunećenju Kujundžijstvo, Bošnjačka tradicionalna kuhinja Sandžačke kosačke mobe i obredi

NARODNA NOŠNJA

Narodne nošnje predstavljaju vrlo bitan dio kulturne baštine. Po nošnji se nekad kao i danas, prepoznavao i etnički i materijalni status.

Osnovni dijelovi ženske nošnje su urađeni od pamuka, brokata, svile, somota, čohe, filca. Dijelovi dijelovi ženske nošnje: košulja, dimije, pojas sa paftom (metalna kopča), ječerma, jelek (kratki prsluk), dimije, čarape, papuče, fes (kapica) sa maramom...

Dijelovi muške nošnje: košulja, čakšire (hlače), trabolos (pojas), haljetak sa rukavima, fermen (prsluk), čarape, cipele, fes (kapa).

Šarolikost i bogatstvo zlatoveza su odlike naših nošnji naročito s kraja XIX i početka XX vijeka. Djevojke su nosile raznobojne šamije sa cvjetovima i drugim ukrasima. Niz leđa su puštale duge pletenice koje su ukrašavale svilenim kitama sa dukatima. Taj nakit se tresao u kolu. Na glavi su nosile fesić i na njemu čatkiju (mahramu) sa svilenim kiticama, a one djevojke koje su imale dukate, stavljale su tepeluke koji su se jasno vidjeli na gornjem dijelu čela. Umjetnost izrade je sačuvana do današnjih dana i predstavlja dio bogate kulturne baštine Bošnjaka.

Sa starih razglednica

BOSANSKA SOBA - ALATURKA

Bosanska soba je posebna po tome što je namijenjena za odmor, rahatluk u širini prostora. Enterijer (unutrašnje uređenje) bosanske sobe je prilagođen za miran i spokojan porodični život. Bosanska soba se sastoji od prizemnih sećija - minderluci skrojениh od obložene slame postavljene duž zidova sobe, čiji se naslonjači prostiru ispod pendžera dajući na taj način onome ko sjedi mogućnost pogleda na avliju i sokak. Zavjese na pendžerima ručno izheklane od ruku domaćica, davale su posebni dekor unutrašnjosti bosanske sobe. Nasred sobe se nalazio drveni stolić za kahvu, a negdje u ćošku sofa koja je služila za postavljanje jela. U drugom ćošku obavezno je stajao ormar u kojem se čuvala posteljina za spavanje, tako da se bosanska soba brzo i jednostavno mogla transformirati iz dnevne u spavaću sobu. Jela koja su se spremala i služila u bosanskoj sobi su raznovrsna. Poznato je da su Bošnjaci gostoljubiv narod i kod njih je uvijek važno i ostalo pravilo da se prilikom ugošćavanja ne smije biti škrt. Posebno su se isticala raznovrsna kuhana jela i pite, od kojih su najviše zastupljene: bosanski lonac, čorba, sarma, burek, sirompita, krompiruša i zeljanica. Zimi je bio običaj da se uz sjela u odžak na žeri peku krompiri i jedu sa domaćim sirom. Posebna je radost običaja kada tetke ili nene donose gurabiju ili halvu. Sude u kojem se služila hrana u bosanskoj sobi, uglavnom je bilo od bakra, aluminija ili drveta.

BOSANSKI ČILIM

Postoji jedna stara legenda koja kaže da, dok su žene u starom dobu tkale čilim, vjerovale su da se pojavom duge na nebu sažima istina i da to ustvari ženski melek tka tepih od niti sunca, što predstavlja stazu koja vodi do dženeta. Tada su žene kroz boje duge dobijale inspiraciju za motive koje su prenosile na čilim.

Bosanski čilimi su nešto po čemu je Bosna prepoznatljiva. Oni predstavljaju spoj tradicije, ljepote i rada. Rađeni na tradicionalnom drvenom razboju, tkani vunom na osnovi od pamuka ili vune, obje strane čilima izgledaju isto, a boje bosanskih čilima su postojane. U snovima, čilim je simbol životnog vijeka jednog čovjeka.

Ko umije čitati bosanski čilim, može pročitati historiju Bosne.

Šara sandžačkog čilima

NE KLEPEĆI NANULAMA

Ne silazi sa čardaka
i ne pitaj gdje sam bio
zašto su mi oči plačne
zbog čega sam suze lio

Stajao sam kraj mežara
i umrlu majku zvao
nosio joj dar od srca
ali joj ga nisam dao

Ne klepeći nanulama
kad silaziš sa čardaka
sve pomislim moja draga
da silazi stara majka

(u interpretaciji Nedžada Salkovića)

Bošnjačka tužna historija, prepuna je muhadžerluka (iseljavanja) koje je dovodilo do razdvajanja porodica. Ti su momenti opjevani u mnogim sevdalinkama. Jedna sevdalinka, posebno omiljena i puna nostalgije je *Ne klepeći nanulama*, posvećena svim našim majkama i nanama.

RAMAZAN I KURBAN BAJRAM

U običajima proslave Ramazanskog i Kurban-bajrama nema bitne razlike, osim što se na Kurban-bajram donosi simbolična žrtva, tj. kolje se ovan, ovca, odnosno goveče. Meso se, u pravilu, dijeli rodbini i prijateljima (preporučljivo siromašnijim) i to 2/3, a dio 1/3 domaćin obično ostavlja samoj obitelji. Običaj je prvog dana Bajrama primiti u posjet rodbinu i prijatelje, ili ih zijaretiti (posjetiti), ovisno već o uhodanim pravilima ophođenja. Mlađi obavezno prvog dana posjećuju roditelje i stariju rodbinu, amidže (stričeve), dajdže (ujake), tetke i druge, a narednih dana dočekuju svoje bajramske goste. Darovi koji se daju i izmjenjuju Bajramom, zovu se bajramluci. Poslije Bajram-namaza, uobičajeno je otići na mezar (posjet svojih predaka i rodbine) i proučiti im *Fatih*u (prvo poglavlje Kur'ana) i moliti da im Allah daruje dio svoje bezgranične milosti.

Bajramska pjesma koju često pjevamo, posebno za Kurban Bajram je *Nek' mirisu avlije*.

NEK' MIRIŠU AVLIJE

Majka sina budila,
u sabah probudila,
ustaj sine sabah je,
ustaj sine Bajram je.

Hajde sine, ustani,
lijepo mi se obuci,
Bajram-namaz klanjaj ti,
mezare zijareti,
Bajram-namaz klanjaj ti,
mezare obidi.

Ref. 2x
Nek' mirišu avlije,
nek' se svako, raduje,
širom Bosne, ponosne,
nek' se pjeva, Bajram je.

Hajde sine, ustani,
i kurbane razdijeli,
siromaha, daruj ti,
od srca halali.

I ahababe posjeti,
s njima radost, podjeli,
niz čaršiju, prošetaj,
nek' se srce veseli.

Ref. 2x

Nek' mirišu avlije ...

Ramazan i Kurban-bajram su vjerski praznici i drugih pripadnika islamske religije u Sjevernoj Makedoniji. Postoje mnoge sličnosti u načinu proslavljanja jer se vjerski običaji ne mijenjaju, samo se prilagođavaju uslovima. Prepoznatljivo je spre-manje baklave kod svih naroda. Uređivanje i čišćenje domova je najvažnije i besprijekorno, posjeta, zijaret rođaka i susjeda, darovanje *odiva* (udate sestre) i djece.

ROĐENJE DJETETA I NADIJEVANJE IMENA

Rođenje djeteta u braku predstavlja za roditelje veliki događaj u životu. Za taj dan oni se pripremaju, posebno majke. To su dani velikog iščekivanja, radovanja i strahovanja u isto vrijeme.

Akika je kurban koji musliman prinosi na ime svog djeteta sedmi dan po njegovom rođenju. Skoro je ustaljen običaj kod muslimana da se nadijevanje imena djeci obavlja na jedan skroman, ali ipak svečan i islamski način. Obično se sedmi dan po rođenju djeteta okupi najbliža rodbina i bliski prijatelji u kući dječijih roditelja, uz prisustvo mjesnog ili nadležnog imama koji obavlja sami čin nadijevanja imena novorođenčetu po islamskim običajima. Pošto majka, posebno za tu svrhu, okupa, namiriše i obuče dijete u čistu, lijepu i svečanu opremu, ona ga preda u ruke imamu, koji po vjerskim običajima nazove novorođenče njegovim imenom, koje su mu roditelji prethodno sami izabrali, i na kraju čestita roditeljima i zaželi djetetu i njima sreću, dug vijek, zadovoljstvo i sl.

Ima slučajeva da se djeci, pored glavnih imena, po kojim se zvanično vode u matičnim knjigama, nadijevaju iz milja i druga imena, po kojima se nazivaju i poznaju u svakodnevnom životu. Ona obično nastaju još u djetinjstvu i nemaju uvijek osnovu u vjeri.

Imena imaju svoj značaj pa se biraju zbog toga, ali sada se češće biraju imena zbog prilagođavanja kulturnom mentalitetu sredine i sve manje se koriste stara izvorna imena.

Adela - pravedna, poštena, čista.

Aidin - teperamentan, vatra.

Denana - voljena, srce, duša.

Izeta - moć, sila, ugled, utjecaj.

Tarik - zvijezda Danica, onaj koji kuca, udara, kasni posjetilac, noćni gost

Lejla - noć, večer. Dugi oblik ovog imena je Lejla.

Porazgovarajte sa roditeljima kako su oni primjenili ovaj običaj i kako su izabrali tvoje ime. Koje značenje ima tvoje ime?

VEZANJE ZETA

Odlomak iz pripovijetke *Murat*.

(U Bajrovu kuću došli prvičani sa odivom Hajrijom. Bajro se trudi da zajedno sa cijelom familijom ugosti nove prijatelje. Omladina se pobrinula za šalu, odnosno običaj da se zeta Halka, koji prvi put dolazi u kuću svoje nevjeste, domaćini vežu lancima...)

Vjerovatno, mladarija je htjela da se šali, pa nagovoriše Hajrijinog daljeg strica, Iljaza, da ustane. On počeo poskakivati na jednoj nozi i vikati: - Ah, ah, ljudi, vi ništa ne vidite, ja sam ranjen! Jedan azgin čovjek me nagazi na nogu i slomi mi je! Po svoj prilici taj čovjek je među vama! -

U drugoj sobi se začu da neko vuče dugačak lanac od volujskih kola. - Koga li će sada ovo da vežu? - ču se glas. Pogledaše svi u zeta. - Probaju mu narav, ako je ljut, hujljiv, viknuće: - Nemojte da je ko slučajno pokušao da me veže i da se primakne meni! Halko se smješкао i ćutao.

Znao je da je to uobičajena šala, zadirkivanje zeta prilikom prve posjete tazbi-ni, da ga tobože okrivljuju što im je uzeo ili ukrao djevojku. Onaj amidža što je hramao sjede niže Halkovih nogu, stade ih zagledavati, pa reče: - Čini mi se da su me ove noge nagazile večeras. Ima li suda da sirotinju zaštititi, da se ne pršti sirotinja, djeca i nemoćni starci? Da se krivac sveže u lance, da mu se samar turi, da se stavi na kola i gurne niza stranu! - On ima branioca - reče drugi starac.

- Ima taštu. - Ona je čula da ni naše njive neće bez mita da rode, pa će dati otkup za njega. - Gdje je tašta, - zagustilo je zetu, pocrvenio je, - neka se tašta pojavi sa tepsijom kolača u rukama dok nije kasno! - I tašta, zaista, uđe na vrata noseći tepsiju dudova u rukama i stavi je na stolicu na sredini sobe. Rekoše: - Evo tašte, evo druge zetove majke, mnogo li će nafake iz njenih ruku pojesti, blago tome ko ima taštu. Samo nemoj da bude, zete psete, ne dolazi često, nesta masla i pšenična brašna...

Zaim Azemović

TRADICIONALNE NARODNE IGRE

Igre i pjesme Bošnjaka u Bosni i San-džaku odnose se na mnoge sfere društvenog života. Pjesme uz igre su uglavnom bile lju-bavne i obredne, među kojima su bile po-sebno lijepe pjesme koje su pratile svadbu.

U povijesti bošnjačke porodice bila je dugo vremena karakteristična odvoje-nost mladeži po spolovima. Tako su nastale pjesme i igre u zatvorenim prostorima pre-lijepih bošnjačkih avlija.

Po tradiciji, momci nisu smjeli igrati zajedno sa djevojkama, tako da su igrali odvojeno (u muškom kolu), a djevojke u svom kolu u kojem bi jedna od sta-rijih žena bila određena za čuvaricu kola i štapom tjerala momke koji bi se htjeli kolu priključiti.

Djevojke nisu dozvoljavale da ih momak uhvati za ruku, nego za maramicu *jaqluk*. Ta se tradicija i danas održala po selima.

Kod djevojaka su karakteristične igre laganih pokreta, ruku i lepršavih po-kreta oko sebe. Djevojke su obučene u bogate nošnje vezene zlatnom niti (po-sebno su bogato i lijepo ukrašene anterije), a na glavi su im kapice zvane kalkan ukrašene dukatima i biserom.

Poznate narodne igre bošnjačkog folklora su: *Jusufovo kolo*, *Alaturka*.

SVATOVSKJE PJESEME SVADBA - NIKAH

U tradicionalnoj narodnoj muzici Bošnjaka postoji više različitih pjesama (koje se pjevaju u raznovrsnim prilikama). Većina takvih pjesama se vezuje za neki običaj. Svatovske pjesme predstavljaju vrstu pjesama koje se izvode u određenim trenucima svadbenih običaja. Tekst svatovskih pjesama nas usmjerava na to kada se i u kojoj prilici pjeva pojedina pjesama. To znači da je njihovo mjesto i uloga određena. Pojedini dijelovi svadbenog ceremonijala na selu i u gradu vremenom su se mijenjali, ali je, ipak, veliki dio svatovskih pjesama zadržao kako u pogledu melodije, tako i u pogledu teksta. Posebnu pažnju privlače pjesme koje se pjevaju:

- u mladoženjinoj kući (prije odlaska svatova),
- u djevojčinoj kući (priprema djevojke, doček svatova, oproštaj od nevjeste),
- putem (prema djevojčinoj kući i na povratku u mladoženjinu kuću),
- u mladoženjinoj kući (kad se djevojka dovede, kni, svodi itd.)

TREPETLJKA TREPETALA

Trepetljika trepetala puna bisera
ej, ovi naši bijeli dvori puni veselja
Ovo majka sina ženi, pa se veseli,
haj, ovi naši bijeli dvori puni veselja.
Svi se redom veseljaše majka najviše,
haj, doveli joj đul-nevjestu đulom miriše.

Naučite tekst, pa melodiju i pjevajte na svadbama. Istražujte koje svatovske pjesme imaju ostali narodi u Sjevernoj Makedoniji. Uporedite sadržine teksta i raspoloženja koje izazivaju. Primjetićete da ima mnogo sličnosti, zar ne?

TRADICIONALNE DJEČIJE NARODNE IGRE

Pod tradicionalnim igrama podrazumijeva se nasljeđe iz prošlosti koje je uspjelo da se održi i u modernom dobu u kojem se postepeno razlažu stare društvene tvorevine. Uobičajeno je da se pod tradicionalnim igrama najčešće tretira igra u seoskim sredinama, koja se prenosila sa generacije na generaciju, ali danas ih je malo sačuvanih.

Igra klisa i maške - ovo je igra koju su radije igrali dječaci i momci. Najprije je trebalo izabrati pogodan ravan teren. Nakon toga bi se našao i izdjeljao, da ne bude „čvorav“, duži štap zvani maška, dug oko pola metra te jedan kraći, zvani klis, od oko 5-10 centimetara. Na određenom mjestu bi se postavio znak, obilježje (drugi štap, ukopan u rupu u zemlji) do kojega je trebalo dobaciti klis odbijen maškom s razdaljine najmanje 10-11 metara. Onaj tko bi pogodio što bliže meti, a to se mjerilo stopama, koracima ili upravo maškom, bio bi pobjednik. Često bi igra i plačno završavala, jer bi klis pogodio nekoga u glavu. Igra klisa ima zajedničke elemente sa američkim sportom - bejzbolom.

Igra groša - Izabralo bi se pet lijepih okruglih kamenčića, zatim bi se izvlačili štapići, duži ili kraći da bi se znalo ko prvi počinje igru. Igrač bi bacao jedan kamenčić uvis i hvatajući njega, hvatao najprije jedan po jedan, zatim dva po dva, nakon toga tri i jedan, i konačno sva četiri kamenčića sa zemlje. Onaj kome bi ispao kamenčić ili ga ne bi mogao uhvatiti predao bi prvenstvo igre drugome. Kada bi svi kamenčići sa zemlje bili pokupljeni slijedila je „kuća“. Lijeva šaka bi se savila u obliku luka, tačnije njezin palac i srednji prst, dok bi se prstenjak i kažiprst čvrsto priljubili jedan uz drugoga. Desnom rukom bi se trebalo kamenčić baciti u vis, prebaciti jedan kamenčić kroz luk kažiprsta te dočekati padajući kamenčić iz visine. Brzina i spretnost, dakle, prije svega! Za završnicu jedan kamen bi se ugnijezdio kao na prijestolju između kažiprsta i prstenjaka. Nije ni potrebno reći da je pobjednik bio onaj koji je brže odigrao kuću.

Potkapa - Igrali su je i odrasli. Za ovu igru trebalo je imati deset kapa ispletenih od vune i jedan prsten ili jedno zrno pasulja. Igrači su podijeljeni u dvije grupe. Jedan igrač uzima prsten među prste i pokriva ga kapama lagano izvlačeći ruku ispod svih naslaganih kapa. U jednoj od tih kapa ostavlja se prsten. Suprotna grupa trebala je pogoditi ispod koje kape se krije prsten. Ako u četiri kape pogodi prsten, ona je pobjednik i sada ona krije prsten, a ako ipak ne pogodi i ne nađe prsten u jednoj od tih četiri kape, onda ona strana koja je krila dobiva bodove i nastavlja dalje kriti. Ko krije dobiva bodove, tzv. konje ili koze. Ko pronade prsten jako udari po kapi, koja na neki način odskoči od poda. Kapari - dobri igrači prstena su znali biti i dobri glumci ne odajući migom ili gestom da su pronašli prsten. Znali bi govoriti: „Vruć sam“, što znači siguran sam za ove dvije kape. Tada bi udarao prve dvije, a inače je imao pravo udarati prve četiri. Za sve vrijeme igre služe se pečeni krompiri, služe kiseli kupus i jabuke. Sjedilo se na podlozi od dvije deke ili ćilim. Posmatrači su sjedili na tronošcima (klupicama). Zanimljive su iščil kape (iščil, mn. iščila, tur. = iškil, sumnja, pretpostavka, preduvjerenje; u igri potkapa pitanje, „Gdje je tvoj iščil?“ znači: „Gdje misliš da je tvoj prsten“. Po tome neki naši stariji rječnici daju riječi iščil značenje „prsten“. Inače, ova riječ znači izbor, odluka, opredjeljenje a to su kape za koje pobjednik misli da upravo one sakrivaju prsten.

Danas se ove igre ne igraju, vi ih možda ne poznajete. Lijepo da otkrijete još igara, a za to iskoristite vaše starije djede i nane jer mame i tate možda nisu igrali i ne poznaju ih. Zapišite ih i igrajte ih, tako se najbolje uče!

TRADICIONALNI MUZIČKI INSTRUMENTI

Tradicionalni muzički instrumenti kod kojih se ton proizvodi treperenjem žice veoma su rasprostranjeni u narodnoj muzičkoj tradiciji Bošnjaka u Bosni i Sandžaku. Među najrasprostranjenijim instrumentima iz ove grupe su šargija, daire i saz. Šargija je služila za pratnju narodnih junačkih pjesama, odnosno u seoskoj narodnoj tradiciji često kao prateći instrument uz kolo. Ima tri žice. Daire se sviraju udaranjem o donji dio šake ili o bok. Najčešće ih upotrebljavaju žene, i uglavnom se koriste u folklornim ansamblima na našim prostorima kao neizostavan instrument. Ukrašavanju saza posvećivala se velika pažnja, pa se susreću ukrasi od srebra i sedefa.

Saz

Daire

Šargija

BOŠNJAČKA KAHVA

U životu Bošnjaka u Bosni i Hercegovini i Snadžaku, u cjelini kahva ima svoju nezamjenjivu ulogu. Bosanska kahva je nacionalno piće. Vjekovima su Bošnjaci stvarali običaj kahve usavršavajući mljevenje, pečenje (kuhanje), služenje i pijenje kahve do najsitnijih detalja. Kahva je postala sastavni dio svih drugih običaja.

Priprema kahve počinje prženjem i mljevenjem, a tek se onda peče (kuha). Dobro samljevena i taze ačik (svijetla) popržena kahva naspe se u već malo zagrijanu džezvu. Ključalom vodom iz šerbetnjaka se zatim zalije, dobro promiješa i vrati na vatru da se „digne“ do vrha džezve, no ne smije pokipjeti. Nakon što kratko „odstoji“ da se slegne, ljeva se, sipa se u fildžane. Šećer i mlijeko serviraju se posebno i dodaju po želji.

Poseban ritual je spremanje kahve za goste koji su došli u zijaret (gostovati). Time se iskazuje poštovanje gosta, a i samih sebe u očuvanju tradicionalnih vrijednosti. Za ovu namjenu koristi se poseban musafirski (za goste) kahveni takum posebne umjetničke vrednosti ručno izrađen kujundžijskim zanatom.

Kreativni rad

A sada, za kraj po receptu za pripremanje kahve, skuhaite jednu i pozovite vaše starije članove porodice da vam besjede (pričaju, preporučavaju) o običajima Bošnjaka.

LEKTİRNI KUTAK

Nura Bazdulj-Hubijar rođena je 1951. g. u Mrdenovićima kod Foče. Od 1954. g. živi u Sarajevu gdje završava osnovnu i srednju školu, Medicinski fakultet i specijalizaciju. Živi u Travniku i radi kao ljekar specijalista - mikrobiolog. Roman *Ljubav je sihirbaz*, *babo* preveden je na norveški jezik, dok je više tekstova uvršteno u školske čitanke, a roman *Ruža* u lektiru.

RUŽA (odlomak)

Robi ode do Mrkog po Ćiru i Cicka. Mama, da pokaže farbu, uputi se glavnom džadom. Samo je tata ostao u kući.

Obukla sam lagane crne hlače, zelenu majicu i zelene patike. Vani je bilo pretoplo. Sunce je pržilo iako je bilo tek jedanaest sati.

Ulice gotovo puste. Tahirovo dvorište bijaše prazno. Na banderi pored njegove kuće vidjeh smrtovnicu. Čitala sam:

„Sa tugom i bolom obavještavam rodbinu i prijatelje da je moja draga majka Selimović Raza preselila na ahiret dana 24.8. u četrdeset osmoj godini. Dženaza polazi ispred gasulhane, a bit će pokopana na groblju Bašbunar.

Ožalošćeni sin Tahir“

I dalje su mi oči bile uprte u taj zeleno-bijeli komad hartije zalijepljen se-lotejpom za crnu, katranom premazanu banderu. I meni se zacrnilo pred očima. Mislila sam da ću se onesvjestiti. Lagano se okrenuh i uputih kući.

Robi je već saznao novost od Mrkog i upravo se spremio da ide Tahiru. Nije bilo pristojno da ide u farmericama pa je kuću prevrnuo da nađe jedine pantolone. Kad rekoh da bih i ja pošla, čisto se iznenadi, ali i obradova. Sigurno mu nije bilo lako otići i susresti se sa najboljim drugom nakon onoga što se desilo. Danas je dvadeset osmi avgust, sahranjena je, prije tri dana.

Išli smo ulicom ćuteći, pognutih glava. U najlonskoj vrećici nosili smo kafu, kocku i sok. Tata nam je rekao da je takav običaj.

Pred malom kapijom osjetih omaglicu, krugovi svih boja proletješe mi ispred očiju, a noge kao da su mi bile od stakla. Pozvonismo. Tahir se pojavi pred nama. Robi mu pruži ruku i izrazi saučešće. Ozbiljno, kao muškarac muškarcu. Zatim uđe u kuću. Stajala sam pred Tahirom i gledala njegovo lice, tako nedostupno u tuzi i radosti. Onda nam se sretoše pogledi. Te velike, velike, prelijepe crne oči!

Utopih se u njihovim dubinama i bi mi jasno da nikad, nikad u životu u dva ljudska oka nisam vidjela toliko tuge.

Reći ću mu: Ne tuguj, Tahire! Ne previše i ne predugo. Tako je valjda moralo biti. Ti nisi sam, ti nikada nećeš biti sam. Ja sam s tobom, sav si u meni. Znam, i ja sam u tebi. Još ću mu reći:

„Nije vrijeme, ali moram ti nešto priznati. Istina, to je zakasnjelo priznanje. Znaš, ja te volim, Tahire!“

Pružila sam mu ruku ne prestajući da mu gledam u oči, i drhtavim glasom, gotovo šapatom kazala:

- Iskreno suosjećam s tobom.

Njegov čvrsti stisak u trenutku postade još čvršći i kao da su mu pune usne nagovijestile smiješak. Tužan. Onda pusti moju ruku i propusti me da uđem. Iako je napolju bilo sunčano, soba je bila u polutami, vjerovatno što je u prizemlju i što je prozor mali.

Na sećiji su sjedile neke žene u dimijama i pod maramama i graktale kao čavke. Mlada, plava žena, vjerovatno rođaka, služila ih je kafom i rahatlokumom. Ponudila je i nas dvoje. „Brižne“ čavke su se raspitivale o detaljima bolesti i smrti. Nisam ih slušala. Tek kad mi do uha doprije da jedna drugoj reče „jadnik“ pokazujući očima na Tahira, u meni naraste bijes, strašan bijes. On nije jadnik, nikada nije bio i nikada to neće biti. Jadne ste vi, toliko jadne da toga niste ni svjesne - dođe mi da im kažem, da otvorim vrata i izjurim van. Ali, to nije bila moja kuća i morala sam se suzdržati.

Polako sam ispijala svoju kafu, a slobodnu ruku stezala u pesnicu. Tako sam uvijek nesvjesno radila kad bih bila tužna i ljuta.

Zadržali smo se kratko. Za to vrijeme smo se Tahir i ja nekoliko puta pogledali, u njegovim očima osim goleme tuge sad je bio i neki neobjašnjivi sjaj, pa se ponadah da je razumio šta su govorile moje oči. Na odlasku mi ponovo snažno steže ruku i mene prože slatka jeza. Sjetih se Dinkove male ruke, mlitave i vječito znojne. Kad sam je držala u svojoj, imala sam utisak da držim mrtvu ribu. To sad znam.

Zaista sam suosjećala sa Tahirom, duboko, kao da se to meni samoj dogodilo. Pa ipak, više sam mislila na onaj čudni, dotad nepoznat osjećaj što me obuzimao kad me dodirivala njegova ruka.

Mada još nismo zajedno, silno je jaka ta naša ljubav. Svakog trenutka, ma šta radila, on je bio tu. Prva misao pri buđenju, a zadnja što sam vidjela tonući u san bio je njegov lik. Čini mi se da je ta ljubav toliko jaka da bih za nju pristala umrijeti, bez žaljenja, bez uzdaha.

Sigurno je i on osjećao isto. Zar bi u suprotnom dva dana nakon mamine smrti meni donio ružu. A donijet će je i večeras. U to sam bila sigurna.

***

Na televiziji je bila neka domaća drama, pa „Sedam svjetskih dana“ . Mama je vezla goblen (jedino je to radila od ručnih radova) i ćutala, tata je pratio program. Ja sam gledala u ekran ne videći ništa i čekala da izbije deset sati. Vjetar se lagano poigravao zavjesama na mom prozoru, na čijoj dasci noćas nije bilo ruže.

Nisam zaplakala. Samo me ispunila neka strašna slutnja.

Uskoro sam čula Robijev glas. Odmah je ušao u moju sobu.

- Ovo ti je, Švabe, poslao Tahir - reče pružajući mi mali zamotuljak.

- A gdje je on - skoro vrisnuh.

- Znaš, dolazio je socijalni radnik i rekao da on po zakonu, kao maloljetan, ne može živjeti sam. Zato se danas odselio nekoj tetki u Višegrad.

Nisam osjećala ništa.

Drhtavim rukama odmotah zamotuljak dok je Robi napuštao sobu.
Unutra je bio prekrasan crveni pupoljak, malo uvenuto i ceduljica ispisana
crnim flomasterom nešto kosim rukopisom „PLEASE, LOVE REMEMBER.”,
Molim te, ljubavi moja, sjećaj se - prevedoh.

Nura Bazdulj-Hubijar

Desanka Maksimović je rođena 16. maja 1898. g. u selu Rabrovici, u okolini Valjeva. Desanka Maksimović je bila pjesnik, pripovjedač, romansijer, pisac za djecu, a povremeno se bavila i prevodenjem, mahom poezije. Objavila je oko pedeset knjiga poezije, pjesama i proze za djecu i omladinu, pripovjedačke, romansijerske i putopisne proze. Desanka Maksimović preminula je 11. februara 1993. g., u svojoj 95. godini, u Beogradu.

BAJKA O LABUDU (tekst je objavljen na srpskom jeziku)

Živela je na vrhu planine mala Snežana, kraljica zime. Na nožicama je imala cipele od srebra, bila je ogrnuta belim plaštom poprskanim snežnim zvezdama, na glavi je nosila ledenu krunu koja se presijavala u bezbroj boja kad sunčev zrak na nju padne. Kraljici zime nije bilo hladno ni na vrhu planine. Spavala je u snežnom gnezdu, golišava se valjala po smetovima, loptala se po ceo dan pahuljicama, vozila se na jezeru na nekoj crnoj ptici tužno oborene glave. Kako je Snežana bila vrlo mala, mogla je sasvim udobno da joj sedne na krilo. Padale su na to jezero i druge ptice, divlje patke i guske, ali one su bile isuviše male da bi mogle maloj kraljici zime služiti umesto čamčića.

Često je Snežana mislila zašto je crna ptica tužna, zašto uvek obori glavu, i jednom je upita:

- Moj crni čamčiću, zašto si uvek toliko tužan?

- Kako, mala kraljice, znaš da sam tužan? Tiho pevušim ploveći jezerom; kad te na obali ugledam, uvek ti radosno mahnem krilom - odgovori ptica okolišeći.

- Tužan si, tužan, čamčiću, uvek sumorno obaraš glavu i gledaš u vodu. Reci mi šta te to mori, možda ću ti pomoći - reče Snežana opet.

Ali ptica ne odgovori ništa, samo još više pognu glavu i zaplovi brže. Snežana toga dana nije više htela da navaljuje pitanjima, ali se čvrsto u sebi odlučila da dozna tajnu crne ptice. Stalno je krišom posmatrala iz svog snežnog gnezda da vidi šta radi kad je sama. Tako posle nekoliko dana opazi da je ptica još više pogla glavu, kao da se zagledala u svoju sliku u vodi, i plovi lagano, lagano, rekao bi

čovjek ne miče se. Samo kad nekoliko trenutaka Snežana okrene pogled na drugu stranu i opet ga vrati na jezero, opazi da se ptica malo odmakla sa mesta gde je bila. Brzo se iz svog gnezda spusti do jezera, pa ponovo upita:

- Čamčiču moj crni, reci mi što si tužan. Ja sam kraljica sve ove beline, kraljica sam zime i snežnih pahuljica. Zar ne veruješ u moju moć? Hajde, provozaj me jezerom, pa ćeš mi onda reći svoju tajnu.

Ptica tiho doplovi glatkom površinom vode ne dižući na njoj nijednog talasića, pruži svoje krilo, i kad Snežana sede na njega, otisnu se polako sredini jezera. Okolo je sve bilo belo: belele se grane i stabla drveća, beleli se oblaci na nebu, belele se veverice što su katkad skočile s grane na granu, blistala se od beline Snežana kraljica zime.

- Mala kraljice, odveć sam uzbuđena i ne mogu ti reći sve šta me tišti - prozbori najzad ptica - ali doveče dođi opet na obalu pa ćeš čuti.

Celog dana je Snežana bila nemirna i jedva čekala da padne noć. Kad se smrklo, otišla je na obalu jezera, gde je crna ptica već čekala. Skrivena u noći, ispovedala se tiho kraljici zime:

- Sve je oko mene belo: i drveće, i nebo, i zveri, i ti, mala kraljice; samo sam ja od noći crnja. Zato me mori tuga.

Čuvši to, Snežana radosno reče:

- Kad ti je to jedina nevolja, čamčiču, ne brini! Učiniću da postaneš i ti beo; zaplovi noćas na sredinu jezera i čekaj.

Posle ovog kraljica je otišla do ledene kule, među stenje, gde je živela Srebrna Zvezda, majka svih pahuljica. Mogla joj je i zapovediti, ali Srebrna Zvezda je bila veoma, veoma stara, pa je Snežana zbog toga umiljato zamoli:

- Dobra, Snežna Zvezdo, ti što si još mojoj majci odeću tkala, pošalji noćas na pticu što stoji sred jezera jato pahuljica i njima zauvek pokrij njeno crno perje. Učini da se sutra probudi sva bela kao sneg mog prestola.

Tako je molila Snežana, a crna ptica uzdrhtalo čekala nasred jezera. Kad bi oko ponoći, san pticu savlada, ona položi glavu na krilo i ostade nepomična. A istog časa pade jato pahuljica i svu je zaveja, te u trenu postade bela kao sneg na prestolu kraljice zime.

Ujutro Snežana opazi da vodom plovi beli labud, prvi na svetu, drugi su se posle toga rađali i umirali, ali taj prvi još i sad živi i po tom istom jezeru vozi Snežanu, kraljicu zime.

Desanka Maksimović

Irfan Horozović rođen je 27. IV 1947. g. u Banja Luci, gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu je završio studij komparativne književnosti. Piše poeziju, prozu, dramu, kritiku, te literaturu za djecu.

Za svoje stvaralaštvo dobio je niz priznanja, od kojih su najznačajnija nagrada *Oktobarskih poetskih drugovanja* u Tuzli za knjigu *Vauvan* - najbolju knjigu proze za djecu u BiH, nagrada Društva pisaca BiH za knjigu *Nepoznati berlinski prolaznik* (knjiga godine 1999.). Zastupljen je u brojnim antologijama, a i preveden je na mnoge jezike.

VAUVAN

- Bi li htjela da budeš lijepa princeza iz bajke?
  - Željela bih da budem vještica.
  - Zašto?
  - Da letim na metli.
- (Jedna djevojčica)

Nismo izlazili iz kuće. Vauvan je izgledao teško bolestan. Ponekad bismo ga iznosili da udahne svježeg zraka, ali kao da to nije pomagalo. Nešto se nije slagalo u svemu. Jednog poslijepodneva, dok smo tako sumorno šutjeli i radili nepotrebne stvari (u zamračenim odajama da travnatom psiću ne bi pozlilo), najedanput se začulo lupanje na vratima. Bili smo začuđeni, ali to je trajalo samo trenutak. Niko nije imao volje da otvori vrata. Napokon sam se odlučio ja, jer je to nekako bila moja dužnost. Mislio sam da je mljekadžija ili poštar. Nije bio nijedan ni drugi. U otvorenim vratima je stajao šašavi činovnik iz instituta za biologiju Feferon Biber, a pokraj njega njegova žena Feferonika koja je takođe radila u istom institutu. Tražili su svog nekadašnjeg, starog profesora Badema Aziza Tamovića, za kojeg su čuli da se vratio. Nisam se ni snašao, a oni su već bili unutra i srdačno udarali po ramenu iznenađenog Djeda Badema. Zatim su izvadili svoje poklone u tankim i dugačkim bocama. Nisam im mogao reći da u kući imamo čudnog, zelenog psa koji je usto i teško bolestan. U bocama je naravno bilo vino, koje je Badem Aziz Tamović volio, kao što je široko poznato, ali sada je izgledao tako tužno kao da mu nije do vina, niti do Feferona i Feferonike Biber. Najradije bi da sve to nekako nestane i da se mir povрати u kuću, bar dok mali Vauvan ne ozdravi. Ipak, nekako se suzdržao i sjedio je tako s njima, odsutno pijuckajući vino i nastojeći da što manje govori, što mu i nije bilo tako teško jer Feferonika Biber jedva da je zatvarala usta, a i kad bi to učinila, već bi uskočio Feferon, njen nježni suprug, koji je govorio možda samo za djelić sporije i manje glasno.

A onda je, na svu nesreću, profesor Feferon Biber primijetio Vauvana koji je bio sklupčan na podu i počeo da se oprezno približava rukom u kojoj se najedanput našla nekakva sprava za rezanje biljaka i vivisekciju.

- Gdje si samo našao ovako prekrasan buket, profesore Tamoviću? - pitao je dok mu je glas podrhtavao od uzbuđenja.

Šta je mogao užasnuti Djed Badem Aziz Tamović. Šta? Nina i ja smo pokušali da spasimo stvar, ali zadržigli i zarumenjeli gost je bio vrlo uporan i htio je da pregleda ono što je nazivao buketom. S druge strane, njegova nježnija polovina tj. Feferonika (ovo nježnija polovina zaista je otrcan izraz, u ovom slučaju potpuno netačan i neprimjenljiv, i ono nježnija, i ono polovina - precizno bi ustvari bilo „grublja dvotrećina“, ali zamislite i sami taj izraz u ušima ljudi naviknutih na jednom zavisijek date iskaze, bolje da se ne petljamo u to, inače od naše priče teško da će šta biti), Feferonika se, dakle, opasno približavala Vauvanovom repiću. Feferon Biber je naglo zgrabio našeg psa za uho, buljio i vikao razdragano dok sam ja pokušavao da ga otmem jedva se suzdržavajući da ne vrisnem. A on je samo ponavljao:

- Kakav neuobičajen plantaginis folium!

I skoro da je iščupao taj dio Vauvanova uha nalik na bokvicu. Tu je već i Badema Aziza Tamovića spopala prava muka i vidio sam da se jedva odhrvava napadima Feferonike Biber, koja je očigledno bacila oko na zadnje šapice Vauvanove.

Onda su se za trenutak, oboje, i Feferon i Feferonika, kao po dogovoru, smirili, da bi zatim Feferonika, teško dišući i plačnim glasom (ovdje valja reći da se nije lako hrvati sa Djedom Bademom bez obzira na njegovu mršavost i starost) počela objašnjavati svom suprugu, dok je usput naravno i nama probijala uši, kako bi ona željela imati ovakav primjerak u svojoj kući, jer ona nema ništa atraktivno, baš je tako rekla: atraktivno. Molila je zatim Badema Aziza Tamovića da joj ustupi bar jednu šapicu, koju je ona nazivala apsolutnim raritetom, jer zaboga profesor Tamović ih ima čak četiri. Pa onda ta rosa pendulina i ta divna securinega suffruticosa.

- Kakav ste samo nevjerovatan buket napravili, profesore Tamoviću - uskliknula je Feferonika, padajući u zanos. - Izgleda kao mali pas.

Onda je trućala nešto o njegovom repu koji bi joj mogao poslužiti i koješta još.

- Imate pravo - povikao je Djed Badem Aziz Tamović, pokušavajući sve samo da spasi Vauvana od ovog neprijatnog nasrtaja. - Imate pravo. Radujem se što vam ta hrpa trave izgleda kao pravi mali pas. Koliko sam se samo namučio dok ga nisam napravio.

Djed Badem je u tom trenutku sigurno mislio da će ga Vauvan prezirati, ali nije znao šta bi drugo. Dok se okreneš ovo dvoje mogu uništiti sve čega se dotaknu. I zaista, uspio je nekako da ih zaustavi.

- Stvarno bi bilo ružno da ti kvarim ovo što si načinio. Zaista je prekrasno kako si uspio da castanea dentata izgleda kao oči. Mogu li samo malo da je prorežem, to se kasnije neće vidjeti - govorio je Feferon Biber i oprezno se počeo približavati onim svojim ostrim sječivom.

- O, ne! - vrisnuo je i istovremeno zakevtao bolesni pas. Mislim da je ugrizao Feferona i ogrebao ga tmastom šapicom. Nina je skočila i počela opasnu Feferoniku udarati svojom lutkom po glavi. Bivši prijatelji tj. učenik i učitelj tj. Feferon Biber i Badem Aziz Tamović imali su pravi bokserski okršaj, jednom riječju nastao je ur-nebes.

Završilo se tako da su Feferon i Feferonika napustili našu kuću raščupani i užasno psujući, dok smo mi, kao pravi pobjednici, milovali svog psa i tepali mu kao nikad ranije.

Šukrija Pandžo rođen je 27. aprila 1910. g. u Ulogu kraj Nevesinja. Završava osnovnu školu u Ulogu nakon čega upisuje nižu gimnaziju u Mostaru. Učiteljsku školu završio je 1931. g. Studira književnost i francuski jezik na Višoj pedagoškoj školi u Beogradu i završava ga 1940. g. Dobitnik je nagrada za prozna i poetska djela. Nakon kratke bolesti, 30. maja 1984. umire u Sarajevu.

RUKA NA KOSI

Igrali smo se u bašti nedaleko od Timkine kuće. Ja, Seka i Timka. Pod velikom jabukom u hladu. Svaka je bila ponijela svoju lutku. I lutke su bile učenice i sjedile su u klupi koju smo mi napravili od sitnih grančica. A mi sve tri još nismo nikad sjele u klupu; jer još nismo bile pošle u školu. Ali ja sam tada bila učiteljica i učila lutke, pa onda je to bila Seka, i najzad Timka. Niko nam nije smetao u igri. Pa ni vrapci koji su nešto među sobom razgovarali na jednoj visokoj grani jabuke. Ali kad se kroz ogradu iznenada uvukao crn rutav pas i pošao prema nama, Timka je prva vrisnula i počela da bježi.

- Joj, mama draga! - vikala je ona.

- Majko moja! - derala se i Seka.

I umalo i ja nisam počela, bježeći zajedno s njima, da dozivam majku. Ali sam zastala u pola glasa. Jer ja nisam ni imala majku.

Tako svaki put kad bi me nešto zaboljelo ili kad bih se udarila o kamen ili drvo, samo bih zajecala a ne bih majku spominjala kao druga djeca. Što da dozivam kad je nema. Neće me čuti.

Ili kad bi moje drugarice počele da se hvale i govore: meni je ovo majka kupila, ovo je meni mama donijela, kazaću mami, pitaću mamu - ja sam ćutala. Samo bih katkad rekla: A meni je ovo nabavila tetka. Ne da se pohvalim, već da im nekako kažem da prestanu o tome.

Majku sam malo, sasvim malo zapamtila. Miluje me, sjećam se, rukom po kosi i smije se. A meni drago. I zapamtila sam onu njenu šarenu haljinu. Voljela sam, znam, da potrčim za njom i uhvatim je rukom za tu haljinu. Više se ničega ne sjećam. Jednog dana je nekud otišla i nije se vratila. Otac mi je kasnije pričao da je umrla u bolnici. Nisu preda mnom mnogo o njoj govorili. Tetka, očeva sestra, došla je u našu kuću da se brine o nama i posakrivala sve mamine slike. Od oca. Jer on je često zagledao u te slike i oči su mu bile suzne.

Jednom sam je usnila. Kao plete mi kosu, a ruke joj meke. Pa me onda potegnu za pletenice i kaže: Pletenice do peta a djevojka do greda. Ja onda hoću da je uhvatim rukama za šarenu haljinu, a nje nesta. Probudim se a ono držim rukom pokrivač. I kroz prozor se vidi vedro nebo i na njemu trepere zvijezde. Pa se rastužim i zovem: Tata! Tetka mi tiho šapnu: Spavaj!

Sutradan im ispričam šta sam sanjala. Otac odmah izađe nekud, a tetka počne da trlja rupcem oči. Ja začutah. Vidjeh da nije trebalo da o tom govorim.

Tako je došlo vrijeme da pođem u školu. Uoči prvog dana nisam mogla da se smirim. Sa Timkom i Sekom samo sam o tome razgovarala. One su opet rekle

kako će ih mama povesti do škole. Mene će tata - kazala sam. I poželjela tog časa onu mekanu ruku na pletenicama.

Kad su nas uveli u učionicu - učiteljica nas je porazmještala u klupe. Sjedjela sam sa Timkom pa mi je bilo običnije. Učiteljica je zatim pošla od klupe do klupe i pitala nas: kako nam je ime, kako nam je ime ocu i majci i ostaloj rodbini. Došla je i do mene. I kad me je zapitala kako mi je ime majci, ja sam začutala.

- Zar ne znaš? - pitala je ona i smiješila se.

- Ja nemam majku - odgovorila sam i gledala u klupu.

- Dobro, dobro, dušo - rekla je ona i nastavila da druge pita. A ja tad nisam mogla da podignem oči i pogledam drugu djecu. Samo kad sam čula da još neka djeca kažu da nemaju majku, okrenula sam se da ih vidim. I čini mi se da su i ona pogledala mene i da smo se po nečemu razumjeli.

Tada je učiteljica sjela za sto i rekla nam kako treba da se vladamo u školi, kako da čuvamo stvari i sve drugo, i onda, smiješeci se, kazala je još:

- A onoj djeci što nemaju majku, neka sam ja majka. Pa sve što ne bi nikom drugom kazali, vi ćete reći meni kao što biste rekli majci.

Ja sam to pamtila i nastojala da je nikad ne naljutim. Trudila sam se da što bolje učim. A kad bismo deklamovali pjesmice o majci, ja bih tom prilikom gledala u nju i činilo mi se da mi se smiješi i da zna šta ja mislim.

A jednom kad smo išli u šetnju, učiteljica je bila obukla šarenu haljinu. Trčali smo po livadi, krili se po šumi, pjevali. I ne znam ni sama kako, ja sam pristižući učiteljicu uhvatila je rukom za tu haljinu. Ona me prvo malo čudno pogledala i ja sam bojažljivo otpustila ruku. Njene oči su se naglo provedrile, prigrile me i pomilovale po kosi. Ruka joj je bila meka. Spopala me tuga. Tad sam zagnjurila glavu u njezinu haljinu i tiho zajecala.

I otada učiteljica nije nikad zaboravila da me više puta ne obiđe u klupi, da porazgovara sa mnom, da mi ne pohvali zadaću.

Ali kad smo poslije godišnjeg raspusta pošli u drugi razred, mjesto naše učiteljice u učionicu je ušao učitelj. Meni je zastao dah i srce ludo tuklo. Rekao je da će nas on učiti - a da je učiteljica otišla u drugo mjesto. Nije mogla da dođe da se oprost, ali nas je svijju pozdravila. I onda je upitao za mene. Ja sam se digla.

- A tebi je, evo, poslala ovu knjigu, i rekla da je ne zaboraviš. - I učitelj je prišao mojoj klupi, stavio knjigu preda me, i pomilovao me po kosi.

Proplakala sam glasno. Učitelj se vratio, i ne znajući šta bi, ponovo stavio ruku na moju glavu. I od tog mi je, čini mi se, bilo lakše. Od te ruke na kosi.

Šukrija Pandžo

Svetozar Ćorović (1875.) rođen je u Mostaru gdje završava osnovnu i trgovačku školu. Zajedno s Aleksom Šantićem i Jovanom Dučićem zaslužan je za buđenje i unapređenje kulturnog života u Mostaru. Kuća Svetozara Ćorovića je sada Muzej Hercegovine.

IBRAHIMBEGOV ĆOŠAK

U Hasanpašićevoj berbernici, po gnjilim drvenim sećijama, što su prekrivene nejednakom šarenom basmom, sjedili su nekoliko aga. Prekrstili neobuvene noge, uzvalili se leđima uza vlažno-čađavi, napuknuti zid, drže fildžane u rukama, a velike čibuke opružili do nasred berbernice. Od gustoga dima ne vidi se gotovo ništa, osim vatrom osvijetljena, bubuljičavoga lica berberinova, koji neprestano razmješta drva ispod velikoga šerbetnjaka, gdje se grije voda za kahvu. Age su šutile gledajući u dim i zamišljeno gladeći duge, sijede brade. Jedino onaj pogureni starčić, što je sjedio na kraj sećije, do čaršije, gledao je na čaršiju i neprestano otpozdravljao prolaznike, pronoseći ruku čelu i turbanu. Tek kada je opazio kako se iz daljega primiče jedan mali, sićušan, mršav čovjek, neumiven i neobrijan, on obori glavu i učini se kao da ga ne vidi. Kad je osjetio da je čovjek minuo mimo berbernicu, odahnu i zatrese glavom.

- Jarabi, jarabi, čudna devera! - reče polako. - Svaki dan kad ga vidim, srce mi se rastuži, pa bi' plako... I sad bi' plako i vazda...

- A šta to, Mujaga? - zapita jedan dedo iz vrha otežući trepavicama kao pred spavanje.

Mujaga opet uzdahnu.

- Prođe opet čaršijom Ibrahimbeg, - odgovori.

Opet svi ušutiše. Niko gotovo ni da dahne. Samo su dimovi iz lula bivali gušći i nekako su brže letili pod tavanicu.

- I suđeno mu da još živi, - opet će onaj dedo. - Nije mu još nestalo nafake... A žalos' ga pogledati.

Mujaga zavuče prste u bradu i snažno potegnu, te mu nekolike dlake ostađe među noktima. On ih usuka među dlanovima i baci na tle. - A otac mu, aman, kakav je bio!... Biridžija u svemu!... Sidio je paši uz kolino, pa što on presudi to je i paša presudio... Kolika je Hercegovina, gotovo sve njegovi kmetovi... Kud pođi, kud se okreni, sve vidiš njegove kule i čardake, pa njegove bašče, vinograde, bostanluke, duhaništa...

- Carem ga zvali! - upade berberin utirući ruke u bošču.

- Stari ljudi, ihtijari, pa su na noge ustajali kad bi se on pomolio na svome zekanu, a pred njim četiri seiza... Mujaga odmahnu rukom.

- A kakav li bijaše teferič kad mu se rodio ev' ovaj Ibrahimbeg! - reče.

- Jednoga jutra zapucaše puške kroz mahale, k'o da se otvorio boj u šeheru... Dok počеше vikati da se Hasanbegu rodio sin i, biva, da je to šenluk... Kažu, prvoga muštulugdžiju zasuo dukatima... Bio on u čaršiji, pa kad muštulugdžija dotrčeo, zafatio je šakom u džep i zasuo ga u lišce... Drugome poklonio konja, trećemu pušku... A putem bacao dici sve igrimluke i mededije, a prosjacima bešluke...

Kad je u kuću stigo, bili mu džepovi prazni... Hanumi nije imao para da daje, nego naredi te se po dućanima i magazama pokupilo što je bilo bisera i merdžana i to proso oko nje po dušku...

- Pa nije samo to, - dočeka dedo - nego za deset dana svak' je mogo u njegovoj kući jest' i piti koliko hoće, pa došo prosjak, jal došo paša... Isti dan uredio i trku... Što je bilo naroda u šeheru sve izašlo u polje da gleda... Age i begovi izašli na konjima, obučeni u srmu i zlato, oružani ko za boj... Raja izašla piške... I dvadeset konja trčali pun sahat... Kad je prvi doletio, a ono okupan u pini, a nema binjadžije na njemu... Jedva ga ufatiše!... Osmanaga Zinović potrča mu i poče ga ljubiti među oči k'o dite... Bio njegov konj... I tada da ste vidili Hasanbega!... Primače se Osmanagi, pa mu pruži dva ledenjače u suho zlato okovane... A momci pritrčaše, te na konja udariše opremu... Sinu konj k'o vila! Sedlo fino, pa pokriveno kadifom, što se spustila do uzendića. Na četiri kraja izvezene četiri zvizde, pa k'o da su almazima posute zasinjuju oči i ne daju gledati u se... Crvene uzde sa velikim kitama, pa ne vidiš konju očiju od njih... Više valjale uzde i oprema nego čitav konj...

Age opet ušutiše za časak, uzvijajući se. Svaki kao da je htio da se dosjeti čemu, da ispriča još štogod iz onoga zlatnog doba što je kao u snu minulo...

Svetozar Ćorović

• • • • •

Nedžad Ibrišimović rođen je 1940. g. u Sarajevu, školovao se u Žepču i Zenici, a kao nastavnik radio u Goraždu. Osim novinarstvom i pisanjem radio-drama i knjiga, bavio se i vajarstvom.

SIJELO MUDRACA

Nađu ti se jednom neki, pa stanu govoriti o tome koje su ljudske osobine ponajbolje.

Prvi reče da je najveća ljudska osobina hrabrost, ali, reče, ničim se hrabrost ne da opisati i jedino što se uz hrabrost može reći i dodati jeste to da hrabre sreća prati.

Te ti taj stane hrabrost uzdizati što je god mogao i znao bolje i više.

Drugi, opet, da je najbolja ljudska osobina biti dobar. Da se samo dobrom zlo može pobijediti.

Te dobro uzdigne do neba, a da je mogao, i više bi.

Treći reče da je najbolja ljudska osobina težnja za ljepotom, da je ljepota nešto amaha, i da će svi ljudi kad-tad, pred ljepotom, što od svoje volje, što onako - nikom poniknuti.

Te ti taj stane ljepotu u visine uzdizati.

Uzdizo, uzdizo, pa stao.

Četvrti reče da je najbolja ljudska osobina prijateljstvo, a peti reče da nije prijateljstvo nego drugarstvo.

Šesti, opet, reče da je najbolja i najpoželjnija ljudska osobina junaštvo, pa stane kititi priče o junacima i junačkim djelima da ga je milina bilo slušati.

Sedmi reče da je najbolja ljudska osobina darežljivost.

Osmi da je to poštenje.

Deveti da je to ljubav. Da je ljubav nenadmašna ljudska vrlina koju pjesnici svih naroda hvalje od davnina i da će je hvaliti dok je svijeta i vijeka. Jer ljubav prožima sve: i bilje i životinje i sav ljudski rod.

Deseti reče da je za njega domoljublje najbolja čovjekova osobina. I njega je bilo milina slušati.

Jedanaesti, opet, poteže čast i ponos, pa to dvoje stane u zvijezde okivati, mnogi mu riječju priskočiše u pomoć.

Dvanaesti reče da sve pomenute osobine zaslužuju svaku hvalu i podršku, ali da je za njega najvrjednija ljudska osobina - vedra narav.

A trinaesti među njima bio nekakav dedo, te on reče da je za njega najvrjednija ljudska osobina - skromnost.

- Šta bi to ko bila skromnost? - upitaše ga, a dedo tiho opovrnu:

- Skromnost je znati gdje ti je mjesto, jer jedan pored drugog mogu stajati i car i prosjak, pa da obojicu reši ista vrlina. Ali se sa dedom niko nije mogao složiti te nastane takva graja da su i djelo morali obataliti.

Nedžad Ibrišimović

Oscar Wild (Oskar Vajld), engleski dramatičar, pripovjedač i pjesnik, rođen je u Dublinu, glavnom gradu Republike Irske 16.10.1854. g., a umro u Parizu 30.10.1900. g.

Književnu je slavu stekao zahvaljujući svojim komedijama i jedinim romanom *Slika Doriana Graya*.

ZVJEZDAN (odlomak)

Dva se siromašna drvara vraćala jednom kroz velik borik kući. Bila je zima i ljuta studena noć. Dubok snijeg zapao po zemlji i po granama na drveću: mrzavica je s obje strane krhala grančice kuda su prolazili, a kad stigoše k planinskom slapu, slap je nepomično visio u zraku jer ga je poljubio ledeni kralj.

Bila je takva studena da ni životinje ni ptice nisu znale što bi.

- Hu! - mumljao je vuk, klipsajući podvijena repa šibljakom - to je zaista grozovita nepogoda. Zašto vlada ne pazi na to?

- Cvr, cvr, cvr! - cvrkutale su zelene konopljarke - stara je zemlja umrla pa su je pokrili bijelim pokrovom i metnuli na odar.

- Zemlja se udaje, a to joj je haljina vjenčanica - zašaptale grlice između sebe. Male su im se rumene nožice smrzavale, ali one su osjećale da im je dužnost promatrati to stanje s romantičnoga gledišta.

- Besmislica! - progunda vuk. - Velim vam, svemu je kriva vlada, a ako mi ne vjerujete, pojest ću vas.

Vuk je bio posve praktična duha i nikada nije bio u neprilici za valjan argument.

- No što se mene tiče - reče djetlić koji je bio rođeni filozof - ja za razlaganje marim kao i za atomsku teoriju. Ako je što ovako, onda je ovako, a sada je ciča zima.

I zaista je bila ciča zima. Male vjeverice što žive u visokim jelama trljale su nosovima jedna o drugu da se ugriju, a kunići se smotavali u svojim rupama i nisu se usuđivali izviriti na vrata. Jedine sovuljage kao da su se veselile. Perje im se sasvim ukočilo od mraza, ali nisu marile za to, nego su prevrtale žutim očima i dozivale se kroz šumu: - Hu-hit, hu-hu, hu-hit, hu-hu! Što nam je divno vrijeme! Idu, te idu, ta dva drvara, pušu čestito u šake i topću po stvrđnutom snijegu svojim čizmetinama potkovanima željezom. Zapali jednom u duboku smetinu i iskopali se iz nje bijeli kao mlinari dok žrvanj melje; jednom se okliznuli na krutom, glatkom ledu, na zamrznutoj močvari, suharci im se rasuli iz svežnja, te su ih morali kupiti i opet vezivati; a jednom pomislili da su zabludili i silan ih strah spopao jer su znali da je snijeg okrutan onima koji spavaju u njegovu zagrljaju. Ali se pouzdali u dobrog svetoga Martina koji čuva putnike, vratili se i pošli oprezno pa naposljetku stigli na šumski prikrajak i daleko dolje pod sobom opazili u dolini svjetla svojega sela.

Toliko su se obradovali svojemu spasenju da su se na sav glas nasmijali te im se zemlja učinila srebrnim cvijetom, a Mjesec zlatnim cvijetom.

Oskar Vajld

Dnevne pripreme za nastavne jedinice

Obrada nastavne jedinice *Naza vezilja*, Zija Dizdarević

Nastavna oblast: književnost

Nastavna jedinica: *Naza vezilja*, Zija Dizdarević

Tip sata: usvajanje novih znanja

Vaspitno - obrazovni ciljevi:

Vaspitni: razumijevanje normi ljudskog ponašanja, izgrađivanje pozitivnih osobina ličnosti, razvijanje ljubavi prema knjizi, razumijevanje, empatije prema ljudima, prihvatanje i razumijevanje ljudskih postupaka, razvijanje sopstvenog mišljenja i stava, ljubav kao temeljni princip postojanja svijeta

Obrazovni: umjetnička priča, kompozicija proznog djela (tema, fabula, likovi), hronološki način kazivanja, likovi, sadržajna analiza, elementi izražajnog čitanja, uočavanje i imenovanje pojedinosti u priči, monolog, dijalog, naracija, deskripcija, arhaizmi, statični i dinamični motivi

Funkcionalni: razvijanje, izgrađivanje i formiranje perceptivnih, mentalnih i komunikativnih sposobnosti

Nastavne metode i postupci: tekst-metoda, metoda usmenog izlaganja i razgovora, metoda demonstriranja, heuristička metoda, raspravljanje, ilustrativna metoda

Nastavni oblici rada: frontalni rad, grupni rad, individualni rad, igraonica-maštaonica, igraonica-pričaonica

Nastavna sredstva pomagala: udžbenik, kreda, sveske, olovke, kasetofon, audio-zapis sevdalinke, đerđef

Tok izvođenja nastavnog sata

Motivacijski dio časa:

Od nameta nema selameta.

Poslušajte audio-zapis sevdalinke *Snijeg pade na behar na voće*.

Na tabli istaknite stihove:

„Snijeg pade na behar na voće,
neka ljubi ko god koga hoće.

Ako neće nek' se ne nameće,
od nameta nema selameta.“

Razgovor o pojmovima selamet i namet.

Glavni dio sata:

Najava teksta

Interpretativno čitanje teksta:

Čita nastavnik.

Emocionalno-intelektualna pauza

Interpretacija teksta:

- Otkrijmo značenje riječi:

Đerđef - drveni ram na koji se zateže platno za vezenje

kanat - drveno krilo na prozoru ili vratima

nićah - vjenčanje prema Šerijatu

kadija - sudija

Djevojka Naza u svom srcu ima jednu snažnu želju. Koja je to želja?

Pošto Naza nije umjela kazati svoja osjećanja, gdje ih je odlučila ugraditi/prenijeti?

Svakog proljeća Naza se budila i iznova oživljavala staru želju - Nezira. Šta vam to govori o snazi ljubavi, o ljubavi kao stvaralačkom pokretaču?

Čemu se Naza nadala? Šta joj je davalo snagu za dugi noćni vez na đerđefu?

Šta je očekivala da bi se moglo dogoditi kada završi svoj vez na đerđefu?

Kako je reagirao Nezir na Nazine riječi ljubavi?

Opišite Nazu vezilju u trenutku kada joj se ruše snovi, kada se ruši svijet koji je dugo gradila.

Šta je Nazu moglo više povrijediti, Nezirovo odbijanje ili način na koji ju je ponizio?

Završni dio sata:

Jedna latinska poslovice veli: „Nije srećan onaj ko ima što želi, već onaj koji ne želi ono što ne može imati.“ Povedite raspravu o ovoj temi. Kako ovu latinsku poslovice možete dovesti u vezu s našom pričom?

Domaća zadaća:

Izaberite zadatak:

Pronađite u tekstu arhaizme (zastarjele riječi i izraze) i zamijenite ih standardnim riječima. Čemu doprinosi upotreba arhaičnih riječi u tekstu?

I u vašem mjestu sigurno postoje riječi koje su karakteristične za vaš kraj, a ne pripadaju standardnom jeziku. Otvorite rječnik karakteristične leksike/riječi i potražite u njemu standardni oblik nekih riječi iz svog kraja.

Primjer obrade nastavne jedinice: Romska pjesma: *Delem, delem*

Nastavna oblast: Književnost

Nastavna jedinica: Romska pjesma, *Delem, Delem*

Tip sata: Usvajanja novih nastavnih sadržaja

Vaspitno - obrazovni ciljevi

Vaspitni: razvijanje ljubavi prema jeziku i književnosti, razvijanje ljubavi prema tradiciji, razvijanje ljubavi prema muzici, razvijanje osjećaja za ravnopravnost i poštovanje različitosti

Obrazovni: upoznavanje sa temeljnim značenjem usmene narodne književnosti, upoznavanje sa romskom književnošću, romska lirska pjesma himna, motivi, osjećanje, raspoloženje, melodičnost, harmoničnost

Funkcionalni: razvijanje misaonih, perceptivnih, emotivnih i stvaralačkih funkcija, upoznavanje osobenosti različitog izražavanja emocionalnog doživljaja pjesme.

Nastavne metode i postupci: tekst-metoda, metoda usmenog izlaganja i razgovora, metoda demonstriranja, heuristička metoda, metoda čitanja i pisanja, demonstracija, ilustrativna metoda

Nastavni oblici rada: individualni, individualizirani, frontalni

Nastavna sredstva pomagala: udžbenik 7, kreda, sveska, olovke, CD plejer

Tok izvođenja nastavnog sata

Motivacijski dio časa:

Slušanje pjesme - romska himna *Delem, Delem*

Koje instrumente Romi najradije sviraju?

Koje je obilježje romskog života prepoznatljivo na romskoj zastavi?

Glavni dio sata:

Najava teksta:

Prikazati ilustracije teksta iz udžbenika

Interpretativno čitanje teksta:

Čita nastavnik

Emocionalno-intelektualna pauza

Himna je svečana pjesma. *Pjesma Delem, Delem* (u prijevodu *Išao sam, išao*) je romskom himnom proglašena na prvom Svjetskom kongresu Roma 1971. godine u Londonu.

Interpretacija teksta:

Šta nam o tradiciji Roma govori prva strofa u pjesmi:

„Idem, idem na daleki put

I upoznajem sretne Rome

O Romi, odakle ste,

Sa šatorima pokraj sretnih puteva?„ ?

Šta o događajima iz prošlosti romskog naroda saznajemo iz romske himne *Delem,*

Delem?

Šta ti o tome govore stihovi:

„Imao sam nekada veliku porodicu,
Ali crne legije su ih ubile.“?

Romi su međusobno veoma složni i nikada nisu vodili osvajački rat. Zajednice Roma biraju svoga kneza koji o njima brine.

Šta o slozi i željama romskog naroda saznaješ iz ovih stihova:

„Sada je vrijeme, ustanite Romi svi,
Dići ćemo se visoko, ako se potrudimo.“?

Da bismo stekli dojam o zvučnosti i ljepoti romskog jezika, evo nekoliko riječi: na romskom brojevi od jedan do pet glase: jekh, duj, trin, shtar, pandz.

Evo i jedne romske dječije brojalice:

„Haklo Baja, lija pire raja, hukli bori, lija piri beli.“

Završni dio sata:

1. Ilustrirajte romsku nošnju. Može to biti i tradicionalna narodna romska nošnja ali i modernistička. Ako ste u prilici možete nekoga ukrasiti, dotjerati detaljima koji su karakteristični za romsku nošnju (ruža u kosi, široka romska suknja...).

Domaća zadaća:

Koje je obilježje romskog načina života prepoznatljivo na romskoj zastavi? Nacrtajte romsku zastavu.

Primjer obrade nastavne jedinice: Present

Nastavna oblast: jezik

Nastavna jedinica: Present

Tip časa: usvajanje novih znanja

Vaspitni - obrazovni ciljevi:

Vaspitni: njegovanje privrženosti vlastitom jeziku kao nasljeđu, njegovanje govorne kulture, razvijanje međusobnog uvažavanja i poštovanja različitosti u izražajnim sposobnostima, navikavanje na timski rad, razvijanje jezičke radoznalosti i istraživačkog duha

Obrazovni: upoznavanje učenika sa vrijednostima jezičkog standarda, upoznavanje učenika sa jezičkim zakonitostima, utvrđivanje postojećih i stjecanje novih znanja iz oblasti jezika: prezent, značenje, tvorba

Funkcionalni: razvijanje sposobnosti za pravilan govor i pisanje, razvijanje smisla za konkretno precizno izražavanje, razvijanje, izgrađivanje i formiranje perceptivnih, mentalnih, manuelnih i komunikativnih sposobnosti, razvijanje vještine govora, slušanja, posmatranja, razvijanje i podsticanje kreativnosti i vještine učenika, sticanje samopouzdanja, upornosti i istrajnosti u radu

Nastavne metode: tekst-metoda, metoda usmenog izlaganja i razgovora, metoda demonstriranja, heuristička metoda, ilustrativna metoda, metoda diskusije

Nastavni oblici: frontalni rad, individualni rad, individualizirani rad, igraonica-maštaonica, igraonica-pričaonica

Nastavna sredstva i pomagala: udžbenik 7, kreda, bilježnica, olovke

Tok izvođenja nastavnog sata

Motivacioni dio sata

VRAĆANJE BOSNI

Bosna iz pepela niče.
Hrane je modre kiše.
Putniče namjerniče,
Koračaj Bosnom tiše.
U Bosni ljiljani cvatu.
Rađaju žita i grožđe.
Zemlja na crnom zlatu
Kuje čelik i gvožđe.
Ko jednom iz Bosne ode,
Poželi da se vrati,
Staze ga kući vode.
Tamo ga čeka mati.

Ivo Mijo Andrić

Koja osjećanja je pjesnik iskazao u ovoj pjesmi?

Glavni dio sata

Najava nastavne jedinice

Prezent

1. Značenje prezenta

U kojem vremenu se odvija radnja (stanje ili zbivanje) u pjesmi?

Prava sadašnjost

Šta označavamo glagolom u prezentu?

Radnja istaknutih glagola se odvija u sadašnjosti, odnosno, istovremeno sa pjesnikovim govorom o njima.

Prezent je prost glagolski oblik. On je i lični glagolski oblik jer se iz njegovog oblika vidi lice koje vrši glagolsku radnju. Osnovna njegova uloga je obilježavanje sadašnjosti.

To znači da se glagolom koji je u prezentu označava radnja (stanje ili zbivanje) koja se vremenski podudara s trenutkom govora. Dakle, radnja (stanje ili zbivanje) traje dok se o njoj govori i to je prava sadašnjost.

Čemu doprinosi upotreba historijskog prezenta?

2. Tvorba prezenta

Od koje osnove se tvori prezent?

Prezent se tvori od prezentske osnove i trojkih nastavaka:

lice jednina množina

1. lice -m, -em, -im -mo, -emo, -imo,

2. lice -š, -eš, -iš -te, -ete, -ite,

3. lice ø; -e; -i -ju, -u, -e

Pokažimo promjenu glagola u prezentu: slikati, jesti i raditi!

Prezent glagola: slikati, jesti i raditi

-m, -š, -; -mo, -te, -ju

Jednina:

1. lice: slikam

2. lice: slikaš

3. lice: slika

Množina:

1. lice: slikamo

2. lice: slikate

3. lice: slikaju

-em, -eš, -e; -emo, -ete, -u

Prezentska osnova

Podsjetimo se: prezentska osnova se dobija kad se od 3. l. množine prezenta odbije nastavak -ju, -u, -e.

Prezent je prost glagolski oblik. On je i lični glagolski oblik jer se iz njegovog oblika vidi lice koje vrši glagolsku radnju. Osnovna njegova uloga je obilježavanje sadašnjosti.

Završni dio sata:

Pronađite glagole u prezentu.

PROZORI

Sanjam zelene borove u tihoj luci
U kraju neznanu s onu stranu brijega.
Negdje pas laje, vrlo daleko. Cesta čeka
Pred kućom nestrpljivo. Konj zlatne grive rže
U zazidanom dvorištu. Nema vjetra.

Vesna Parun

Domaća zadaća:

Napišite po nekoliko rečenica koristeći glagole prezenta.

Primjer obrade nastavne jedinice: Pričanje - retrospektivni redoslijed događaja

Nastavna oblast: kultura izražavanja

Nastavna jedinica: Pričanje - retrospektivni redoslijed događaja

Tip časa: usvajanje novih znanja

Vaspitni-obrazovni ciljevi:

Vaspitni: njegovanje privrženosti vlastitom jeziku kao nasljeđu, njegovanje govorne kulture, razvijanje međusobnog uvažavanja i poštovanja različitosti u izražajnim sposobnostima, navikavanje na timski rad, razvijanje jezičke radoznalosti i istraživačkog duha, razvijanje sklonosti ka sadržajima koji poboljšavaju komunikacijske sposobnosti, motiviranje stvaralačkih potencijala, kreativnih sposobnosti i sklonosti, razvijanje takmičarskog duha

Obrazovni: upoznavanje učenika sa vrijednostima jezičkog standarda, upoznavanje učenika sa jezičkim zakonitostima, utvrđivanje postojećih i sticanje novih znanja iz oblasti kulture izražavanja, pričanje stvarnog događaja, retrospektivni redoslijed događaja

Funkcionalni: razvijanje sposobnosti za pravilan govor i pisanje, razvijanje smisla za konkretno precizno izražavanje, razvijanje, izgrađivanje i formiranje perceptivnih, mentalnih, manuelnih i komunikativnih sposobnosti, razvijanje vještine govora, slušanja, posmatranja, razvijanje i podsticanje kreativnosti i vještine učenika, sticanje samopouzdanja, upornosti i istrajnosti u radu, razvoj kritičkog mišljenja i logičkog razmišljanja

Nastavne metode: tekst-metoda, metoda usmenog izlaganja i razgovora, metoda demonstriranja, heuristička metoda, ilustrativna metoda, metoda diskusije

Nastavni oblici: frontalni rad, individualni rad, individualizirani rad igraonica-pričaonica

Nastavna sredstva pomagala: udžbenik 7, kreda, sveska, olovke; ilustracija: stara škola, djeca obučena kao Indijanci u dvorištu, indijanski povici u oblačićima, stari, strogi učitelj sa prutem u ruci, ljut...

Tok izvođenja nastavnog sata
Obratite pažnju na redoslijed pričanja događaja u sljedećem tekstu:

GOSPODIN UČITELJ

Bili su praznici poslije prve normalke. Kako da se s veseljem ne sjećam onoga vremena? Cijele dane smo se igrali na kopnu i na moru.

Jednom nas se desetak po školskom dvorištu natjeravalo.

Našu halabuku ćeš si lako pomisliti rečem li da smo se igrali „Indijanaca„. Znali smo da naš gospodin učitelj tu stanuje, nego tko će na to u igri misliti - a ferije su!

Upravo je urnebesnim urlikanjem jedna divljačka četa na drugu navalila - Divno!

Nego naš gospodin učitelj bijaše - čini mi se - drugoga mnijenja, jer se je u taj tren pokazao na vratima - sa prutem u ruci.

„Učitelj! Učitelj!„, viču prestrašeno divljaci - pak u bijeg. Ja nisam bježao. Učitelj je bjegunce gonio sve do vrata od dvorišta - ne ulovivši na sreću ni jednoga.

Vraćajući se opazi mene te pođe mašući šibom - prema meni. Stojim. Išao je brzo, onda sve laganije, čak do mene - tad se naglo okrenu i ode u kuću.

Stari, dobri moj Frane! Je l' da me ne bi štedio da si me ulovio u bijegu?

Fran Mažuranić

Glavni dio sata

Najava:

Pričanje stvarnog događaja: retrospektivni redoslijed događaja

Ovakva kratka priča zove se crtica. U kojem licu je priča ispričana? Je li ovo događaj ili doživljaj?

Otkrijmo značenje riječi:

normalka - osnovna škola

halabuka - velika buka oko nečega

mnijenje - mišljenje

Plan priče:

Vrijeme dešavanja pojedinosti

Uvod: Sjećanje na djetinjstvo

Početak radnje: Igra „Indijanaca„ na školskom dvorištu

Zaplet: Učitelj sa šibom i dječije bježanje

Kulminacija: Učiteljevo približavanje dječaku...

Rasplet: Učiteljev nagli ulazak u kuću

Završetak: Piščevo razmišljanje o starom, dobrom učitelju

Iz kojeg vremena pisac započinje pričati svoje sjećanje?

(„Bili su praznici poslije prve normalke. Kako da se s veseljem ne sjećam onoga vremena?“)

Odredi rečenicu kojom započinje piščevo sjećanje?

Kojem vremenu pripadaju posljednje rečenice piščevog sjećanja?
„Stari, dobri moj Frane! Je l' da me ne bi štedio da si me ulovio u bijegu?„
Kojim redoslijedom, dakle, možemo ispričati pojedinosti nekog događaja?

Pojedinosti događaja se najčešće pričaju hronološki (onim redom kojim su se i događale ili bi se mogle dogoditi), ali i retrospektivno, iz sadašnjosti se vraćamo u prošlost, ili pričanje počinjemo od završetka radnje pa se vraćamo na događaje, misli, osjećanja iz prošlosti.

Uradimo i u ovoj priči plan priče i pogledajmo u kojem se vremenu odvijaju pojedinosti ovog događaja.

Uvodni i završni dio priče ispričani su u sadašnjosti. Ostali dijelovi priče pripadaju piščevom sjećanju, odnosno prošlosti. To je retrospektivni redoslijed pričanja, jer se pisac, pričajući iz sadašnjosti, vraća u prošlost.

Domaća zadaća:

Odaberite neki stvarni događaj i pismeno ga ispričajte retrospektivnim redoslijedom.

BOSANČICA

PISMO SREDNJOVJEKOVNE BOSNE

Bosančica je bilo posebno pismo kojim se pisalo u srednjovjekovnoj Bosni. Najstariji sačuvani spomenik je **Humačka ploča** iz 10. vijeka. Tu je i **Fovelja Kulina bana** iz 1189. Natpisi na stecima napisani su ovim pismom.

LITERATURA

1. Balić, Smail. (1994). Kultura Bošnjaka. 2. dopunjeno izd. Tuzla: PP»R&R.
2. Bulić, R. (2001). Bosanski jezik: jezičko pravopisni priručnik za učenike osnovnih i srednjih škola. Tuzla: Bosanska riječ.
3. Frndić, N. (1972). Narodni humor i mudrost muslimana: Iz narodnog blaga muslimana Bosne i Hercegovine. Zagreb: Stvarnost.
4. Jahić, Dž., Halilović, S. i Palić, Ismail. (2000). Gramatika bosanskoga jezika. Zenica: Dom štampe.
5. Halilović, S. (2005). Pravopis bosanskoga jezika. 3. izd. Tutin: Centar za bošnjačke studije.
6. Katal, H. (2005). Bošnjačka književnost: lektira za osnovnu školu: (I-IV razred). Novi Pazar: Centar za bošnjačke studije.
7. Verlašević, A. i Alić, V. (2012). PRIRUČNIK 7 (Metodički priručnik za nastavnike - uz Čitanku 7 i Radnu svesku 7). Zenica: Vrijeme. Tuzla: Num.
8. НАСРАДИН ОЏА / приредил Исмет Кочан. Скопје: Алманах, 2015.
9. Рамчиловиќ, Зеќир. (2009). Територијална разместеност на Бошњациите во Република Северна Македонија. Географски разгледи (43) 105-115. Скопје
10. Antologija savremene bošnjačke pripovjetke / priredio Mujo Skenderović. Skoplje: Kulturni centar Bošnjaka u Republici Severnoj Makedoniji, 2010.
11. Književni tekstovi različitih autora.
12. <http://www.lektirabih.com.ba/>